

Deutsch-Polnisches Jahr
Rok Polsko-Niemiecki
2005/2006

www.de-pl.info

OCENA EFEKTYWNOŚCI EDUKACJI NA RZECZ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU – SPOSOBY PODEJŚCIA I STRATEGIE WDRAŻANIA

BILDUNG FÜR NACHHALTIGKEIT: ERFOLGSFAKTOREN UND -STRATEGIEN

Institut
na rzecz
Ekorozwoju

Wissenschaftszentrum
Nordrhein-Westfalen

Institut Arbeit
und Technik

Kulturwissenschaftliches
Institut

Wuppertal Institut für
Klima, Umwelt, Energie
GmbH

Warszawa 2006

Wydawca:

Instytut na rzecz Ekorozwoju
ul. Nabelaka 15 lok. 1, 00-743 Warszawa
tel. +22 8510402 do 04, fax +22 8510400
www.ine-isd.org.pl
e-mail: ine@ine-isd.org.pl

Wuppertal Instituts für Klima, Umwelt und Energie
Döppersberg 19 – 42103 Wuppertal
P.O. Box 10 04 80 – 42004 Wuppertal
tel. +49-(0)202 2492-0, fax: +49-(0)202 2492-108
www.wupperinst.org
e-mail: info@wupperinst.org

Redaktor merytoryczny:

Andrzej Kassenberg
Maria J. Welfens

Koordynator projektu w Polsce:

Ewa Świerkula

Tłumaczenia:

Jarosław Sobczak
INTERTEXT

Projekt graficzny: Agnieszka Natalia Bury, CeDeWu Graphic Designe

DTP: CeDeWu Sp. z o.o.

Wydrukowano na papierze ekologicznym

ISBN 83-89495-95-3

ISBN 978-83-89495-95-2

Copyright by Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2006

Institutions and persons, who would like to support the activity of the Institute for Sustainable Development can make payments to the account:

Bank PeKaO SA, II Oddział w Warszawie

No. for payments in PLN: 92124010241111000002678197

No. for payments in USD: 57124010241787000002678201

No. for payments in EUR: 80124010241978001000267259

SPIS TREŚCI/INHALTSVERZEICHNIS

<i>Lech Płotkowski</i>	
Słowo wstępne	5
Geleitwort	7
<i>Christa Liedtke</i>	
Przedmowa	9
Vorwort	11
<i>Alexander Leicht</i>	
O realizacji ogłoszonej przez ONZ Dekady Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju w Niemczech	13
Zur Umsetzung der UN-Dekade »Bildung für nachhaltige Entwicklung« in Deutschland	16
<i>Maria J. Welfens, Christa Liedtke</i>	
Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju w Niemczech – stan i wyzwania	19
Status Quo und Herausforderungen der Bildung für Nachhaltige Entwicklung in Deutschland	23
<i>Anna Kalinowska</i>	
Edukacja dla zrównoważonego rozwoju w Polsce – stan i wyzwania	29
Stand und Herausforderungen der Bildung für nachhaltige Entwicklung in Polen	36
<i>Hans-Christoph Boppel</i>	
Edukacja globalna i międzykulturowa w kontekście kształcenia na rzecz zrównoważonego rozwoju	45
Globales und interkulturelles Lernen im Kontext der Bildung für nachhaltige Entwicklung	50

Robert Jakubik

Współpraca polsko-niemiecka w zakresie edukacji ekologicznej	57
Deutsch-polnische Zusammenarbeit im Bereich der Umweltbildung	59

Agnieszka Kłqb, Sebastian Bodzenta

Efektywność edukacji ekologicznej na przykładzie kampanii informacyjno- edukacyjnej „Warszawa Stolicą Czystości”	63
Effizienz der Umweltbildung am Beispiel der Informations- und Bildungskampagne »Warschau, Hauptstadt der Sauberkeit«	67

Maria J. Welfens, Ina Schaefer

„KURS 21 – Współpraca szkół i przedsiębiorstw” – <i>best practice</i> . Przykład wdrożenia edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju	73
»KURS 21 – Kooperation zwischen Schulen und Unternehmen« – <i>best practice</i> . Beispiel für die Umsetzung der Bildung für Nachhaltige Entwicklung.	78

Andrzej Kassenberg

Podsumowanie	85
Resümee	89

Słowo wstępne

Lech Płotkowski
Zastępca Prezesa Zarządu
Narodowy Fundusz ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Z dużym zainteresowaniem odebraliśmy zorganizowaną w siedzibie Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej 2 czerwca 2006 r. polsko-niemiecką konferencję na temat oceny efektywności edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Zakres tematyczny konferencji i projektu realizowanego w ramach współpracy polsko-niemieckiej jest ściśle związany z działalnością Narodowego Funduszu – największej w Polsce instytucji publicznej finansującej ochronę środowiska, zwłaszcza duże przedsięwzięcia w ochronie wody, powietrza i ziemi. Ze środków Funduszu finansowane są również przedsięwzięcia dotyczące geologii i górnictwa, monitoringu środowiska, zapobiegania nadzwyczajnym zagrożeniom środowiska, a także zadania służące ochronie przyrody i leśnictwa oraz ekspertyzy i prace naukowo-badawcze mające szczególnie duże znaczenie dla realizacji polityki ekologicznej państwa.

Ważnym priorytetem w działalności Narodowego Funduszu jest wspieranie edukacji ekologicznej. Corocznie na ten cel w planie finansowym Narodowego Funduszu zapisana jest kwota rzędu 20-25 mln zł (5,1-6,4 mln euro). W latach 1999-2005 Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej zawierając ponad 1200 umów dotacji przeznaczył na projekty w dziedzinie edukacji ekologicznej ponad 163 mln zł (ok. 41,6 mln euro). Koszt realizowanych przedsięwzięć wyniósł ponad 402 mln zł (ok. 102,6 mln euro). Tak więc średnie zaangażowanie finansowe Narodowego Funduszu w realizowanych projektach edukacji ekologicznej przekracza 40%.

Według naszych szacunków w dofinansowanych przez Narodowy Fundusz przedsięwzięciach edukacyjnych w latach 2000-2005 wzięło udział ok. 19 mln osób. Efekty tej działalności są imponujące. Narodowy Fundusz w minionych sześciu latach dofinansował m.in.:

- działalność kilkudziesięciu ośrodków edukacji ekologicznej oraz działania podejmowane przez organizacje pozarządowe (prawie 480 umów dotacji),
- realizację 366 programów edukacyjnych i kampanii informacyjno-edukacyjnych,

- produkcję 130 cyklicznych programów telewizyjnych, radiowych oraz dokumentalnych filmów przyrodniczych,
- produkcję pomocy dydaktycznych o łącznym nakładzie ok. 840 tys. egzemplarzy,
- publikację ok. 50 rocznie gazet i czasopism poruszających problematykę dotyczącą ekologii w łącznym nakładzie ok. 8 mln egzemplarzy,
- publikację książek, broszur, plakatów o łącznym nakładzie prawie 6 mln egzemplarzy,
- organizację ok. 1650 konferencji, seminariów, kongresów warsztatów i szkoleń,
- organizację ok. 700 konkursów oraz imprez upowszechniających wiedzę ekologiczną.

Środki Narodowego Funduszu wspomagają także funkcjonowanie ok. 100 stron internetowych dotyczących edukacji i wiedzy ekologicznej. Dzięki pomocy finansowej Narodowego Funduszu możliwa była także budowa i utrzymanie 140 terenowych ścieżek dydaktycznych (przyrodniczo-edukacyjnych) o łącznej długości ok. 3700 km. Większość ośrodków edukacyjnych w 23 polskich parkach narodowych oraz w wielu parkach krajobrazowych powstała z pomocą finansową Narodowego Funduszu, który w znacznej mierze przejął na siebie obowiązki finansowania działalności edukacyjnej prowadzonej na obszarach o największym natężeniu ruchu turystycznego.

Działalność edukacyjna prowadzona jest także w siedzibie Narodowego Funduszu w Warszawie. Nauczyciele, studenci i młodzież szkolna chętnie korzystają ze zbiorów naszej biblioteki a także z osobistych kontaktów z ekspertami poszczególnych wydziałów i departamentów Narodowego Funduszu. Jesteśmy zatem nie tylko źródłem finansowania działań edukacyjnych, ale także profesjonalnym źródłem informacji.

Narodowy Fundusz ma określone zadania w efektywnej realizacji Narodowej Strategii Edukacji Ekologicznej. Również strategia naszego działania na najbliższe lata przewiduje aktywny udział w Dekadzie Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju na lata 2005-2014 ogłoszonej przez Organizację Narodów Zjednoczonych. Ekorozwój wspierany edukacją ekologiczną społeczeństwa jest bowiem mottem naszej działalności.

Geleitwort

Lech Płotkowski

Stellvertretender Vorstandsvorsitzender des
Nationalen Fonds für Umweltschutz und Wasserwirtschaft

Mit großem Interesse verfolgten wir die deutsch-polnische Konferenz zur Beurteilung der Effizienz der Bildung für nachhaltige Entwicklung, die am 2. Juni 2006 im Sitz des Nationalen Fonds für Umweltschutz und Wasserwirtschaft veranstaltet wurde.

Der thematische Umfang der Konferenz und des Projektes, das im Rahmen der deutsch-polnischen Zusammenarbeit realisiert wird, hängt mit Aktivitäten des Nationalen Fonds für Umweltschutz und Wasserwirtschaft, der größten öffentlichen Einrichtung in Polen, die die Umweltschutzmaßnahmen, insbesondere große Vorhaben für den Schutz von Wasser, Luft und Boden, finanziert, eng zusammen. Die durch den Nationalen Fond bereitgestellten Mittel finanzieren auch Vorhaben in Geologie und Bergbau, Umweltmonitoring, Vorbeugung gegen außerordentliche Umweltgefahren, Maßnahmen für den Natur- und Forstschutz sowie Arbeiten aus Wissenschaft und Forschung mit großer Bedeutung für die staatliche Umweltpolitik.

Eine vorrangige Bedeutung in den Aktivitäten des Nationalen Fonds kommt der Förderung von Öko-Bildung zu. Jedes Jahr wird für diesen Zweck im Finanzplan des Nationalen Fonds ein Betrag von etwa 20-25 Mio. Zloty (5,1- 6,4 Mio. Euro) angesetzt. 1999-2005 bestimmte der Nationale Fond für Umweltschutz und Wasserwirtschaft eine Summe von mehr als 163 Mio. Zloty (ca. 41,6 Mio. Euro) für Projekte im Bereich der Öko-Bildung und schloss zu diesem Zweck mehr als 1.200 Förderverträge ab. Die realisierten Vorhaben kosteten mehr als 402 Mio. Zloty (ca. 102,6 Mio. Euro). Somit übersteigt die durchschnittliche Beteiligung des Nationalen Fonds an den ausgeführten Öko-Bildungsprojekten den Wert von 40%.

Nach unseren Schätzungen haben ca. 19 Millionen Personen an den durch den Nationalen Fonds finanziell unterstützen Bildungsmaßnahmen in den Jahren 2000-2005 teilgenommen. Ergebnisse dieser Aktivitäten können sich durchaus sehen lassen. Der Nationale Fonds förderte in den vergangenen sechs Jahren unter anderem:

- Aktivitäten mehrerer Dutzend Einrichtungen für Öko-Bildung sowie Aktivitäten regierungsunabhängiger Organisationen (knapp 480 Förderverträge),

- Realisierung von 366 Bildungsprogrammen und Informations- und Bildungskampagnen,
- Herstellung von 130 periodischen Fernseh- und Radioprogrammen und Naturdokumentarfilmen,
- Herstellung von Unterrichtshilfen in einer Gesamtauflage von ca. 840.000 Stück,
- Publikation von jährlich ca. 50 Zeitungen und Zeitschriften, in denen ökologische Probleme behandelt werden, in einer Gesamtauflage von ca. 8 Mio. Exemplaren,
- Veröffentlichung von Büchern, Broschüren, Postern in einer Gesamtauflage von ca. 6 Mio. Exemplaren,
- Durchführung von ca. 1.650 Konferenzen, Seminaren, Workshops und Schulungen,
- Durchführung von ca. 700 Wettbewerben und Veranstaltungen zur Popularisierung des Öko-Wissens.

Aus Mitteln des Nationalen Fonds wird auch der Betrieb von ca. 100 Websites zu Öko-Bildung und Öko-Wissen finanziell unterstützt. Durch die finanzielle Unterstützung des Nationalen Fonds konnten 140 naturkundliche Lehrpfade mit einer Gesamtlänge von etwa 3.700 km gebaut und gepflegt werden. Die meisten Bildungseinrichtungen in den 23 Nationalparks und zahlreichen Landschaftsparks in Polen wurden mit finanzieller Unterstützung des Nationalen Fonds gegründet; dieser hat auch größtenteils die Verpflichtung zur Finanzierung der Bildungstätigkeit in Gebieten mit hoher Intensität im Fremdenverkehr übernommen.

Die Bildungstätigkeit wird auch im Sitz des Nationalen Fonds in Warschau selbst geführt. Lehrer, Studenten und Schüler greifen gerne auf Bestände unserer Bibliothek und auf persönliche Kontakte mit Experten aus einzelnen Fachabteilungen und Bereichen des Nationaler Fonds zurück. Wir sind somit nicht nur eine Finanzierungsquelle von Bildungsmaßnahmen, sondern auch eine professionelle Informationsquelle.

Dem Nationalen Fond kommen auch ganz bestimmte Aufgaben bei der effektiven Umsetzung der Landesstrategie der Öko-Bildung zu. Unser Aktionsplan sieht für die kommenden Jahre ebenfalls eine aktive Beteiligung an der durch die Generalversammlung der Vereinten Nationen beschlossenen Dekade der Bildung für nachhaltige Entwicklung in den Jahren 2005-2014 vor. Denn die Öko-Entwicklung gestützt auf Öko-Bildung der Bevölkerung ist das Leitmotiv unseres Handelns.

Przedmowa

Dr Christa Liedtke

Instytut Wuppertal ds. Klimatu, Środowiska i Energii

Dlaczego edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju? Odpowiedź jest jasna. Edukacja jest warunkiem koniecznym praktycznego wdrożenia ekologicznych, ekonomicznych i społecznych celów gospodarczo-politycznej strategii zrównoważonego rozwoju. Mimo, że od Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 r., podjęto wiele inicjatyw – również w zakresie edukacji – mających na celu praktyczne wdrożenie idei zrównoważonego rozwoju, do osiągnięcia tego celu wiele nam brakuje. W międzyczasie, na wszystkich szczeblach aktywności społecznej, potwierdziła się teza, że „polityka informacyjna” nie doprowadzi do zmiany wzorców zachowania zgodnych z zasadami ekorozwoju.

Bariery między wiedzą a zmianą postępowania są zbyt duże. Edukacja w sensie uczenia się przez całe życie jest właściwą drogą, aby te bariery pokonać. Konferencja „Ocena efektywności edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju – sposoby podejścia i strategie wdrażania” jest wspólnym projektem Instytutu Wuppertal ds. Klimatu, Środowiska i Energii i Instytutu na rzecz Ekorozwoju w Warszawie, realizowanym w ramach Roku Polsko-Niemieckiego 2005/2006.

Instytut Wuppertal oraz Instytutu na rzecz Ekorozwoju zajmują się aktywnie zagadnieniem zrównoważonego rozwoju i zebrały w tym zakresie wiele doświadczeń. Instytut Wuppertal analizuje i rozwija idee, strategie i instrumenty wdrożenia rozwoju zrównoważonego na szczeblu regionalnym, narodowym i międzynarodowym. Instytut bierze aktywny udział w pracach Dekady Narodów Zjednoczonych edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju 2005-2014 w Niemczech.

Dekada Narodów Zjednoczonych, która jest koordynowana przez UNESCO, stwarza bodźce do łączenia poszczególnych inicjatyw i szerokiego transferu pozytywnych doświadczeń. Jej celem jest wzmocnienie współpracy międzynarodowej i połączenie aktorów edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju. Instytut Wuppertal wdrożył – w ramach swojej strategii edukacyjnej – wiele dużych narodowych i międzynarodowych projektów w tym zakresie.

Jednym z najważniejszych zadań Instytutu na rzecz Ekorozwoju w Warszawie jest przybliżenie idei zrównoważonego rozwoju zarówno szerokim rzeszom społeczeństwa, jak również politykom. Instytut pracuje w zakresie nieformalnej edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju z różnymi grupami społecznymi.

Rok Polsko-Niemiecki 2005/2006 – wspólna inicjatywa rządów Niemiec i Polski – oferował różnorodne możliwości kooperacji między obydwoma krajami, również w zakresie edukacji i kształcenia, nauki i badań. W tym kontekście obydwie Instytuty skorzystały z tej możliwości, aby intensywnie dyskutować problemy wdrażania tak ważnego tematu, jakim jest edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju i zająć się szczególnie problemem kryteriów jakościowych w tym zakresie.

Konferencja w Warszawie jest pierwszym krokiem w kierunku połączenia inicjatyw w dziedzinie edukacji na rzecz ekorozwoju oraz planowania wspólnych projektów, które mogłyby być rozpoczęte w niedalekiej przyszłości.

Publikation Deutsch-Polnische Konferenz: Vorwort

Dr. Christa Liedtke

Wuppertal Institut für Klima, Umwelt und Energie

Warum Bildung für Nachhaltigkeit? Die Antwort liegt auf der Hand. Bildung ist eine unabdingbare Bedingung für die praktische Umsetzung ökologischer, ökonomischer und sozialer Ziele einer wirtschaftspolitischen Nachhaltigkeitsstrategie. Obwohl seit dem Erdgipfel 1992 in Rio unzählige Initiativen zur praktischen Umsetzung einer Nachhaltigen Entwicklung – auch im Bildungsbereich – in Gang gesetzt wurden, sind wir von der Erreichung einer nachhaltigen Entwicklung weiter entfernt als je zuvor. Inzwischen hat sich auf allen Ebenen gesellschaftlichen Handelns erwiesen, dass eine reine »Informationspolitik« keine nachhaltigen Handlungsmuster hervorbringen kann.

Zu groß sind die Barrieren vom Wissen zum Handeln. Bildung im Sinne eines lebenslangen Lernen für Nachhaltigkeit ist der richtige Weg, um diese Hemmnisse zu überwinden. Die Konferenz »Bildung für Nachhaltigkeit: Erfolgsfaktoren und –strategien« ist ein gemeinsames Projekt des Wuppertal Institut für Klima, Umwelt und Energie und des Instituts für Nachhaltige Entwicklung in Warschau, das im Rahmen des Deutsch-Polnischen Jahres 2005/2006 organisiert wurde.

Das Wuppertal Institut und das Institut für Nachhaltige Entwicklung arbeiten beide aktiv an verschiedenen Projekten in diesem Themenkomplex nachhaltige Entwicklungstext und haben vielfältige Erfahrungen sammeln können.

Das Wuppertal Institut erforscht und entwickelt Leitbilder, Strategien und Instrumente für eine nachhaltige Entwicklung auf regionaler, nationaler und internationaler Ebene. Das Institut beteiligt sich aktiv an den Arbeiten der »UN-Weltd Dekade Bildung für Nachhaltige Entwicklung 2005-2014« in Deutschland.

Die von der UNESCO koordinierte UN-Dekade schafft Anreize für die Bündelung der Aktivitäten und den Transfer guter Praxis in die Breite. Sie zielt auf die Verstärkung internationaler Zusammenarbeit und Vernetzung der Akteure der Bildung für nachhaltige Entwicklung. Das Institut hat – im Rahmen seiner Bildungsstrategie – mehrere große nationale und internationale Projekte in diesem Bereich sowohl nationale als auch internationale umgesetzt.

Eine der wichtigsten Aufgaben des Instituts für Nachhaltige Entwicklung in Warschau ist es, das Leitbild Nachhaltige Entwicklung sowohl der Öffentlichkeit als der Politik näher zu bringen. Das Institut arbeitet aktiv in dem Bereich der nicht-formellen Bildung für Nachhaltigkeit mit unterschiedlichen gesellschaftlichen Gruppen in Polen.

Das Deutsch-Polnische Jahr 2005/2006 – eine gemeinsame Initiative der deutschen und polnischen Regierung – bietet bot vielfältige Möglichkeiten der Kooperation zwischen den beiden Ländern, auch in Bildung und Ausbildung, Wissenschaft und Forschung. Vor diesem Hintergrund haben die beiden Institute die Möglichkeit ergriffen, um die Umsetzung des das gesellschaftlich wichtigen Themas Bildung für nachhaltige Entwicklung intensiv zu diskutieren und sich insbesondere mit Qualitätskriterien in diesem Bereich auseinanderzusetzen.

Die Konferenz in Warschau soll ein erster Schritt sein, um die einzelnen Initiativen im Bereich der Bildung für nachhaltige Entwicklung in beiden Ländern zu vernetzen sowie gemeinsame Projekte in naher Zukunft zu planen und starten.

O realizacji ogłoszonej przez ONZ Dekady Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju w Niemczech

Alexander Leicht
Niemiecka Komisja UNESCO
leicht@esd.unesco.de

Celem międzynarodowego projektu ONZ ustanawiającego Dekadę Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju jest, aby na stałe wpisać zasadę zrównoważonego rozwoju w system edukacji i jednocześnie wpłynięcie na przyszły kształt naszego społeczeństwa w taki sposób, aby mogło stawić czoła wyzwaniom przyszłości. Dekada ONZ, obejmująca lata 2005-2014, została ustanowiona przez ONZ w 2002 roku. Opracowanie szczegółów realizacji projektu leży w kompetencji poszczególnych państw członkowskich. W Niemczech, w myśl jednogłośnie przyjętej uchwały niższej izby parlamentu niemieckiego (Bundestagu), zadanie to przypadło Niemieckiej Komisji UNESCO wraz z powołanym przez nią Komitetem Narodowym. W celu realizacji projektu Niemiecka Komisja UNESCO otrzymuje wsparcie finansowe od Federalnego Ministerstwa Edukacji i Badań Naukowych, dzięki któremu powołano specjalne biuro ds. Dekady. Federalne Ministerstwo Edukacji i Badań Naukowych odpowiada w ramach niemieckiego rządu federalnego za realizację projektu Dekady.

ONZ-owska Dekada cieszy się w Niemczech znaczącym wsparciem świata polityki i wywołuje żywy oddźwięk. Patronat nad jej realizacją w Niemczech objął prezydent Republiki Federalnej Niemiec Horst Köhler. Według jakich zasad i kryteriów Dekada wcielana jest w życie w Niemczech?

1. Szeroki sojusz polityki i społeczeństwa obywatelskiego. Dzięki powstałej w Niemczech strukturze organizacyjnej udało się stworzyć platformę wspólnego działania wszystkich najważniejszych podmiotów, które opracowały zasady realizacji projektu Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju. Struktura organizacyjna umożliwia w szczególności koordynację działań przedstawicieli świata polityki i społeczeństwa obywatelskiego. W skład Komitetu Narodowego, któremu przewodniczy Gerhard de Haan, cieszący się uznaniem specjalista ds. wychowania i oświaty, wchodzi najważniejsze dla idei Dekady instytucje polityczne: Federalne Ministerstwo Edukacji, Federalne Ministerstwo Środowiska oraz Federalne Ministerstwo Współpracy na rzecz Rozwoju, niższa izba parlamentu (Bundestag) oraz przedstawiciele krajów związkowych, a także gminy,

jednostki sektora prywatnego, media, naukowcy oraz organizacje pozarządowe. Komitet Narodowy opracowuje wytyczne programowe dla Dekady oraz koordynuje procesy decyzyjne na płaszczyźnie politycznej. Przygotował plan działań zawierający ponad 60 konkretnych środków podejmowanych w ramach polityki oświatowej oraz czterech strategicznych celów Dekady w Niemczech:

1. Dalszy rozwój i zogniskowanie działań, jak również upowszechnianie „dobrych praktyk” w szerokim kręgu odbiorców;
2. Koordynacja działań podmiotów odpowiedzialnych za Edukację na rzecz Zrównoważonego Rozwoju;
3. Polepszenie społecznego odbioru idei Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju;
4. Wzmocnienie współpracy na arenie międzynarodowej. W celu włączenia do projektu podmiotów niezrzeszonych w ramach Komitetu Narodowego, raz w roku zbiera się tzw. Okrągły Stół Dekady ONZ. W spotkaniu uczestniczy ok. 100 instytucji. Między corocznymi spotkaniami grupy robocze sygnalizują kwestie najbardziej istotne dla inicjatywy Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju.

2. Polityczny „lobbing” oraz wspieranie konkretnych projektów.

Dla zapewnienia trwałych efektów inicjatywy Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju ważne jest polityczne oddziaływanie na stosowne procesy decyzyjne, np. przy opracowywaniu planów nauczania. Połączenie działań na rzecz Dekady z działalnością polityczną, zagwarantowane w ramach Komitetu Narodowego, umożliwia bezpośrednie przekazywanie postulatów do ośrodków decyzyjnych w związku z Edukacją na rzecz Zrównoważonego Rozwoju. Oprócz – nieco dotychczas abstrakcyjnej – promocji inicjatywy na płaszczyźnie politycznej należy również wspierać dobre praktyki, które najlepiej uświadamiają, czym jest Edukacja na rzecz Zrównoważonego Rozwoju. Komitet Narodowy wspiera dobre praktyki poprzez wyróżnianie ich tytułem „Oficjalnych niemieckich projektów na rzecz Dekady ONZ”. Nowatorskie i modelowe projekty edukacyjne, mające na celu promocję zrównoważonego rozwoju, mogą ubiegać się o owo wyróżnienie. Wyróżnione projekty mogą następnie publicznie posługiwać się specjalnym niemieckim logo, opracowanym z myślą o Dekadzie. W ten sposób zaznaczają swą przynależność do międzynarodowego projektu. Dzięki stosowaniu odpowiednich kryteriów przy wyborze projektów Komitet Narodowy może kłaść nacisk na różne aspekty programowe. Dokonuje też systematycznej oceny realizacji projektów.

3. Edukacja na rzecz Zrównoważonego Rozwoju jako koncepcja integracyjna. Zaleca się, aby realizacja projektu Dekady ONZ w Niemczech odbywała się w jak najszerszym kontekście, który pomoże oddać złożoność idei zrównoważonego rozwoju. Miarodajny dla zasady równowagi jest nie tylko wymiar ekologiczny, ale także aspekty ekonomiczne i społeczne. Zasada zrównoważenia nie polega wyłącznie na zapewnieniu warunków życia przyszłym pokoleniom, ale również na zakrojonym na skalę światową sprawiedliwym podziale zasobów tu i teraz. Ponadto dane społeczeństwo można kształtować przyszłościowo dopiero wówczas, gdy wszyscy jego członkowie mogą się aktywnie włączyć w jego funkcjonowanie. Partycypacja to więc kolejny istotny element zrównoważenia. Dlatego też Dekada ONZ zajmuje się szerokim spektrum kształcenia obejmującym edukację ekologiczną, edukację w zakresie polityki rozwojowej oraz edukację konsumencką. Pomimo zróżnicowanych struktur wewnętrznych, wszystkie projekty posiadają jeden element wspólny: uczyć zdolności potrzebnych do tworzenia społeczeństwa samodzielnego i przyszłościowego. Rozumienie koncepcji Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju jako koncepcji integracyjnej, która umożliwi zawieranie szeroko zakrojonych porozumień podnosi jednocześnie jej polityczną wagę.

Po pierwszym dynamicznym roku implementacji projektu Dekady ONZ należy zapewnić kontynuację prac oraz dążyć do długotrwałej i systematycznej realizacji celów. Nie wszystkie ważne podmioty włączyły się już w realizację działań, a postulaty związane z Edukacją na rzecz Zrównoważonego Rozwoju nie zawsze są jeszcze dostatecznie widoczne. Również wymiana międzynarodowa dla Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju powinna przybrać na intensywności. W toku realizacji inicjatyw w ramach Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju przypisuje się różną wagę poszczególnym ich aspektom, w zależności od kraju związkowego czy regionu. Również warunki ramowe projektów w ramach różnych obszarów różnią się od siebie. Dekada ONZ daje nam także szansę, abyśmy uczyli się nawzajem od siebie, przez wzgląd na zróżnicowane priorytety i potrzeby. Międzynarodowa wymiana jest jednak też ważna pod innym względem: Edukacja na rzecz Zrównoważonego Rozwoju na trwałe zagości na płaszczyźnie międzynarodowej jedynie wówczas, gdy możliwie jak najwięcej państw z własnej inicjatywy podejmie zobowiązanie, które idzie w parze z Dekadą ustanowioną przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Dlatego też byłoby nad wyraz pożądane, aby jak najwięcej państw członkowskich ONZ podjęło inicjatywę Dekady ONZ „Edukacja na rzecz Zrównoważonego Rozwoju”, a następnie zrealizowało ją w sposób jasny i widoczny.

Zur Umsetzung der UN-Dekade »Bildung für nachhaltige Entwicklung« in Deutschland

Alexander Leicht
Deutsche UNESCO-Kommission
leicht@esd.unesco.de

Ziel des weltweiten Vorhabens UN-Dekade »Bildung für nachhaltige Entwicklung« ist es, das Leitbild der nachhaltigen Entwicklung dauerhaft in der Bildung zu verankern und damit einen Beitrag zur Zukunftsfähigkeit unserer Gesellschaften zu leisten. Die UN-Dekade wurde 2002 von den Vereinten Nationen für die Jahre 2005 bis 2014 ausgerufen, ihre konkrete Ausgestaltung liegt vornehmlich in der Verantwortung der einzelnen Mitgliedstaaten. In Deutschland koordiniert die Deutsche UNESCO-Kommission mit dem von ihr berufenen Nationalkomitee die Umsetzung auf der Grundlage eines einstimmigen Bundestagsbeschlusses zur Dekade. Die Deutsche UNESCO-Kommission wird für diese Aufgabe vom Bundesministerium für Bildung und Forschung finanziell unterstützt. Dadurch wurde die Einrichtung einer deutschen Geschäftsstelle für die Dekade ermöglicht. Das Bundesministerium für Bildung und Forschung ist innerhalb der Bundesregierung für die Dekade verantwortlich.

Die UN-Dekade genießt in Deutschland bedeutende politische Unterstützung und erfährt bisher große Resonanz. Bundespräsident Horst Köhler hat die Schirmherrschaft über die deutsche Umsetzung übernommen. Nach welchen Prinzipien und Kriterien wird die Dekade in Deutschland ausgestaltet?

1. Eine breite Allianz von Politik und Zivilgesellschaft. Mit Hilfe der in Deutschland eingerichteten Organisationsstruktur ist es gelungen, eine Plattform zu schaffen, auf der die wichtigsten Akteure der Bildung für nachhaltige Entwicklung die Dekade gemeinsam ausgestalten können. Die Organisationsstruktur ermöglicht insbesondere die enge Zusammenarbeit von Politik und Zivilgesellschaft. Ein Nationalkomitee versammelt unter dem Vorsitz des renommierten Erziehungswissenschaftlers Gerhard de Haan die für die UN-Dekade wichtigsten politischen Institutionen: die Bundesministerien für Bildung, für Umwelt und für Entwicklungszusammenarbeit, den Bundestag sowie Vertreter der Bundesländer. Dazu kommen Kommunen, Privatwirtschaft, Medien, Wissenschaft und Nichtregierungsorganisationen. Das Nationalkomitee gibt die programmatischen Leitlinien für die Dekade vor und unternimmt die politische Abstimmung. So hat es einen Aktionsplan erarbeitet, der über 60

konkrete bildungspolitische Maßnahmen enthält und vier strategische Ziele für die Dekade in Deutschland benennt:

1. Weiterentwicklung und Bündelung der Aktivitäten sowie Transfer guter Praxis in die Breite;
2. Vernetzung der Akteure der Bildung für nachhaltige Entwicklung;
3. Verbesserung der öffentlichen Wahrnehmung von Bildung für nachhaltige Entwicklung;
4. Verstärkung internationaler Kooperationen. Um über das Nationalkomitee hinaus weitere Akteure einzubinden, kommt ein Mal pro Jahr der so genannte Runde Tisch der UN-Dekade zusammen, der etwa 100 Einrichtungen versammelt. Zwischen den jährlichen Treffen geben Arbeitsgruppen Impulse zu den wichtigsten Bereichen der Bildung für nachhaltige Entwicklung.

2. Politische »Lobbyarbeit« und Förderung konkreter Projekte.

Damit sich Bildung für nachhaltige Entwicklung dauerhaft durchsetzt, ist es wichtig, auf der politischen Ebene auf entsprechende Entscheidungen hinzuwirken, beispielsweise im Hinblick auf die Gestaltung von Curricula. Die Anbindung der deutschen Dekade-Aktivitäten an die Politik, die über das Nationalkomitee sichergestellt ist, ermöglicht es, die Anliegen der Bildung für nachhaltige Entwicklung direkt an die Entscheidungsträger heranzutragen. Neben dieser Werbung für Bildung für nachhaltige Entwicklung auf der – bisweilen eher abstrakten – politischen Ebene gilt es aber auch, konkrete gute Praxis zu fördern, die deutlich macht, was Bildung für nachhaltige Entwicklung im Einzelnen bedeutet. Gute Praxis fördert das Nationalkomitee durch die Auszeichnung von »Offiziellen deutschen Projekten für die UN-Dekade«. Innovative und modellhafte Bildungsprojekte, die einem komplexen Nachhaltigkeitsverständnis verpflichtet sind, können sich um diese Auszeichnung bewerben. Die Auszeichnung ermöglicht es den Projekten, sich mit Hilfe des eigens für die Dekade entwickelten deutschen Logos in der Öffentlichkeit als Teil dieses internationalen Vorhabens zu präsentieren. Das Nationalkomitee hat durch die Auswahlkriterien die Möglichkeit, programmatische Akzente setzen, und evaluiert die Arbeit der Projekte regelmäßig.

3. Bildung für nachhaltige Entwicklung als integratives Konzept.

Die UN-Dekade in Deutschland wirbt dafür, Bildung für nachhaltige Entwicklung in einem breiten Sinn zu interpretieren, der der Komplexität des Nachhaltigkeitskonzeptes gerecht wird. Maßgeblich ist nicht nur die ökologische Dimension von Nachhaltigkeit, sondern auch die ökonomische und die soziale. Es geht im Leitbild der Nachhaltigkeit nicht nur darum,

Lebensoptionen für zukünftige Generationen zu sichern, sondern etwa auch um die weltweit faire Verteilung von Ressourcen im Hier und Jetzt. Dazu kommt, dass eine Gesellschaft nur dann zukunftsfähig gestaltet werden kann, wenn alle ihre Mitglieder über Möglichkeiten zur gesellschaftlichen Teilhabe verfügen. Partizipation ist also ein weiteres wichtiges Element von Nachhaltigkeit. Dementsprechend bildet die UN-Dekade das ganze Spektrum von der Umweltbildung über die entwicklungspolitische Bildung bis zur Verbraucherbildung ab. Gemeinsam ist all den Projekten bei ihrer unterschiedlichen inhaltlichen Ausrichtung, dass sie die Kompetenzen vermitteln, die erforderlich sind, um selbstbestimmt eine zukunftsfähige Gesellschaft zu gestalten. Wenn Bildung für nachhaltige Entwicklung als integratives Konzept verstanden wird und damit breite Allianzen ermöglicht werden, erhöht dies auch ihr politisches Gewicht.

Nach dem ersten, dynamischen Jahr der UN-Dekade wird es nun darum gehen, die Arbeit zu verstetigen und die Ziele der Dekade langfristig und kontinuierlich zu verfolgen. Noch nicht alle wichtigen Akteure sind mit im Boot und noch nicht immer sind die Anliegen der Bildung für nachhaltige Entwicklung ausreichend sichtbar. Auch der internationale Austausch zur Bildung für nachhaltige Entwicklung sollte noch intensiviert werden. Bildung für nachhaltige Entwicklung setzt in unterschiedlichen Ländern und Regionen sehr unterschiedliche Schwerpunkte und bewegt sich innerhalb divergierender Rahmenbedingungen. Die UN-Dekade ist auch eine Chance, im Hinblick auf unsere unterschiedlichen Prioritäten und Akzentsetzungen voneinander zu lernen. Aber noch aus einem anderen Grund ist der internationale Austausch wichtig: Bildung für nachhaltige Entwicklung wird sich im weltweiten Maßstab nur durchsetzen, wenn möglichst viele Länder die Selbstverpflichtung aufgreifen, die mit der Ausrufung der Dekade durch die UN-Generalversammlung einhergeht. Es wäre daher sehr wünschenswert, wenn sich möglichst viele UN-Mitgliedstaaten die UN-Dekade »Bildung für nachhaltige Entwicklung« zu Eigen machten und sie konkret und sichtbar umsetzten.

Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju w Niemczech – stan i wyzwania*

Maria J. Welfens

Christa Liedtke

Instytut Wuppertal ds. Klimatu, Energii i Środowiska

jola.welfens@wupperinst.org

christa.liedtke@wupperinst.org

1. Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju – nowy kierunek w systemie edukacji

„Celem edukacji na rzecz ekorozwoju (...) jest osiągnięcie przez człowieka umiejętności aktywnego kształtowania swojego otoczenia, zgodnie z zasadami równowagi ekologicznej, wydajności gospodarczej i sprawiedliwości społecznej, z uwzględnieniem aspektów globalnych.”

Federalne Ministerstwo Edukacji i Badań (2002; Raport rządu federalnego nt. edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju, Bonn, s. 4)

Edukacja jest niezbędnym warunkiem wdrożenia zrównoważonego rozwoju. Realizacja ekologicznych, ekonomicznych i społecznych celów strategii ekorozwoju wymaga dobrze wykształconych i wykwalifikowanych pracowników. Nowe technologie, zwłaszcza technika cyfrowa i biotechnologia, jak również procesy globalizacji sprawiają, że systemy edukacji muszą dziś sprostać zupełnie nowym wyzwaniom.

W procesie tym istotną rolę odgrywa edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju (EZR), obejmująca aspekty ekologiczne, ekonomiczne i społeczne, co różni ją od edukacji ekologicznej.

„Tylko 22% Niemców przyznaje, że zetknęło się z pojęciem „rozwój zrównoważony”. Oznacza to, że popularność tego pojęcia spadła, ponieważ w 2002 r. na to samo pytanie odpowiedziało pozytywnie 28% ankietowanych.”

Udo Kuckartz, Anke Rheingans-Heintze (2006), Trends im Umweltbewusstsein, VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 16

Dlatego właśnie edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju stała się w ostatnich latach jednym ze strategicznych punktów odniesienia w dyskusji na temat edukacji w Niemczech. To nowe ukierunkowanie edukacji zyskuje na znaczeniu

---

* Tłumaczenie: Maria U. Droemann.

w sposób szczególny, ponieważ promuje dokładnie te procesy edukacyjne, których deficyt stwierdzono w międzynarodowym studium porównawczym PISA (*Programme for International Student Assessment*), tzn. naukę nastawioną na przyszłość i zastosowania praktyczne.

Nie chodzi więc już głównie o transfer wiedzy na temat zagrożenia środowiska i szkolenie w zakresie „poprawnych ekologicznie” zachowań, ale o zmobilizowanie ludzi do kształtowania udanej przyszłości, za którą czuliby się odpowiedzialni.

Jakie tematy mogą być przedmiotem edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju? W związku z tym, że w przypadku ekorozwoju chodzi o pewien wzorzec, nie jest mu przypisany żaden kanon tematyczny. Potrzebne są raczej odpowiednie zasady myślenia i układy odniesienia, potrzebne do rozwiązywania problemów, z jakimi borykają się społeczeństwa. Kryteriami doboru tematów powinny być, z jednej strony, ich bezpośrednie związki z codziennym funkcjonowaniem osoby edukowanej w otoczeniu, z drugiej zaś, ich znaczenie społeczne¹.

2. Kompetencja w zakresie kształtowania przyszłości² (*Gestaltungskompetenz*)

Podstawowym celem edukacji na rzecz ekorozwoju jest nabycie kompetencji w dziedzinie kształtowania przyszłości. Kompetencja ta zakłada – zamiast prób optymalnego przystosowywania się do zastanej rzeczywistości – **aktywne** wykorzystywanie swoich zdolności, **nowatorskie** podejście do otoczenia i kształtowanie go w ramach istniejących możliwości.

Kompetencja w zakresie kształtowania przyszłości obejmuje cały szereg kompetencji szczegółowych. Do najważniejszych z nich należą:

- myślenie perspektywiczne i wielowymiarowe, uwzględniające wizję przyszłości;
- kompleksowa wiedza interdyscyplinarna;
- porozumienie i współpraca między kulturami;
- umiejętność spojrzenia z dystansu i trzeźwej refleksji;
- samowiedza/umiejętność samooceny i zdolność do niewymuszonej aktywności;
- umiejętność kompetentnego uczestnictwa w społecznych procesach decyzyjnych.

---

¹ Gerhard de Haan (2002), Das BLK-Programm „21” als Antwort auf PISA, Manuskript, dehaan@zedat.fu-berlin.de

² Pojęcie to wprowadził do niemieckiej literatury przedmiotu profesor Gerhard de Haan.

Kompetencja w zakresie kształtowania przyszłości może być osiągnięta tylko przy użyciu partycypacyjnych metod edukacji, np. projektów, *open space*, symulacji z podziałem na role, warsztatów i konferencji. Rozwiązanie powstaje dopiero w trakcie procesu edukacyjnego i jest na początku tego procesu kwestią otwartą. Aby móc efektywnie stosować metody partycypacyjne, uczący się muszą być sami zainteresowani osiągnięciem sukcesu. Zainteresowanie takie najłatwiej jest wywołać poprzez bezpośrednie powiązanie treści dydaktycznych z codziennymi doświadczeniami osoby uczącej się.

Podstawową kwestię stanowi przesłanie, że przyszłość można aktywnie kształtować oraz że ludzie nabywają odpowiednie kompetencje, by uczestniczyć w koniecznych dla kształtowania przyszłości procesach.

3. Kamienie milowe rozwoju edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju w Niemczech

Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju jest od końca lat 90. przedmiotem intensywnych dyskusji w Niemczech, co znajduje wyraz w dokumentach politycznych i programach edukacyjnych. Oto kamienie milowe tego procesu:

- 1999 – Komisja Federalno-Krajowa – program modelowy „21” (1999-2004);
- 2000 – uchwała Bundestagu „Edukacja na rzecz ekorozwoju”;
- 2001 – powołanie Rady ds. Zrównoważonego Rozwoju przez rząd federalny;
- 2002 – uchwała dotycząca Dekady Narodów Zjednoczonych „Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju 2005-2014”;
- 2004 – Program Komisji Federalno-Krajowej „Transfer 21” (2004-2008) Celem programu jest wdrożenie rezultatów programu „21” przyjętego przez Komisję w 1999 r.;
- 2005 – uchwalenie przez Bundestag „Planu działań w ramach Dekady Narodów Zjednoczonych”;
- 2005 – rozpoczęcie programu badawczego niemieckiego Ministerstwa ds. Edukacji i Badań „Badania dla Ekorozwoju”, imprezy inauguracyjne Dekadę na szczelbu krajów związkowych.

Ogólnie można stwierdzić znaczny postęp w procesie wdrażania edukacji na rzecz ekorozwoju w Niemczech, co znajduje odbicie w decyzjach najwyższych gremiów politycznych. Obserwuje się również przechodzenie od edukacji ekologicznej w kierunku wielowymiarowej edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju.

4. Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju w Instytucie Wuppertal

Instytut Wuppertal, dysponujący bogatą kompetencją badawczą w zakresie zrównoważonego rozwoju i posiadający praktyczne doświadczenie w realizacji nowych idei w dziedzinie polityki, gospodarki i nauk społecznych, bierze aktywny udział w promocji EZR.

W ostatnich latach zrealizowano cały szereg projektów, w ramach których opracowano – w ujęciu praktycznym i z podziałem na jednostki dydaktyczne – materiały edukacyjne nt. zrównoważonego rozwoju. Spektrum grup docelowych tych projektów jest bardzo szerokie: uczniowie szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, studenci oraz pracownicy firm i menadżerowie³.

We współpracy z Instytutem ds. Szkoły w Nadrenii Północnej-Westfalii (www.lfs.nrw.de), Federalnym Instytutem ds. Szkolenia Zawodowego (www.bibb.de) i innymi – również zagranicznymi – partnerami powstają specjalistyczne programy dla poszczególnych grup docelowych, wdrażane następnie w formie projektów pilotażowych. Instytut Wuppertal bierze także aktywny udział w procesie wdrażania Dekady w Niemczech.

5. Perspektywy

Do najważniejszych wyzwań w zakresie edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju należą:

- wzmocnienie transferu wyników badań do systemu edukacji i ich przełożenie na konkretne działania edukacyjne;
- zwiększenie przejrzystości zróżnicowanych ofert i pogłębienie współpracy między partnerami;
- zintensyfikowanie dialogu nt. innowacyjnych rozwiązań;
- wspieranie współpracy różnych podmiotów – krajów związkowych, zwłaszcza komunalnego, gospodarki, kultury i nauki;
- rozbudowa struktur wspierania inicjatyw lokalnych;
- wspieranie badań naukowych w zakresie EZR;
- rozwój i intensyfikacja współpracy międzynarodowej we wszystkich istotnych dziedzinach.

---

³ Por. www.kurs-21.de, www.kompakt.net.de, www.fanwi-online.de, www.efficient-entrepreneur.net, www.smart-business.bz, www.globalreporting.org/sme, www.e-textile.org, Baedeker, Carolin Kalf, Michael Welfens, Maria J. Tiemeyer (2001), E. Baedeker, C. Rohn, H. (2004).

Status Quo und Herausforderungen der Bildung für Nachhaltige Entwicklung in Deutschland

Maria J. Welfens

Christa Liedtke

Wuppertal Institut für Klima, Umwelt, Energie

jola.welfens@wupperinst.org

christa.liedtke@wupperinst.org

1. Bildung für eine nachhaltige Entwicklung – neue Ausrichtung des Bildungssystems

»Bildung für nachhaltige Entwicklung (...) hat zum Ziel, die Menschen zur aktiven Gestaltung einer ökologisch verträglichen, wirtschaftlich leistungsfähigen und sozial gerechten Umwelt unter Berücksichtigung globaler Aspekte zu befähigen.«

Bundesministerium für Bildung und Forschung (2002), Bericht der Bundesregierung zur Bildung für eine nachhaltige Entwicklung, Bonn, S. 4.

Bildung ist eine unerlässliche Voraussetzung zur Umsetzung einer nachhaltigen Entwicklung. Die Realisierung ökonomischer, ökologischer und sozialer Ziele einer Nachhaltigkeitsstrategie verlangt nach ausgebildeten und gut qualifizierten Arbeitskräften. Die neuen technologischen Entwicklungen, insbesondere die digitale Technik und Biotechnologie, sowie die Globalisierungsprozesse stellen ganz neue Herausforderungen an Bildungssysteme.

In diesem Prozess ist Bildung für nachhaltige Entwicklung ein wesentlicher Bestandteil.

Bildung für nachhaltige Entwicklung stellt einen neuen Ansatz dar, der ökologische, ökonomische und soziale Aspekte integriert und somit breiter und umfassender ist als die Umweltbildung.

»Nur 22% der Deutschen geben an, von dem Begriff der nachhaltigen Entwicklung gehört zu haben. Der Bekanntheitsgrad ist gegenüber der Umfrage 2002 gesunken: damals waren es 28%, die zu Protokoll gaben, den Begriff zu kennen.«

Udo Kuckartz, Anke Rheingans-Heintze (2006), Trends im Umweltbewusstsein, VS Verlag für Sozialwissenschaften, S. 16

Daher ist nachhaltige Entwicklung in den letzten Jahren einer der strategischen Bezugspunkte in der Bildungsdiskussion in Deutschland geworden. Diese Ausrichtung der Bildung gewinnt besonders an Bedeutung, da sie genau jenes Lernen fördert, welches – laut der internationalen Bildungsvergleichsstudie der

OECD PISA – Programme for International Student Assessment – weitestgehend vermisst wird: ein zukunfts- und anwendungsorientiertes Lernen.

Es geht dabei also nicht mehr vorrangig um die Vermittlung von Wissen über Umweltbedrohung und Einübung »ökologisch korrekten« Verhaltens, sondern um Mobilisierung der Menschen für die Gestaltung einer gelingenden, selbst verantwortbaren Zukunft¹.

Und welche Themen können im Rahmen einer Bildung für nachhaltige Entwicklung aufgegriffen werden? Da es sich bei nachhaltiger Entwicklung um ein Leitbild handelt, ist kein konkreter Themenkanon vorgeschrieben. Es handelt sich eher um ein Denkprinzip und einen Orientierungsrahmen, um Lösungen für gesellschaftliche Probleme zu finden. Für die Auswahl der Themen gilt deshalb, dass sie zum einen unmittelbaren Anschluss an die Alltagswelt der Lernenden und zum anderen gesellschaftliche Relevanz erlangt haben.

2. Gestaltungskompetenz

Als grundlegendes Ziel der Bildung für nachhaltige Entwicklung wird der Erwerb von Gestaltungskompetenz für die Zukunft dargelegt.

Gestaltungskompetenz meint, seine eigenen Fähigkeiten nicht reaktiv einzusetzen (also Umstände als gegeben anzusehen und zu versuchen, sich darin optimal einzupassen), sondern Dinge neu und anders zu denken und die vorhandenen Gestaltungsspielräume auszunutzen.

Gestaltungskompetenz umfasst eine ganze Reihe von Teilkompetenzen, zu den wichtigsten gehören²:

- Vorausschauendes und vernetztes Denken, das sich auf Vorstellungen von der Zukunft bezieht;
- komplexes, interdisziplinäres Wissen;
- Verständigung und Kooperationen zwischen den Kulturen;
- Kompetenz zur distanzierten Reflexion;
- die Fähigkeit zum Selbstentwurf und zur Selbsttätigkeit;
- die Fähigkeit in Gemeinschaften partizipativ an gesellschaftlichen Entscheidungsprozessen kompetent teilhaben zu können.

---

¹ Gerhard de Haan (2002), Das BLK-Programm »21« als Antwort auf PISA, Manuskript, dehaan@zedat.fu-berlin.de.

² Bundesministerium für Bildung und Forschung (2002), Bericht der Bundesregierung zur Bildung für eine nachhaltige Entwicklung, Bonn, S. 15.

Gestaltungskompetenz lässt sich nur mit partizipativen Methoden wie z. B. Projekte, Open Space, Rollenspiele, Zukunftswerkstätten und -konferenzen erreichen. Die Lösung entsteht dabei erst im Lernprozess und steht nicht bereits zu Beginn fest. Um erfolgreich mit partizipativen Methoden arbeiten zu können, bedarf es des Interesses der Teilnehmenden am eigenen Erfolg. Dieses Interesse lässt sich vor allem durch einen konkreten Anknüpfungspunkt zum unmittelbaren Alltag der Teilnehmenden schaffen.

Zentrales Anliegen ist es, zu vermitteln, dass sich die Zukunft aktiv gestalten lässt und dass die Menschen mit entsprechenden Fähigkeiten ausgestattet werden, um an den notwendigen Prozessen mitzuwirken.

3. Meilensteine der Bildung für nachhaltige Entwicklung in Deutschland

Bildung für nachhaltige Entwicklung ist in Deutschland seit Ende 90er Jahren ein intensiv diskutiertes Thema, was sich in politischen Dokumenten und Bildungsprogrammen niederschlägt. Zu den wichtigsten Meilensteinen dieser Entwicklung in den letzten Jahren gehören:

- 1999 – Bund Länder-Kommission BLK – Modellprogramm »21« (1999-2004);
- 2000 – Beschluss des deutschen Bundestages »Bildung für eine nachhaltige Entwicklung«;
- 2001 – Berufung des Rates für Nachhaltige Entwicklung durch die Bundesregierung;
- 2002 – Beschluss zur UN-Dekade der Bildung für Nachhaltige Entwicklung (2005-2014);
- 2004 – BLK-Programm »Transfer-21« (Laufzeit 2004-2008). Zielsetzung dieses Programms ist die Umsetzung der Ergebnisse des BLK-Programms »Bildung für Nachhaltige Entwicklung« aus dem Jahr 1999;
- 2005 – Beschluss des Deutschen Bundestages »Aktionsplan zur UN-Weltdekade«;
- 2005 – Start des BMBF-Rahmenprogramms »Forschung für Nachhaltigkeit«, Auftakt der UN-Dekade »Bildung für eine nachhaltige Entwicklung« Auftaktveranstaltungen in den Bundesländern;

Insgesamt kann man einen deutlichen Entwicklungssprung feststellen, was sich auch in den Entscheidungen der höchsten politischen Gremien wieder spiegelt. Man beobachtet auch die Entwicklung von einer mehr am Umweltschutz orientierten Umweltbildung hin zu einer mehrdimensionalen Bildung für eine nachhaltige Entwicklung.

Sowohl in formellen als auch in informellen Bildungsprozessen hat »Bildung für nachhaltige Entwicklung« den Eingang in die Bildungspraxis gefunden. In allen Bildungsbereichen gibt es eine Vielzahl von unterschiedlichen Initiativen, Aktivitäten und Angeboten. Es gibt vielfältige Beispiele guter Praxis, die u.a. im Rahmen der UN-Dekade in Deutschland nach einheitlichen Kriterien erfasst und ausgezeichnet sind. (siehe dazu den Beitrag von Alexander Leicht in diesem Band).

4. Bildung für nachhaltige Entwicklung am Wuppertal Institut

Das Wuppertal Institut mit seiner Forschungskompetenz im Nachhaltigkeitsbereich und praktischen Erfahrungen in der Umsetzung von neuen Ideen und Ansätzen für Wirtschaft, Politik und Gesellschaft trägt aktiv zu Förderung der Bildung für nachhaltige Entwicklung bei.

In den letzten Jahren wurden am Wuppertal Institut vielfältige Ansätze³ entwickelt, in denen das Leitbild einer nachhaltigen Entwicklung in praxisorientierten Lern- und Qualifizierungseinheiten vermittelt werden. Die Zielgruppen dieser Bildungsansätze sind dabei breit gefasst von Grundschulern, Haupt-, Real-, Gesamtschülern, Gymnasiasten, Berufsschülern, Studenten bis hin zu Beschäftigten und Führungskräften in Unternehmen.

In Kooperation mit dem Landesinstitut für Schule NRW (www.lfs.nrw.de), dem Bundesinstitut für Berufsbildung (www.bibb.de) und anderen – auch internationalen – Partnern werden zielgruppenspezifische Ansätze entwickelt und in Pilotphasen umgesetzt.

Das Institut beteiligt sich aktiv an den Arbeiten der UN-Dekade »Bildung für Nachhaltige Entwicklung in Deutschland⁴«.

5. Ausblick

Zu den wichtigsten Herausforderungen für die Zukunft im Bereich Bildung für nachhaltige Entwicklung in Deutschland gehören:

---

³ Siehe www.kurs-21.de, www.kompakt.net, www.fanwi-online.de, www.efficient-entrepreneur.net, www.smart-business.bz, www.globalreporting.org/sme, www.e-textile.org, Baedeker, Carolin/ Kalf, Michael/Welfens, Maria J. (2001), Tiemeyer, E./Baedeker, C./ Rohn, H. (2004).

⁴ Die Aktivitäten zur UN Weltdekade in Deutschland werden im Rahmen der »Allianz Nachhaltigkeit Lernen« umgesetzt (www.dekade.org).

- Den Transfer von Forschungsergebnissen in das Bildungssystem in die konkrete Bildungsarbeit zu verstärken;
- Die Transparenz und Vernetzung der verschiedenen Angebote und Initiativen zu fördern;
- Den Dialog über innovative Konzepte einer Bildung für nachhaltige Entwicklung zu intensivieren;
- Die Kooperation und Vernetzung verschiedener Akteure – Länder, Kommunen, Wirtschaft, Kultur, Wissenschaft u.a. zu unterstützen;
- Die Strukturen zur Unterstützung regionaler Initiativen zur Zusammenarbeit der Akteure »vor Ort« weiter ausbauen;
- Die Forschung für eine BNE und den Dialog zur Umsetzung von Innovationen weiter zu fördern;
- Die internationale Zusammenarbeit in allen relevanten Bereichen zu intensivieren.

Edukacja dla zrównoważonego rozwoju w Polsce – stan i wyzwania

Anna Kalinowska

Centrum Badań nad Środowiskiem Przyrodniczym

Uniwersytet Warszawski

ucbs@uw.edu.pl

Poznanie świata przyrody (**edukacja przyrodnicza – EP**) ma w Polsce długą tradycję, co z jednej strony, wzbogaca **edukację dla zrównoważonego rozwoju – EZR**, z drugiej strony, dość często traktowanie obu jako synonimów hamuje proces holistycznego ujmowania wszystkich aspektów. Ewolucję dochodzenia do EZR w Polsce można przedstawić raczej jako sumowanie się poszczególnych nurtów edukacji niż ich zastępowanie się czy płynne przechodzenie. Tak więc edukację przyrodniczą (rozwiniętą jeszcze w XIX w.), wraz z narastaniem świadomości zagrożeń przyrody wzbogacił nurt **edukacji** dotyczącej **ochrony przyrody (EOP)** popularyzowany zwłaszcza od lat 20. XX w. Następnie, na początku lat 80., kiedy w czasach Solidarności chwilowy brak cenzury pozwolił na ujawnienie zniszczenia środowiska w Polsce, edukacja skoncentrowała się głównie na opisie stanu skażeń i rozmiarach antropopresji – określanych jako **edukacja środowiskowa (ES)**. Kolejnym etapem było już włączenie się z początkiem lat 90. w światowy nurt **edukacji ekologicznej (EE)** idącej dalej – nastawionej na zmianę indywidualnych zachowań tak by zmniejszyć złe skutki wpływu na ekosystemy Ziemi. Po Szczycie Ziemi w Rio w 1992 r. filozofia **zrównoważonego rozwoju** zaczęła się przekładać na **edukację dla zrównoważonego rozwoju (EZR)** kładącą nacisk nie tylko na konieczność indywidualnych zmian zachowań, ale przede wszystkim zmian systemowych harmonizując rozwój społeczny i ekonomiczny z możliwościami środowiska. Dla ewolucji edukacji w Polsce istotną datą jest wspólne przyjęcie przez Ministrów Środowiska i Edukacji dokumentu „**Strategia edukacji ekologicznej. Przez edukację do zrównoważonego rozwoju**”¹.

Jaka jest polityka państwa i regulacje prawne?

W kolejnych Politykach Ekologicznych Państwa (z 1991 i 2000 r.) oraz w odpowiednich dokumentach wykonawczych jako ważny instrument polityki uznaje się udział społeczeństwa i edukację ekologiczną. Wspomniana już Narodowa

---

¹ Przez edukację do zrównoważonego rozwoju – Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej – Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2001.

Strategia Edukacji Ekologicznej została również zaopatrzona w 2001 r. w Program Wykonawczy.

Odpowiednie znaczenie mają również przyjęte dokumenty międzynarodowe: Agenda 21 (rozdz. 36) i Konwencja z Aarhus. W 2005 r. przyjęta została w Wilnie na spotkaniu wysokiego szczebla Ministerstw do spraw Środowiska i Edukacji – **Strategia Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju Europejskiej Komisji Gospodarczej**. Strategia ta, w roku inauguracji ogłoszonej przez **ONZ Dekady Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju (2005-2014)** proponuje też opracowanie, a następnie przyjęcie przez kraje europejskie wskaźników wdrażania EZR.

W edukacji formalnej wciąż jeszcze przeważa podejście wywodzące się z edukacji przyrodniczej i ochrony przyrody – edukacja dla zrównoważonego rozwoju jest w niewielkim stopniu przedstawiana w całym rozumieniu swej filozofii. W szkolnych podstawach programowych pojawia się wprawdzie hasło „rozwój zrównoważony”, ale zatwierdzone podręczniki w niewielkim stopniu to uwzględniają. Badania treści podręczników dla gimnazjum do różnych przedmiotów wydanych w latach 1999-2004 wskazują, że minimalny procent tytułów wspomina chociażby sam termin: biologia – 0%, chemia – 0%, geografia – 20%, język polski – 0%, międzyprzedmiotowa ścieżka edukacji ekologicznej – 10%². Dlatego edukację formalną w Polsce musi wspomagać edukacja nieformalna-prowadzona przez organizacje pozarządowe, centra edukacji w parkach narodowych oraz edukacja w mediach.

W tym miejscu warto przedstawić **możliwości warsztatowe realizacji zadań EZR**. Stan na początek Dekady EZR w Polsce to ponad 100 ośrodków edukacji terenowej w parkach narodowych, krajobrazowych, Lasach Państwowych, to także regionalne centra edukacji ekologicznej w każdym województwie oraz specjalistyczne ośrodki (np. harcerskie)³. Ponad 600 Pozarządowych Organizacji Ekologicznych (POE) prowadzących edukację nieformalną⁴. W przygotowaniu zarówno przyszłych nauczycieli i edukatorów, jak i kadr

---

² Kalinowska A., „Edukacja ekologiczna i szkolenia”, [w:] Andrzejewski R., Weigle A. „Różnorodność biologiczna Polski” – Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, Warszawa 2003.

³ Informacje o możliwościach ośrodków edukacji prezentuje przygotowany na zamówienie Ministerstwa Środowiska przewodnik (Przewodnik po wybranych ośrodkach i organizacjach zajmujących się edukacją ekologiczną w Polsce. Ministerstwo Środowiska. Warszawa 2001). Także Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej przedstawia na płycie CD finansowane ze swoich środków „Bazy edukacji ekologicznej w Polsce”.

⁴ Kalinowska A., „Ekologia – Wybór na Nowe Stulecie”, Agencja Wydawnicza A. Grzegorzycy, Warszawa 2004.

ochrony środowiska kluczową rolę odgrywa Szkolnictwo Wyższe. Chociaż większość wydziałów przyrodniczych ma specjalizacje związane z ochroną środowiska to najpełniej profil zrównoważonego rozwoju kształtowany jest na Międzywydziałowych Studiach Ochrony Środowiska (np. MSOŚ na Uniwersytecie Warszawskim) oraz Wydziałach Ochrony Środowiska. Niestety, zagadnienia zrównoważonego rozwoju w minimalnym stopniu uwzględniane są na innych kierunkach, a zwłaszcza na kierunkach pedagogicznych, co odbija się niekorzystnie na przygotowaniu przyszłych nauczycieli. Te niedostatki uzupełniają różne formy zawodowego doskonalenia nauczycieli takie jak studia podyplomowe (np. prowadzone przez UCBNŚP studia – Metody i treści edukacji ekologicznej) czy różnego rodzaju warsztaty i szkolenia organizowane także przez regionalne centra edukacji ekologicznej.

Oprócz edukacji formalnej młodzieży i dzieci, jak i różnych form edukacji nieformalnej, dla wprowadzania w życie zrównoważonego rozwoju kluczowe znaczenie ma też szkolenie dorosłych z konkretnych grup zawodowych⁵.

Oto niektóre przykłady działań adresowanych do specyficznych odbiorców:
Edukacja decydentów – kursy i warsztaty dla samorządów lokalnych z dziedziny wdrażania prawa ekologicznego organizowane m.in. przez Ministerstwo Środowiska oraz uczelnie wyższe i POE

Edukacja rolników – szkolenia dla rolników popularyzujące rolnictwo ekologiczne organizowane m.in. przez IUCN oraz Centrum Edukacji i Ośrodek Doradztwa w Przysieku.

Edukacja w wojsku – konkursy: czytelnicze „Środowisko to my” dla żołnierzy służby zasadniczej oraz „Wojsko chroni środowisko naturalne” – konkurs na działania teoretyczne i wdrożeniowe organizowane przez MON i Dowództwo Wojsk Lądowych oraz MŚ.

Edukacja branżowa – szkolenia ekologiczne dla rzemieślników prowadzone np. z inicjatywy Krajowej Izby Gospodarczej.

Istnieje ponad 1000 publikacji służących EE i EZR – podręczników, poradników dydaktycznych, materiałów do zajęć w terenie, scenariuszy lekcyjnych, itp. oraz ponad 500 pomocy multimedialnych służących edukacji⁶. Bibliografia przygotowana przez zespół Uniwersyteckiego Centrum Badań nad Środowiskiem Przyrodniczym pozwoliła również zaproponować „kanony lektur” odpowiednie dla różnych grup wiekowych i zawodowych⁷.

⁵ Kalinowska A., „Edukacja ekologiczna i szkolenia”, [w:] Andrzejewski R., Weigle A. „Różnorodność biologiczna Polski” – Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, Warszawa 2003.

⁶ Grzegorzczak M., „Internet w edukacji ekologicznej w Polsce” – praca magisterska, Uniwersytet Warszawski Centrum Badań nad Środowiskiem Przyrodniczym, Warszawa 2006.

⁷ „Edukacja ekologiczna. Bibliografia 1992-2003” – Uniwersyteckie Centrum Badań nad Środowiskiem Przyrodniczym, Warszawa 2004.

Coraz szerzej stosowany jest w Polsce Internet służący Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju. Sprzyja temu zwiększanie dostępu do Internetu w szkołach i ośrodkach edukacji ekologicznej, prowadzenie szkoleń korzystania z Internetu dla nauczycieli i edukatorów (m.in. w UCBnŚP) oraz powstanie specjalnych stron poświęconych EZR takich jak prowadzona przez UCBnŚP witryna www.eko-edu.uw.edu.pl, strona Departamentu Edukacji i Promocji Zrównoważonego Rozwoju Ministerstwa Środowiska (www.mos.gov.pl/edu/)⁸ lub strona Ośrodka Informacji i Szkoleń NFOŚiGW (www.nfosigw.gov.pl). Dynamikę wzrostu zastosowania Internetu najlepiej oddaje liczba finansowanych przez NFOŚiGW programów na płytach CD – 1 w 1998 r., 8 w 2002 r., 12 w 2004 r.

Pozostaje teraz postawić pytanie, jak ta wielka gama działań przekłada się na rzeczywiste nastawienia i przekonania obywateli. W trakcie socjologicznych badań panelowych prowadzonych przez Tadeusza Burgera⁹ na reprezentatywnej grupie Polaków wyodrębniono tzw. „grupę proekologiczną” – uznająca problemy środowiskowe za zagrożenie i gotową zaakceptować wyrzeczenia w celu zmiany sytuacji (Tabela 1). Zmniejszanie się udziału „grupy proekologicznej”, z jednej strony, świadczy o braku zainteresowania sprawami środowiska, z drugiej strony, oznacza także poprawę w Polsce stanu środowiska i mniejszy niepokój o skutki jego degradacji. Równocześnie wzrost poziomu wiedzy ekologicznej rodzi wiarę w skuteczność własnych działań na rzecz poprawy stanu środowiska (Tabela 2). Na temat skuteczności edukacji dla zrównoważonego rozwoju ciekawe wnioski można też wyciągnąć dowiadując się, z jakich źródeł ludzie najczęściej czerpią wiedzę (Tabela 3) i jak sytuacja kształtuje się w różnych grupach wiekowych (Tabela 4). Wyniki wskazują na wielką rolę mediów w kształtowaniu świadomości ekologicznej i dostarczaniu wiedzy na temat zrównoważonego rozwoju. Jednak mimo ważkości tematu i znacznych środków przeznaczanych przez NFOŚiGW na finansowanie programów edukacyjnych w mediach – wciąż sprawy zrównoważonego rozwoju nie znajdują w nich należytego miejsca.

Tabela 1. Zmiany udziału „grupy proekologicznej” w społeczeństwie w kolejnych latach

1992	34%
1993	31%
1997	32%
2000	22%
2004	16%

⁸ Zob. również „200 razy ochrona środowiska w Internecie. Przewodnik po zielonej sieci” – Ministerstwo Środowiska. Warszawa 2003.

⁹ Burger T., „Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego” – Instytut Gospodarki Przestrzennej, Warszawa 2005.

Tabela 2. Wiara w możliwość działań własnych na rzecz środowiska

Rok	% respondentów
1992	35
1993	40
1997	52
2000	53
2004	63

Tabela 3. Źródła wiedzy ekologicznej w Polsce

Media	62
Szkoła	18
Doświadczenie osobiste	9
Specjalistyczna lektura	4
Organizacje ekologiczne	1
Inne	5

Tabela 4. Źródła wiedzy zależnie od grupy wiekowej

Wiek	Szkoła	Media	Doświadczenie
18-24	54	41	2
25-34	27	58	4
35-54	10	73	17
55 +	3	65	20

Warto też zobaczyć jak możliwości prowadzenia EZR widzą osoby bezpośrednio w nią zaangażowane. Jeszcze nie publikowane badania prowadzone przez Uniwersyteckie Centrum Badań nad Środowiskiem wskazują na przyczyny utrudniające pełne wdrażanie EZR jakie widzą zajmujący się nią nauczyciele (Tabela 5).

Tabela 5. Przyczyny trudności w EZR (w ocenie nauczycieli)

Brak funduszy:	73%
Brak materiałów	9%
Brak czasu	5%
Brak wsparcia	8%
Brak wiedzy	5%

Chociaż problem braku środków finansowych wysuwany jest na pierwszy plan jako największa przeszkoda w realizacji EZR, to system wspomagania edukacji jest w Polsce stosunkowo dobrze rozwinięty. Składa się on z wielu źródeł, ale zdobycie środków wymaga dobrze udokumentowanego projektu i ła-

twiejsze jest dla większych podmiotów np. organizacji pozarządowych niż pojedynczych szkół czy indywidualnych nauczycieli.

Źródła finansowania EZR w Polsce:

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (dofinansowanie projektów edukacyjnych o zasięgu krajowym w formie dotacji);

- Wojewódzkie FOŚiGW (jw. dla przedsięwzięć regionalnych);
- Gminne Fundusze (bezpośrednio dla szkół);
- Ministerstwo Środowiska (np. konkursy, materiały informacyjne);
- Ministerstwo Edukacji Narodowej (np. programy Baltic Sea, szkolenia);
- Fundusz dla Globalnego Środowiska – GEF/UNDP – dotacje dla projektów POE;
- Fundacja EkoFundusz (komunikacja społeczna przy okazji projektów inwestycyjnych);
- Fundusze Unii Europejskiej (np. programy Sokrates, Leonardo, Grundtvig itp.);
- Fundusze bilateralne (np. British Council, Norweski Mechanizm Finansowy);
- Fundusze z projektów organizacji międzynarodowych: IUCN, WWF, REC;
- Biznes (np. Bayer, Toyota, Ikea, Kompania Piwowarska);
- Środki własne placówek edukacyjnych (opłaty za kursy, czesne, wkład własny uczelni.

Charakteryzując EZR w Polsce wydaje się, że wciąż jeszcze pomija ona wiele ważnych obszarów zrównoważonego rozwoju. Takie **tematy istotne, a mało poruszane w edukacji** to:

- Bałtyk oraz zagrożenie oceanów;
- Planowanie przestrzeni;
- Przyroda poza terenami chronionymi;
- Udział społeczny w zarządzaniu środowiskiem;
- Kształtowanie lokalnej i regionalnej polityki ekologicznej;
- Środowisko a zwalczanie ubóstwa na świecie;
- Ślad ekologiczny;
- Zyski społeczne i ekonomiczne w zrównoważonym rozwoju;
- Rozprzestrzenianie się miast i problemy zrównoważenia urbanizacji.

Mała popularność tych i pokrewnych tematów świadczy, że ciągle jeszcze przeważający model edukacji charakterystyczny jest dla jej wcześniejszych faz, prowadzących dopiero do EZR.

Oprócz edukacji, która często stosowana jest jako proces jednokierunkowy, we wdrażaniu rozwoju zrównoważonego niezwykle istotna jest rola różnych innych form komunikacji społecznej. Zwłaszcza dwustronnej polegającej na przepływie informacji zwrotnej i dialogu społecznym.

Brak właściwie prowadzonego dialogu społecznego i **potrzebę rozwijania metod komunikacji społecznej** odczuwa się specjalnie¹⁰:

- Przy wprowadzaniu NATURY 2000;
- Przy planach zagospodarowania przestrzennego;
- Przy lokalizacji i wprowadzaniu inwestycji;
- Przy przeprowadzaniu tras komunikacyjnych;
- To ciągle jeszcze słaba strona wzmocnienia udziału społecznego w zarządzaniu środowiskiem i zapobieganiu konfliktom społecznym na tym tle.

To nie jedyne niespełnione wyzwanie EZR w Polsce. Inne problemy wymagające rozwiązania to:

- Słaba współpraca między sektorami (edukacji, środowiska, rolnictwa, transportu) w dziedzinie zintegrowania odpowiednich zagadnień w programach EZR;
- Niewielkie zaangażowanie sektora edukacji formalnej (programowe i finansowe);
- Znikome inicjatywy mediów niespecjalistycznych w promowaniu ZR.

Podsumowując – **najważniejsze wyzwania jakie stoją w Polsce przed EZR** mają też swoich adresatów:

- Zwiększenie roli EZR oraz holistyczne do niej podejście w systemie edukacji formalnej → MEN.
- Nieustająca edukacja dorosłych → Media.
- Dostępność funduszy dla szkoły → Samorządy.
- Przełożenie teorii na praktyczne działania społeczne → zastosowanie komunikacji społecznej przy podejmowaniu decyzji dotyczących środowiska.

Aby sprostać tym wyzwaniom i spełnić oczekiwania strategiczne Dekady Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju w Polsce, tak jak i w innych krajach chcących, aby nie była to tylko inicjatywa „na papierze” niezbędne jest:

- Promowanie badań służących rozwojowi EZR;
- Wzmacnianie regionalnej i międzynarodowej współpracy;
- Zachowanie i wykorzystanie tradycyjnej wiedzy ludności lokalnej w dziedzinie ZR;
- Określenie potrzeb niezbędnych do wprowadzania EZR oraz wskazanie rodzaju przeszkód.

---

¹⁰ Kalinowska A., „Rola komunikacji społecznej w zapobieganiu konfliktom wokół ochrony przyrody”, [w:] (red.) J. Czartoszewski, „Konflikty społeczno-ekologiczne. Chrześcijaństwo i edukacja ekologiczna” 5, Verbinum, Warszawa 2005.

Właśnie wymianie doświadczeń w tych wszystkich obszarach mogą dobrze służyć takie wspólne inicjatywy jak ta polsko-niemiecka konferencja na temat edukacji dla zrównoważonego rozwoju.

Stand und Herausforderungen der Bildung für nachhaltige Entwicklung in Polen

Anna Kalinowska
Forschungszentrum Natur und Umwelt
Warschauer Universität
ucbs@uw.edu.pl

Die kognitive Erfassung der Naturwelt (**Naturerziehung – NE**) hat in Polen eine lange Tradition, was auf der einen Seite die **Bildung für nachhaltige Entwicklung – BNE** bereichert, auf der anderen jedoch bewirkt, dass die Wahrnehmung der beiden Begriffe als Synonyme ziemlich oft den Prozess einer holistischen Betrachtung aller Aspekte verlangsamt. Die Evolution der Bewegung in Richtung BNE in Polen könnte man eher nicht als Ersetzung der einzelnen Bildungs – und Erziehungsrichtungen durch neue Formen oder als einen sanften Übergang darstellen, sondern vielmehr als Summierung und Überlappung dieser Richtungen. So wurde die noch im 19. Jahrhundert entwickelte Naturerziehung im Rahmen des steigenden Bewusstseins der Gefahren für die Natur um die Naturschutzbildung (NSB) erweitert, die insb. seit den 20er Jahren im 20. Jahrhundert popularisiert wurde. Danach, Anfang der 80er Jahre, als während der *Solidarnosc*-Zeit die damals vorübergehend fehlende Zensur es erlaubte, die Umweltzerstörung in Polen offen zu legen, konzentrierte sich die Bildung hauptsächlich auf Beschreibungen der Kontamination sowie der Dimension der anthropogenen Einwirkungen und wurde als **Umwelterziehung (UE)** bezeichnet. Eine weitere Phase war bereits der Anschluss (Anfang der 90er Jahre) an die globale Richtung der breiter angelegten **Ökologischen Erziehung (ÖE)**, die auf Änderung der individuellen Verhaltensweisen ausgerichtet war und eine Reduktion ihrer negativen Folgen auf die Ökosysteme der Erde bezweckte. Nach dem Erdgipfel von Rio (1992) wurde damit begonnen, die Philosophie einer **nachhaltigen Entwicklung** auf die **Bildung für eine nachhaltige Entwicklung (BNE)** zu übertragen, die nicht nur die Notwendigkeit einer Änderung der individuellen Verhaltensweisen, sondern vor allem die der

Systemänderungen sowie eine Harmonisierung der Gesellschafts- und Wirtschaftsentwicklung mit den Möglichkeiten der Umwelt betonte. Von großer Bedeutung für die Entwicklung der Bildung in Polen ist der Tag, an dem die Minister für Umwelt und Bildungswesen das Dokument »**Strategie der ökologischen Erziehung. Über Bildung zu einer nachhaltigen Entwicklung**«¹ gemeinsam verabschiedet hatten.

Politik des Staates und rechtliche Regelungen

In den aufeinander folgenden Fassungen der »Umweltpolitik des Staates« (von 1991 und 2000) sowie in den entsprechenden Ausführungsunterlagen gilt die Bürgerbeteiligung und ökologische Erziehung als ein wichtiges politisches Instrument. Zu der bereits erwähnten nationalen Strategie der ökologischen Erziehung wurde 2001 ebenfalls ein Ausführungsprogramm erarbeitet.

Eine angemessene Bedeutung haben auch die auf internationaler Ebene getroffenen Vereinbarungen: Agenda 21 (Kapitel 36) und die Aarhus-Konvention. Im Jahr 2005 wurde in Vilnius auf einem »*High Level Meeting*« der Minister für Umwelt und Bildung die **Strategie der United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) zur Bildung für eine nachhaltige Entwicklung** abschließend beraten und verabschiedet. Im Rahmen dieser Strategie wurde auch vorgeschlagen, dass im Anfangsjahr der von den **Vereinten Nationen** ausgerufenen **Dekade der Bildung für eine nachhaltige Entwicklung (2005-2014)** die europäischen Staaten entsprechende Indikatoren der BNE-Implementierung ausarbeiten und verabschieden.

In formalen Bildungssystemen dominiert nach wie vor eine Betrachtungsweise, die ihre Wurzeln in der Naturerziehung und der Naturschutzbildung hat: Die Bildung für eine nachhaltige Entwicklung wird nur in geringem Maße in allen ihren Facetten vorgestellt. In den Curricula taucht zwar der Begriff »nachhaltige Entwicklung« auf, jedoch wird dies in den zugelassenen Lehrbüchern kaum berücksichtigt. Die Ergebnisse einer Analyse (Lehrbuchinhalte für die Klassen 7 bis 9, veröffentlicht 1999 bis 2004) besagen, dass selbst der Terminus NE nur in einem minimalen Prozentsatz der Titel genannt wird: Biologie – 0%, Chemie – 0%, Geographie – 20%, Polnisch – 0%, Fachübergreifender Pfad der ökologischen Bildung – 10%².

---

¹ Przez edukację do zrównoważonego rozwoju – Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej – Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2001.

² Kalinowska A., „Edukacja ekologiczna i szkolenia”, [w:] Andrzejewski R., Weigle A. „Różnorodność biologiczna Polski” – Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, Warszawa 2003.

Daher muss das formale Bildungssystem in Polen durch nonformale und informelle Bildung unterstützt werden: durch regierungsunabhängige Organisationen, Bildungseinrichtungen in Nationalparks sowie Bildungsfragen in den Medien.

An dieser Stelle lohnt es sich, polnische Ressourcen für die Umsetzung der BNE-Aufgaben kurz vorzustellen. Stand zu Beginn der BNE-Dekade: über 100 Bildungseinrichtungen in Nationalparks, Landschaftsparks und auf den Gebieten der Staatlichen Forstbestände, regionale Umweltbildungszentren in jeder Woiwodschaft sowie andere spezialisierte Zentren und Einrichtungen (z.B. in Trägerschaft der Pfadfinder)³, über 600 ökologische NGOs, die nonformale und informelle Bildungsmaßnahmen durchführen⁴. Bei Vorbereitung der künftigen Lehrer, Bildner sowie des Umweltschutzpersonals spielt das Hochschulwesen die Schlüsselrolle. Obwohl die meisten naturwissenschaftlichen Fakultäten auch Studiengänge im Zusammenhang mit Umweltschutzfragen in ihrem Angebot haben, wird das Profil der nachhaltigen Entwicklung am besten im Rahmen der sog. fakultätsübergreifenden Studiengänge Umweltschutz (z.B. FÜSUS an der Warschauer Universität) sowie im Rahmen der Fakultäten Umweltschutz realisiert. Bedauerlicherweise werden die Fragen der nachhaltigen Entwicklung nur in geringem Maße im Rahmen anderer Studiengänge berücksichtigt, insb. der pädagogischen Studienrichtungen, was die Vorbereitung der künftigen LehrerInnen negativ beeinflusst. Diese Defizite werden durch differenzierte Formen der beruflichen Weiterbildung kompensiert: Postgraduierten-Studiengänge (z.B. P-S »Methodik und Inhalte der ökologischen Erziehung« im Forschungszentrum Natur und Umwelt der Warschauer Universität) oder verschiedene Workshops und Schulungen, die durch regionale Umweltbildungszentren organisiert werden.

Neben der formalen Bildung der Kinder und Jugendlichen, sowie neben den differenzierten Formen der nonformalen Bildung, ist für die Implementierung

---

³ Information zu den Möglichkeiten der Bildungseinrichtungen sind in einem Informationsblatt enthalten, das im Auftrag des Umweltministeriums veröffentlicht wurde (Przewodnik po wybranych ośrodkach i organizacjach zajmujących się edukacją ekologiczną w Polsce. Ministerstwo Środowiska. Warszawa 2001). Auch der Nationalfonds für Umweltschutz und Wasserwirtschaft stellt auf einer CD die von ihm finanzierten Umweltbildungseinrichtungen vor (»Bazy edukacji ekologicznej w Polsce«).

⁴ Kalinowska A., »Ekologia – Wybór na Nowe Stulecie«, Agencja Wydawnicza A. Grzegorzcyk, Warszawa 2004.

der nachhaltigen Entwicklung die Schulung der Erwachsenen aus konkreten Berufsgruppen von großer Bedeutung⁵.

Nachstehend einige Beispiele der Maßnahmen, die an spezifische Zielgruppen gerichtet sind:

Bildungsmaßnahmen für Entscheidungsträger: Kurse und Workshops für kommunale Selbstverwaltungen über Implementierung des Umweltrechts, organisiert u.a. vom Umweltministerium, von Hochschulen und NGOs.

Bildungsmaßnahmen für Landwirte: Schulungen, die ökologische Landwirtschaft popularisieren, organisiert u.a. von der IUCN sowie durch das Bildungs- und Beratungszentrum in Przysiek.

Bildungsmaßnahmen für die Streitkräfte: Leserwettbewerb »Wir sind die Umwelt« für Wehrdienstleistende, Wettbewerb »Armee schützt Umwelt« (theoretische und implementierungsfähige Maßnahmen), organisiert vom Verteidigungsministerium, vom Heeresführungskommando und vom Umweltministerium.

Branchenspezifische Bildungsmaßnahmen: Umweltschulungen für Handwerker, organisiert z.B. aus Initiative der Wirtschaftskammer.

Es gibt in Polen über 1000 Veröffentlichungen über ökologische Erziehung und BNE – Lehrbücher, didaktische Ratgeber, begleitende Unterlagen für den Unterricht in der Natur, fertige »Szenarien« der Unterrichtseinheiten u.d.m. sowie über 500 multimediale Unterrichtshilfen zu dieser Problematik⁶. Eine vom Team des Forschungszentrums Natur und Umwelt der Warschauer Universität erstellte Bibliographie⁷ ermöglichte auch die Zusammenstellung von »Kanons der Lektüren« für verschiedene Alters- und Berufsgruppen.

Eine immer größere Rolle in der BNE spielt in Polen das Internet. Diese Entwicklung wird durch die Tatsache begünstigt, dass immer mehr Schulen und Umweltbildungseinrichtungen Internetzugang haben, dass Internet-Schulungen für Lehrer und Bildner geführt werden (u.a. im FZNU der WU) sowie dass im Netz viele spezialisierte BNE-Seiten entstehen, wie z.B. die vom FZNU der WU geführte www.ekoedu.uw.edu.pl, die Seite der Hauptabteilung Bildung und Förderung der nachhaltigen Entwicklung im Umweltministerium

---

⁵ Kalinowska A., »Edukacja ekologiczna i szkolenia«, [w:] Andrzejewski R., Weigle A., »Różnorodność biologiczna Polski« – Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, Warszawa 2003.

⁶ Grzegorzczak M., »Internet w edukacji ekologicznej w Polsce« – praca magisterska, Uniwersytet Warszawski Centrum Badań nad Środowiskiem Przyrodniczym, Warszawa 2006.

⁷ »Edukacja ekologiczna. Bibliografia 1992-2003« – Uniwersyteckie Centrum Badań nad Środowiskiem Przyrodniczym, Warszawa 2004.

(www.mos.gov.pl/edu)⁸ oder die Seite des Schulungs- und Informationszentrums des Nationalfonds für Umweltschutz und Wasserwirtschaft (www.nfosigw.gov.pl). Die Dynamik der Internet-Nutzung spiegelt sich am besten in der Zahl der vom Nationalfonds für US und WW finanzierten Programme auf CD-Platten wider: 1998 – 1, 2002 – 8, 2004 – 12.

Nun wollen wir fragen, inwieweit diese breite Palette von Maßnahmen auf tatsächliche Einstellungen und Überzeugungen der Bürger übertragen wird. Im Verlauf der soziologischen Paneluntersuchungen von Tadeusz Burger⁹ an einer repräsentativen Gruppe der Polen wurde eine sog. umweltbewusste (»proökologische«) Gruppe aussortiert, die Umweltprobleme als Gefährdung betrachtet und bereit wäre, zwecks Änderung der Situation Entbehrungen hinzunehmen (Tabelle 1). Die Minderung des Anteils der umweltbewussten Gruppe zeugt einerseits vom fehlenden Interesse für Umweltfragen, andererseits bedeutet sie auch eine Verbesserung der Umweltsituation in Polen und geringere Beunruhigung wegen der Folgen der Umweltzerstörung. Gleichzeitig lässt das steigende Niveau des Umweltwissens immer stärker an die Effizienz eigener Aktivitäten zugunsten der Umwelt glauben (Tabelle 2). Zur Effizienz der BNE lassen sich auch interessante Überlegungen formulieren, wenn man erfährt, aus welchen Quellen die Menschen ihr Wissen am häufigsten schöpfen (Tabelle 3) und wie die Situation in diesem Bereich in den einzelnen Altersgruppen aussieht (Tabelle 4). Die Ergebnisse weisen auf eine riesen-große Rolle der Medien bei der Gestaltung des Umweltbewusstseins sowie bei der Lieferung der Informationen zur nachhaltigen Entwicklung hin. Obwohl jedoch das Thema wichtig ist und obwohl der Nationalfonds für Umweltschutz und Wasserwirtschaft beachtliche Mittel für die Finanzierung der Bildungssendungen zur Verfügung stellt, finden die Fragen der nachhaltigen Entwicklung immer noch keinen gebührenden Platz in den Medien.

Tabelle 1. Änderung des Anteils der umweltbewussten Gruppe innerhalb der Bevölkerung in den einzelnen Jahren

1992	34%
1993	31%
1997	32%
2000	22%
2004	16%

---

⁸ S. auch „200 razy ochrona środowiska w Internecie. Przewodnik po zielonej sieci” – Ministerstwo Środowiska. Warszawa 2003.

⁹ Burger T., „Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego” – Instytut Gospodarki Przemysłowej, Warszawa 2005.

Tabelle 2. Glaube an Effizienz eigener Aktivitäten zugunsten der Umwelt

Jahr	% der Befragten
1992	35
1993	40
1997	52
2000	53
2004	63

Tabelle 3. Quellen des Umweltwissens in Polen

Medien	62
Schule	18
Persönliche Erfahrungen	9
Fachliteratur	4
Umweltorganisationen	1
Andere	5

Tabelle 4. Wissensquellen nach Altersgruppen

Alter	Schule	Medien	Erfahrung
18-24	54	41	2
25-34	27	58	4
35-54	10	73	17
55 +	3	65	20

Es lohnt sich auch zu prüfen, wie die Probleme der BNE von Personen wahrgenommen werden, die sich direkt in BNE engagieren. Die noch nicht veröffentlichten Ergebnisse einer Untersuchung des Forschungszentrums Natur und Umwelt weisen auf Faktoren hin, die nach Meinung der BNE-Lehrer und Bildner eine volle Implementierung der BNE behindern (Tabelle 5).

Tabelle 5. Gründe für Schwierigkeiten in der BNE (nach Meinung der Lehrer)

Fehlende Mittel:	73%
Fehlende Unterlagen	9%
Fehlende Zeit	5%
Fehlende Unterstützung	8%
Fehlendes Wissen	5%

Obwohl das Problem der fehlenden Finanzmittel als größte Schwierigkeit bei der Umsetzung der BNE genannt wird, ist das System der Bildungsunterstützung in Polen relativ gut ausgebaut. Es besteht aus mehreren Töpfen/Quellen, jedoch braucht man ein gut dokumentiertes Projekt (was für

größere Träger, z.B. für NGOs, leichter ist als für einzelne Schulen oder LehrerInnen), um an die Mittel zu kommen.

BNE-Finanzierungsquellen in Polen:

Nationalfonds für Umweltschutz und Wasserwirtschaft (Co-Finanzierung der Bildungsprojekte mit gesamtpolnischer Reichweite in Form von Zuschüssen):

- Woiwodschaftsfonds für US und WW (das Gleiche für regionale Vorhaben);
- Kommunale Fonds (direkt für Schulen);
- Umweltministerium (z.B. Wettbewerbe, Informationsunterlagen);
- Bildungsministerium (z.B. Baltic Sea-Programme, Schulungen);
- Global Environment Facility – GEF/UNDP – Bezuschussung der NGO-Projekte;
- Stiftung EkoFundusz (Gesellschaftskommunikation im Zusammenhang mit Investitionsprojekten);
- EU-Fonds (z.B. Sokrates, Leonardo, Grundtvig u.d.m.);
- Bilaterale Fonds (z.B. British Council, Norwegischer Finanzmechanismus);
- Mittel aus Projekten der internationalen Organisationen: IUCN, WWF, REC;
- Business (z.B. Bayer, Toyota, Ikea, Brauerei »Kompania Piwowarska«);
- Eigenmittel der Bildungseinrichtungen (Kursgebühren, Schulgeld, Eigenbeiträge der Hochschulen).

Im Rahmen der Beschreibung der BNE in Polen kann man wohl feststellen, dass sie immer noch viele wichtige Gebiete der nachhaltigen Entwicklung außer Acht lässt. **Wesentliche Themen, die in der BNE nicht ausreichend behandelt werden:**

- Ostsee und Gefährdung der Ozeane;
  - Raumplanung;
  - Natur außerhalb von geschützten Gebieten;
  - Bürgerbeteiligung am Umweltmanagement;
  - Gestaltung der lokalen und regionalen Umweltpolitik;
  - Umwelt und Armutsbekämpfung auf der Welt;
  - Ökologische Spur;
-
- Soziale und wirtschaftliche Gewinne in einer nachhaltigen Entwicklung;
  - Ausbreitung der Städte und Probleme der Ausbalancierung der Urbanisierung.

Die geringe Popularität dieser und verwandter Themen zeugt davon, dass immer noch ein für frühere Phasen (die erst in Richtung BNE führen) kennzeichnendes Modell die Oberhand hat. Neben der Bildung, die oft als Einbahnstraße betrachtet und so angewandt wird, ist bei der Implementierung der NE die Rolle

der verschiedenen anderen Formen der Gesellschaftskommunikation außerordentlich wichtig, vor allem derjenigen, die mit Feedback-Informationen und sozialem Dialog verbunden sind.

Der fehlende, richtig geführte soziale Dialog sowie die **Notwendigkeit, Methoden der Gesellschaftskommunikation zu entwickeln**, sind insb. bei folgenden Maßnahmen zu sehen¹⁰:

- Implementierung der NATURA 2000;
- Bebauungspläne;
- Standortbestimmungen und Erschließung der Gebiete für Investitionen;
- Trassierung der Verkehrsstrecken.

In den oben erwähnten Fragen soll die Bürgerbeteiligung am Umweltmanagement gestärkt werden, um künftige gesellschaftliche Konflikte zu verhindern.

Dies ist jedoch nicht die einzige BNE-Herausforderung, der wir uns in Polen stellen müssen. Andere Probleme, die einer Lösung bedürfen:

- Schwache Zusammenarbeit der Ressorts (Bildung, Umwelt, Landwirtschaft, Verkehr) im Bereich der Integration der entsprechenden Fragen im Rahmen der BNE-Programme;
- Geringes Engagement des formalen Bildungssektors (Programme und Finanzen);
- Verschwindend geringe Initiativen der Massenmedien auf dem Gebiet der BNE-Förderung.

Zusammenfassend: **Die wichtigsten Herausforderungen für die BNE in Polen** haben auch ihre Adressaten:

- Steigerung der Rolle der BNE und deren holistische Betrachtungsweise im formalen Bildungssystem → Bildungsministerium
- Kontinuierliche Erwachsenenbildung → Medien
- Zugänglichkeit der Mittel für Schulen → Selbstverwaltungen
- Übertragung der Theorie auf praktische soziale Maßnahmen → Anwendung der Gesellschaftskommunikation bei Entscheidungsprozessen zu Umweltfragen

---

¹⁰ Kalinowska A., »Rola komunikacji społecznej w zapobieganiu konfliktom wokół ochrony przyrody«, [w:] (red.) J. Czartoszewski, »Konflikty społeczno-ekologiczne. Chrześcijaństwo i edukacja ekologiczna« 5, Verbinum, Warszawa 2005.

Um die Herausforderungen zu meistern sowie strategische Erwartungen der BNE-Dekade nicht nur in Polen, sondern auch in anderen Ländern erfüllen zu können, die keine Initiativen nur auf dem Papier wollen, ist es erforderlich:

- Forschungsaktivitäten zu fördern, die der BNE-Entwicklung dienen,
- Zusammenarbeit auf regionaler und internationaler Ebene zu stärken,
- vorhandene traditionsbedingte NE-Kenntnisse der lokalen Bevölkerung aufrechtzuerhalten und zu nutzen sowie
- die zur Implementierung der BNE erforderlichen Maßnahmen zu definieren und wichtigste Störfaktoren zu nennen.

Einem Erfahrungsaustausch in allen erwähnten Bereichen können gerade solche gemeinsamen Initiativen wie unsere deutsch-polnische BNE-Konferenz dienen.

Edukacja globalna i międzykulturowa w kontekście kształcenia na rzecz zrównoważonego rozwoju

Hans-Christoph Boppel
Ministerstwo ds. Pokoleń, Rodziny, Kobiet
i Integracji w Nadrenii Północnej Westfalii
Hans-Christoph.Boppel@mgffi.nrw.de

Zagadnienie „edukacji globalnej i międzykulturowej” jest centralnym elementem mojego wykładu. Zanim jednak omówię je bardziej szczegółowo, chciałbym na wstępie przedstawić kilka podstawowych rozważań.

Założenia

Najpierw musimy zrozumieć, co oznacza pojęcie „zrównoważonego rozwoju”. Istnieje wiele definicji i interpretacji. Dla mnie osobiście ważnym jest, abyśmy na pierwszym planie umiejscowili dosłowny sens angielskiego wyrażenia „**sustainable development**”: pod pojęciem zrównoważonego rozwoju rozumiemy zasadniczo zabezpieczenie „zdolności do przetrwania” danej społeczności.

Dlatego też kształcenie na rzecz zrównoważonego rozwoju nie jest dobrem luksusowym, ani tematem pobocznym, ale punktem centralnym edukacji i debaty na jej temat, jaka obecnie trwa w Niemczech i wielu innych krajach.

Musimy znaleźć właściwą równowagę pomiędzy krótkofalowymi interesami gospodarczymi a zachowaniem naturalnych źródeł utrzymania. Potrzebujemy właściwej równowagi pomiędzy interesami ludzi żyjących obecnie a przyszłymi pokoleniami. Chodzi również o sprawiedliwy podział zasobów i szans w ramach danej społeczności. Ponieważ społeczeństwo, które jest zbyt podzielone, na dłuższą metę nie ma szans na przetrwanie. Tak samo jak społeczeństwo, które dziś żyje na koszt przyszłych pokoleń i kumuluje długi w sensie zarówno finansowym, jak i ekologicznym.

Wiele osób uważa zrównoważony rozwój, który dopiero w 1992 r. w przyjętej w Rio Agendzie 21 otrzymał wymiar międzynarodowy, za koncepcję nie-realną. Dla innych natomiast, idea ta – jako alternatywa dla nieposkromionego globalnego kapitalizmu, któremu brakuje już ograniczeń etyczno-moralnych – jest jedyną realną strategią przetrwania ludzkości.

Ja osobiście skłaniam się raczej ku temu drugiemu stanowisku. Wiem jednak, jak trudno jest wcielić w życie koncepcję zrównoważonego rozwoju na co dzień oraz jak mało jest ona popularna w kręgach gospodarczych i politycznych.

Powszechnie uważa się, że istnieją trzy istotne wymiary zrównoważonego rozwoju: wymiar ekologiczny, ekonomiczny i społeczny.

Tradycyjnie największą rolę odgrywa element ekologiczny. W wielu krajach, także w Niemczech, edukacja środowiskowa jest źródłem i centralnym punktem kształcenia na rzecz zrównoważonego rozwoju. W tym miejscu stopniowo zaczynają się pozostałe wymiary. Jednocześnie okazuje się, że nie jest łatwo pogodzić ze sobą interesy ekologiczne i gospodarcze.

Jaką rolę odgrywa w tym procesie kultura? Wiele osób uważa ją za czwarty wymiar zrównoważonego rozwoju, który należy traktować na równi z pozostałymi trzema.

W mojej opinii kultura jest zagadnieniem przekrojowym. Tematem, który odgrywa pewną rolę na wszystkich trzech płaszczyznach, łączy je i jest motorem zmian.

Cele

Jeżeli chodzi o cele kształcenia na rzecz zrównoważonego rozwoju i o to, co należy przekazywać, na pierwszy plan wysuwają się cztery zagadnienia: wiedza, system wartości, zdolność komunikowania i umiejętność postępowania. Te cztery cele są ze sobą nawzajem powiązane.

Do obszaru **wiedzy**, której zadaniem jest wprowadzanie kształcenia na rzecz zrównoważonego rozwoju do społeczeństwa globalnego, należą podstawowe wiadomości na temat wzajemnych zależności różnych form życia na Ziemi, o których na co dzień zapominamy lub które wypieramy z naszego myślenia.

Przykładem niech będzie fakt, że 850 milionów ludzi na świecie głoduje, jedna trzecia ludności świata żyje za mniej niż 2 dolary dziennie, a obecnie na świecie około 40 milionów ludzi cierpi na HIV/AIDS, przy tendencji wzrostowej. Chodzi również o to, aby pokazywać związek pomiędzy światowym porządkiem gospodarczym a biedą, pomiędzy marnotrawstwem energii a zmianami klimatycznymi, pomiędzy niepojętym konsumpcjonizmem a degradacją środowiska naturalnego.

Opierając się na faktach należy dążyć do przekazywania takiego **systemu wartości** i takiego „**poglądu na świat**” – w sensie dosłownym, który opiera się na sprawiedliwości i równości szans oraz tolerancji i pokojowym nastawie-

niu wobec innych. Aby nasza planeta nie przestała istnieć w wyniku wojny lub katastrofy, potrzebna jest światowa równowaga. Na dłuższą metę, postępując nadal według zasady 20:80 nie osiągniemy postępu na tej planecie. Swoiste *status quo* – 20% ludności świata jest w posiadaniu 80% światowego bogactwa, zużywa 80% energii, korzysta z 80% możliwości kształcenia – należy przełamać poprzez wprowadzenie bardziej sprawiedliwego porządku świata. Kształcenie na rzecz zrównoważonego rozwoju musi rozwijać świadomość konieczności takiej równowagi i wskazywać drogę do jej osiągnięcia właśnie w bogatych krajach Północy, do których – w skali międzynarodowej – zaliczają się nie tylko Niemcy, ale i Polska.

Także **zdolność komunikowania** jest – według mnie – elementem koncepcji kształcenia na rzecz zrównoważonego rozwoju: wiedza o tym, jak zdobywać dostęp do potrzebnych informacji, wielopłaszczyznowe myślenie i umiejętność komunikacji międzykulturowej są podstawowymi kompetencjami każdego człowieka przyszłości. Ważna jest również znajomość języków obcych: każdy powinien znać co najmniej jeden z najpopularniejszych języków świata, tzn. angielski, francuski, hiszpański, arabski lub chiński, w stopniu umożliwiającym porozumienie.

Wreszcie, ważne jest również rozwijanie **umiejętności postępowania**: zdolności do systematycznego planowania i podejmowania decyzji, umiejętności urzeczywistniania idei i projektów w skomplikowanym świecie. Nieodzowne przy tym jest uznanie własnej odpowiedzialności oraz wiara we własne możliwości sprawcze, a nie uważanie się za obiekt lub bezbroną ofiarę zewnętrznych procesów, na które nie mamy wpływu.

Chciałbym przy tym zaznaczyć, że **obszary działań** związanych z kształceniem na rzecz zrównoważonego rozwoju nie mogą zawęzić się do pozaszkolnej edukacji dzieci i młodzieży. To właśnie szkoła obejmująca wszystkie grupy wiekowe, jak również szkolnictwo wyższe, zawodowe i kształcenie dorosłych znajdują się w polu działania kształcenia na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Edukacja międzykulturowa i globalna

Ze względu na to, że żyjemy w takim świecie gospodarczym i politycznym, który poprzez coraz mocniejsze więzy handlowe, popularyzację Internetu, tanich linii lotniczych i mediów satelitarnych staje się coraz mniejszy, edukacja międzykulturowa i globalna odgrywa coraz większą rolę. To właśnie państwa takie jak Niemcy, będące klasycznymi przykładami krajów-eksporterów, potrzebują ludzi, którzy potrafią znaleźć się w środowisku innych języków, kultur i religii.

Centralnym punktem edukacji międzykulturowej są spotkania „jak równy z równym”, które umożliwiają uczenie się od siebie nawzajem i pozwalają docenić inną kulturę tak bardzo, jak własną. Oznacza to również, że akceptujemy odmienność i pojmujemy ją nie jako zagrożenie, ale jako wzbogacenie.

W Północnej Nadrenii-Westfalii edukacja międzykulturowa realizowana jest w kontekście emigracji i żyjącej tu społeczności emigrantów. Nie można się temu dziwić, jako że w Płn. Nadrenii-Westfalii – kraju związkowym zamieszkiwanym przez ok. 18 milionów ludzi – co czwarty obywatel wywodzi się z rodziny emigrantów, tzn. albo on sam albo jego rodzice urodzili się za granicą. Skoro ok. 4,5 miliona ludzi w Płn. Nadrenii-Westfalii posiada oprócz kultury niemieckiej jeszcze inne zaplecze kulturowe, trzeba wykorzystać ten ogromny potencjał. Powinniśmy pojmować to zjawisko nie jako problem, ale jako szansę. Wśród osób tych są nie tylko Turcy, Niemcy rosyjscy i ludzie pochodzący z typowych emigracyjnych krajów Europy Południowej, z których przybywało najwięcej emigrantów w latach 60. i 70. XX w., ale także przybysze z Afryki, Azji i Ameryki Łacińskiej.

Przykłady projektów

Aby zademonstrować, jak w praktyce wygląda edukacja globalna i międzykulturowa, chciałbym przedstawić Państwu kilka projektów realizowanych z powodzeniem w Płn. Nadrenii-Westfalii.

W ramach **Migrations-Audio-Archiv** (Dźwiękowego Archiwum Migracji) zarejestrowano historie ponad 100 przybyszów do Płn. Nadrenii-Westfalii, każde nagranie trwa godzinę. Mężczyźni i kobiety, starsi i młodszy, opowiadają o swoich doświadczeniach w nowej ojczyźnie, o trudnościach z odnalezieniem się i byciem akceptowanym. Te nagrane historie z ich życia przyczyniają się do rozwijania zrozumienia i większej tolerancji wobec ludzi, którzy przybyli do nas z obcych krajów i kultur, jak również zrozumienia ich wartości dla naszej kultury. Nagrania te zostaną wyemitowane w radio, można je także wypożyczyć na potrzeby pracy dydaktycznej (<http://www.migration-audio-archiv.de>).

Projekt **Konkrete Friedensdienst** (Konkretna Służba Pokojowa) jest inicjatywą wspieraną przez rząd krajowy Płn. Nadrenii-Westfalii. Młodzi ludzie w wieku do 27 lat, indywidualnie lub w grupach, uczestniczą przez co najmniej 4 a maksymalnie 12 tygodni w wybranym przez siebie projekcie realizowanym w kraju rozwijającym się. Otrzymują na to od rządu krajowego stypendium w kwocie 1000 euro. Warunki są następujące: należy udowodnić, że jest to faktycznie projekt wspomagający rozwój, uczestnicy muszą wykonać określoną pracę a na

koniec musi zostać sporządzony raport, najchętniej zawierający również dokumentację fotograficzną. Program ten cieszy się dużym powodzeniem i promuje wśród młodych ludzi obraz świata zbudowany na odniesieniach do rzeczywistości oraz pomaga docenić to, jak dobrze nam się żyje – przynajmniej pod względem materialnym – w bogatych krajach Północy (<http://www.inwent.org>).

Projekt **Klimaexpedition** (Ekspedycja klimatyczna) jest obecnie popularną inicjatywą realizowaną w szkołach. Na podstawie aktualnych – i starszych, do celów porównawczych – zdjęć satelitarnych przedstawiane i objaśniane są zmiany klimatyczne i zjawiska pogodowe. Huragany, topnienie lodowca alpejskiego i biegunów, wysychanie Jeziora Czad w Afryce Środkowej i Jeziora Aralskiego w Kazachstanie, powiększające się obszary pustyń w Afryce Północnej, Hiszpanii, Chinach i Ameryce – wszystkie te zjawiska przedstawiane są za pomocą obrazów tak plastycznie, że ich oddziaływanie jest znacznie silniejsze niż jakichkolwiek pogadanek umoralniających (<http://german-watch.org/klimaexpedition.htm>).

W ramach projektu „**Ch@t der Welten**” (Cz@t światów) uczniowie z Płn. Nadrenii-Westfalii nawiązują przez Internet bezpośredni kontakt z uczniami z krajów rozwijających się i intensywnie wymieniają się informacjami o aktualnych warunkach bytowych poprzez e-mail, czat lub zdjęcia. Wymaga to umiejętności językowych i komunikacyjnych, jest szansą zdobycia realistycznego wyobrażenia o warunkach życia w poszczególnych krajach, a poza tym sprawia młodzieży wiele radości. Czasem wirtualna komunikacja przeradza się w prawdziwe interkontynentalne spotkania (www.chatderwelten.de) lub (www.learn-line.nrw.de).

W Północnej Nadrenii-Westfalii powstaje coraz więcej **ogródków edukacyjnych**. Dużą popularnością cieszą się również tak zwane ogródki kawowe, prezentowane w ostatnich latach podczas wielu wystaw ogrodniczych, m.in. na zamku Dyck. Wszystko obraca się wokół krzewu kawowego – omawiane są metody uprawy, wyzysk pracowników plantacji, eksploatacja środowiska naturalnego, handel światowy, uczciwe warunki produkcji i relacje handlowe – o tym dyskutuje się pośród zielonych krzewów kawowych popijając „uczciwie wyprodukowaną kawę” w wielu odmianach.

We współpracy z naszą partnerską prowincją Mpumalanga z RPA w wielu szkołach w Płn. Nadrenii-Westfalii i Republice Południowej Afryki stworzyliśmy również „ogródki farbiarskie”, w których uprawiane są rodzime rośliny używane do farbowania tkanin. Za pomocą otrzymanych w ten sposób barwników uczniowie farbują odzież i papier jednocześnie poznając tradycje innych kultur.

Zagadnienie zrównoważonego rozwoju dotyczy również obszaru działań **teatralnych**. W zeszłym roku w nieczynnej kopalni Zeche Zollverein w mieście Essen w Zagłębiu Ruhry, które w 2010 r. będzie europejską stolicą kultury, odbyło się przedstawienie pod tytułem „Außer diesem Stern – The Spirit of Sustainability” (Poza tą gwiazdą – duch zrównoważonego rozwoju). Niemiecko-turecki zespół teatralny, we współpracy z chórem studenckim przełożył zagadnienie zrównoważonego rozwoju na fascynujący performance, wykorzystując przy tym teksty znanych autorów np. Bertolda Brechta. W ten sposób – przy użyciu klasycznych środków kultury – szalenie istotne zagadnienie zrównoważonego rozwoju zostało przedstawione szerszemu audytorium (<http://www.unesco-heute.de/0505/raddatz.htm>).

Chciałbym Państwa zachęcić do przyjrzenia się tym projektom z bliska i wykorzystania ich jako inspiracji w Państwa codziennej praktyce. Zasadniczo projekty takie są otwarte na wymianę i współpracę. Ogólnie jest tak, że ludzie, którzy pracują przy projektach międzykulturowych najczęściej są bardzo otwarci i interesują się kontaktami z zagranicą. Istnieją również sieci współpracy, np. „Network of European Regions for an education to sustainability”.

Mam nadzieję, że mój wykład będzie dla Państwa inspiracją i zachęci Państwa do tego, aby nadać wielu ciekawym projektom, nad którymi pracują Państwo tu w Polsce, jeszcze mocniejszy wymiar międzynarodowy. Razem – ponad wszelkimi granicami – będziemy silni i odniesiemy sukces.

Globales und interkulturelles Lernen im Kontext der Bildung für nachhaltige Entwicklung

Hans-Christoph Boppel
Ministerium für Generationen, Familie, Frauen
und Integration des Landes Nordrhein-Westfalen
Hans-Christoph.Boppel@mgffi.nrw.de

Das Thema »Globales und interkulturelles Lernen« steht im Mittelpunkt meines Vortrages. Bevor ich darauf näher eingehe, möchte ich einige grundlegende Überlegungen vorausschicken.

Grundlagen

Zunächst brauchen wir Klarheit, was mit dem Begriff der »Nachhaltigen Entwicklung« gemeint ist. Es gibt viele Definitionen und Interpretationen. Mir ist wichtig, das wir den Wortsinn des englischen Begriffes »**sustainable** development« in den Vordergrund stellen: Es geht bei der nachhaltigen Entwicklung im Kern darum, die »Überlebensfähigkeit« eines Gemeinwesens zu sichern.

Deshalb ist Bildung für nachhaltige Entwicklung auch nicht ein Luxusgut, keine Randerscheinung, sondern sie gehört ins Zentrum der Bildung und der Bildungsdebatte, die es in Deutschland und in vielen anderen Ländern gibt.

Wir müssen die richtige Balance zwischen kurzfristigen Wirtschaftsinteressen und der Erhaltung der natürlichen Lebensgrundlagen finden. Wir brauchen den richtigen Ausgleich zwischen den Interessen der heute Lebenden und künftigen Generationen. Es geht auch um eine gerechte Verteilung der Ressourcen und Chancen innerhalb einer Gesellschaft. Denn eine Gesellschaft, die sozial zu sehr auseinanderdriftet, hat auf Dauer keine Überlebenschance. Genau so wenig wie eine Gesellschaft, die heute auf Kosten künftiger Generationen lebt und Schulden anhäuft im finanziellen wie im ökologischen Sinn.

Manche halten Nachhaltige Entwicklung, die spätestens 1992 mit der Agenda 21 von Rio eine internationale Dimension erreicht hat, für ein weltfremdes Konzept. Für andere ist sie – als Alternative zu einem entfesselten globalen Kapitalismus, der keine ethisch-moralischen Schranken mehr kennt – die einzige reale Überlebensstrategie der Menschheit.

Ich selbst neige eher der zweiten Position zu. Aber ich weiß, wie schwierig das Konzept der nachhaltigen Entwicklung im Alltag umzusetzen ist und wie unpopulär dieser Begriff in Teilen von Wirtschaft und Politik ist.

Es ist allgemein anerkannt, dass die nachhaltige Entwicklung drei wesentliche Dimensionen hat: eine ökologische, eine ökonomische und eine soziale.

Traditionell spielt die ökologische Komponente die größte Rolle. In vielen Ländern, so auch in Deutschland, ist die Umweltbildung der Ursprung und das Herzstück einer Bildung für nachhaltige Entwicklung. Von dort aus bewegt man sich allmählich in die anderen Dimensionen hinein. Und stellt dabei fest, dass es nicht einfach ist, vor allem die wirtschaftlichen und die ökologischen Interessen unter einen Hut zu bringen.

Welche Rolle spielt nun die Kultur? Manche sehen darin eine vierte Dimension der nachhaltigen Entwicklung, die gleichgewichtig zu den anderen drei zu behandeln sei.

Ich selbst sehe sie als ein Querschnittsthema. Ein Thema, das in allen drei Feldern eine Rolle spielt, sie miteinander verbindet und ein Motor für Veränderung ist.

Ziele

Wenn wir über die Ziele der Bildung für nachhaltige Entwicklung sprechen, über das, was vermittelt werden soll, dann stehen vier Dinge im Mittelpunkt: Wissen, Wertesystem, Kommunikationsfähigkeit und Handlungskompetenz. Diese vier Ziele bauen aufeinander auf.

Zum **Wissen**, das eine Bildung für nachhaltige Entwicklung in einer globalisierten Gesellschaft transportieren sollte, gehören elementare Fakten über die Lebensverhältnisse auf der Erde, die wir im Alltag oft verdrängen und vergessen.

Die Tatsache zum Beispiel, dass 850 Millionen Menschen hungern, dass ein Drittel der Weltbevölkerung unter der 2-Dollar-Schwelle lebt, dass es zur Zeit rund 40 Millionen HIV/Aidskranke gibt, Tendenz steigend. Es geht auch darum, Zusammenhänge zwischen Weltwirtschaftsordnung und Armut, zwischen Energieverschwendung und Klimawandel, zwischen ungezügelter Konsum und Naturzerstörung zu vermitteln.

Auf den Fakten aufbauend, gilt es, ein **Wertesystem** und eine »**Weltanschauung**« – im wörtlichen Sinn – zu vermitteln, die auf Gerechtigkeit und Chancengleichheit, auf Toleranz und Friedfertigkeit beruht. Damit dieser Planet nicht in Krieg und Katastrophen endet, brauchen wir eine globale Balance. Auf Dauer werden wir auf diesem Planeten nach dem 20:80-Prinzip nicht weiterkommen. Dieser Status Quo- 20% der Weltbevölkerung besitzen 80% des Reichtums, verbrauchen 80% der Energie, kommen in den Genuss von 80% der Bildung – muss durch eine gerechtere Weltordnung abgelöst werden. Bildung für nachhaltige Entwicklung muss das Bewusstsein für diese notwendige Balance herstellen und den Weg dazu aufzeigen, gerade in den reichen Ländern des Nordens, zu denen im internationalen Vergleich nicht nur Deutschland, sondern auch Polen zählt.

Auch **kommunikative Kompetenzen** gehören aus meiner Sicht unbedingt in das Konzept einer Bildung für nachhaltige Entwicklung: Wissen, wie

man sich Zugang zu relevanten Informationen verschafft, vernetztes Denken und interkulturelle Kommunikationskompetenz sind elementar für die Weltbürgerinnen und Weltbürger der Zukunft. Dazu gehört auch Sprachkompetenz: Wenigstens eine der Weltsprachen – englisch, französisch, spanisch, arabisch oder chinesisches – sollten alle so beherrschen, dass man sich verständigen kann.

Und schließlich gilt es auch, **Handlungskompetenzen** aufzubauen: die Fähigkeit, systematisch zu planen und zu entscheiden, die Fähigkeit, in einer komplexen Welt Ideen und Projekte Wirklichkeit werden zu lassen. Dazu ist es unerlässlich, die eigene Verantwortung anzuerkennen und an die eigene Wirkungsmacht zu glauben und sich nicht als Objekt oder gar wehrloses Opfer von externen, unbeeinflussbaren Prozessen zu begreifen.

Dabei ist es mir wichtig zu betonen, dass sich die **Handlungsfelder** der Bildung für nachhaltige Entwicklung nicht auf die Nische der außerschulischen Bildung mit Kindern und Jugendlichen beschränken dürfen. Gerade die Schule mit allen Altersstufen, aber auch die Hochschule, die berufliche Bildung und die Erwachsenenbildung gehören in den Aktionsradius der Bildung für nachhaltige Entwicklung hinein.

Interkulturelles und globales Lernen

Da wir in einer wirtschaftlichen und politischen Welt leben, die durch intensivierte Handelsbeziehungen, Internet, Billigflieger und satellitengestützte Medien immer näher zusammenrückt, spielen das interkulturelle und das globale Lernen eine immer wichtigere Rolle. Gerade Länder die wie Deutschland klassische Exportländer sind, brauchen Menschen, die mit anderen Sprachen, Kulturen und Religionen souverän umgehen können.

Im Zentrum des interkulturellen Lernens steht die direkte Begegnung »auf gleicher Augenhöhe«, das will heißen, das wir wechselseitig voneinander lernen und wir den Wert der jeweils anderen Kultur genau so hoch schätzen wie den der eigenen. Das heißt auch, dass wir Andersartigkeit akzeptieren, sie nicht als Bedrohung, sondern als Bereicherung verstehen.

In Nordrhein-Westfalen (NRW) findet dieses interkulturelle Lernen oft im Kontext von Migration und der hier lebenden Migrations-Diaspora statt. Das ist kein Wunder, denn in NRW – einem Land mit rund 18 Millionen Einwohnern – hat jeder vierte Mensch einen Migrationshintergrund, d.h. er selbst oder seine Eltern sind in einem fremden Land geboren. Immerhin rund 4,5 Millionen Menschen in NRW haben neben der deutschen Kultur noch einen anderen kulturellen Kontext und es gilt, diese großen Potentiale zu nutzen. Wir sollten das nicht als Problem, sondern als Chance begreifen. Es

sind nicht nur Türken, Russland-Deutsche und Menschen aus den klassischen Anwerbeländern Südeuropas der 60er und 70er-Jahre des 20. Jahrhunderts, sondern auch Menschen aus Afrika, Asien und Lateinamerika.

Beispielhafte Projekte

Um zu demonstrieren, wie globales und interkulturelles Lernen in der Praxis aussehen, möchte ich Ihnen ein paar erfolgreiche Projekte aus Nordrhein-Westfalen vorstellen.

Mit dem **Migrations-Audio-Archiv** ist die Lebensgeschichte von über 100 Einwanderern in NRW – wie eine Erzählung von jeweils 1 Stunde – aufgezeichnet worden. Männer und Frauen, Junge und Alte, berichten über Ihre Erfahrungen in ihrer neuen Heimat, über die Schwierigkeiten, sich hier einzufinden und akzeptiert zu werden. Diese Lebensgeschichten tragen dazu bei, mehr Verständnis und mehr Toleranz zu entwickeln für Menschen, die aus fremden Ländern und Kulturen zu uns kommen und zu begreifen, wie wertvoll sie für unsere Kultur sind. Diese Hörspiele werden im Radio ausgestrahlt und können auch für die Bildungsarbeit ausgeliehen werden (<http://www.migration-audio-archiv.de>).

Der **Konkrete Friedensdienst** ist ein von der Landesregierung in NRW gefördertes Projekt. Junge Leute bis 27 Jahre besuchen für mindestens 4, höchstens 12 Wochen ein selbstgewähltes Projekt in einem Entwicklungsland, allein oder in Gruppen. Sie erhalten dafür 1000 EURO Zuschuss vom Land. Die Bedingungen: Es muss nachweisbar ein echtes Entwicklungshilfe-Projekt sein, sie müssen dort einen Arbeitseinsatz leisten und es muss nach Abschluss ein Bericht, am besten mit Bildern, geschrieben werden. Dieses Programm findet reißenden Absatz und schafft vielen jungen Menschen ein realitätsbezogenes Weltbild und auch eine Wertschätzung dafür, wie gut es uns zumindest materiell in den reichen Ländern des Nordens geht (<http://www.inwent.org>).

Das Projekt **Klimaexpedition** ist zur Zeit der Renner in den Schulen. Anhand von aktuellen – und zum Vergleich auch von älteren – Satellitenaufnahmen werden klimatische Veränderungen und Wetterphänomene dargestellt und erklärt. Wirbelstürme, das Schmelzen der Alpengletscher und der Polkappen, das Austrocknen des Tschadsees im nördlichen Zentralafrika, das Verlanden des Aralsees in Kasachstan, das Fortschreiten der Wüsten in Nordafrika, Spanien, China und Amerika - alle diese Phänomene werden durch die Bilder so anschaulich, dass diese mehr wirken wie jede Moralpredigt (<http://germanwatch.org/klimaexpedition.htm>)

Mit dem Projekt **Ch@t der Welten** knüpfen Schüler in NRW mit Schülern in Entwicklungsländern via Internet einen direkten Kontakt und tauschen sich über die jeweiligen Lebensbedingungen durch emails, chats und Bilder intensiv aus. Dies fördert die Sprach- und Kommunikationskompetenz, schafft ein realistisches Bild über die jeweiligen Lebensverhältnisse und ist für Jugendliche einfach spannend. Manchmal wird aus der virtuellen Kommunikation auch eine echte Begegnung quer über die Kontinente (www.chatderwelten.de) oder (www.learn-line.nrw.de).

In Nordrhein-Westfalen werden immer wieder **Gärten als Lernorte** eingesetzt. Sehr beliebt sind so genannte Kaffeegärten, die in den letzten Jahren auf verschiedenen Landesgartenschauen, u.a. auf Schloß Dyck gezeigt wurden. Alles dreht sich rund um die Kaffeepflanze – Anbaumethoden, Ausbeutung der Arbeiter, Ausbeutung der Natur, Welthandel, fairer Produktionsbedingungen und Handelsbeziehungen – das alles wird inmitten grüner Kaffeepflanzen anschaulich dargestellt und dazu trinkt man »Fairen Kaffee« in seinen verschiedensten Varianten.

In Kooperation mit unserer südafrikanischen Partnerprovinz Mpumalanga sind an mehreren Schulen in NRW und Südafrika auch »Färbergärten« eingerichtet worden, in denen einheimische Färberpflanzen angebaut werden. Mit den daraus gewonnenen Farben färben die Schüler danach die verschiedensten Kleidungsstücke und Papiere und lernen dabei auch aus der Tradition anderer Kulturen.

Das Thema Nachhaltigkeit hat auch das **Theater** erreicht. Im letzten Jahr fand auf der stillgelegten »Zeche Zollverein« in der Ruhrgebiets-Stadt Essen, die 2010 europäische Kulturhauptstadt sein wird, eine Aufführung mit dem Titel »Außer diesem Stern – The Spirit of Sustainability« statt. Ein deutsch-türkisches Schauspielensemble, unterstützt von einem Studentenchor, hat das Thema nachhaltige Entwicklung in eine spannende Performance übersetzt und dabei auch Texte prominenter Autoren wie Bert Brecht verwendet. Auf diese Weise wird mit klassischen Mitteln der Kultur das Überlebens-Thema Nachhaltigkeit auch einer breiteren Bevölkerung zugänglich gemacht (<http://www.unesco-heute.de/0505/raddatz.htm>).

Ich möchte Sie ermuntern, sich im Internet diese Projekte näher anzuschauen und sich dadurch Anregungen für die eigene Praxis zu holen. Grundsätzlich sind solche Projekte auch offen für Austausch und Kooperation. Generell gilt, dass Menschen, die in interkulturellen Projekten arbeiten, meist auch sehr offen und interessiert sind an Beziehungen zum Ausland. Es

existieren auch Netzwerke für eine Zusammenarbeit, z.B. das »Network of European Regions for an education to sustainability«.

Ich hoffe, dass mein Vortrag Ihnen Anregungen gegeben und Mut gemacht hat, in den vielen interessanten Projekten, in denen Sie hier in Polen arbeiten, die internationale Dimension noch stärker zu entwickeln. Gemeinsam sind wir – über alle Grenzen hinweg – stark und erfolgreich.

Współpraca polsko-niemiecka w zakresie edukacji ekologicznej

Robert Jakubik

Departament Edukacji i Promocji Zrównoważonego Rozwoju

Ministerstwo Środowiska

robert.jakubik@mos.gov.pl

Ministerstwo Środowiska w sposób bardzo aktywny stara się rozwijać polsko-niemiecką współpracę w obszarze edukacji ekologicznej. Jest ona realizowana poprzez udział przedstawicieli Ministerstwa Środowiska we wspólnie organizowanych spotkaniach, konferencjach, warsztatach oraz projektach w tym zakresie.

Przykładem długotrwałej współpracy dotyczącej edukacji ekologicznej jest Polsko-Niemiecka Grupa Robocza ds. Edukacji Ekologicznej. Została ona powołana na podstawie międzyrządowej Umowy podpisanej przez ministrów środowiska Polski i Niemiec 7 kwietnia 1994 r. w Schwerin na posiedzeniu Polsko-Niemieckiej Rady Ochrony Środowiska. Zgodnie z artykułem 2, punkt c tej Umowy współpraca ta obejmuje „edukację ekologiczną i informowanie społeczeństwa w sprawach dotyczących środowiska”. Za realizację zadań dotyczących edukacji ekologicznej we współpracy Polski z Republiką Federalną Niemiec odpowiada Departament Edukacji i Promocji Zrównoważonego Rozwoju w Ministerstwie Środowiska.

Głównym celem istnienia grupy ds. edukacji ekologicznej jest wymiana informacji i doświadczeń w zakresie edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju. Ostatnie X posiedzenie tej grupy odbyło się w 9-11 maja 2006 r. w Białowieży. Wcześniej podobne spotkania miały miejsce m.in. w Angermünde (13-15 października 2004 r.), Prenzlau k. Berlina (7-9 listopada 2001 r.) oraz w Przysieku k. Torunia (5-7 grudnia 2000 r.). Kolejne spotkanie planowane jest w 2007 r. w Landzie Meklemburgii w Niemczech. W pracach polsko-niemieckiej grupy roboczej ds. edukacji ekologicznej biorą udział przedstawiciele administracji państwowej obu państw czyli – ze strony polskiej: Ministerstwa Środowiska, Ministerstwa Edukacji Narodowej, a ze strony niemieckiej: Federalnego Ministerstwa Środowiska, Ochrony Przyrody i Bezpieczeństwa Nuklearnego, Ministerstwa Ochrony Saksonii, Brandenburgii; a także przedstawiciele pozarządowych organizacji ekologicznych (np. WWF Polska i Niemcy, Fundacji „Biblioteka Ekologiczna” w Poznaniu, Arbeitsgemeinschaft Natur-Und Umweltbildung). Efekty wieloletniej polsko-niemieckiej współpracy w zakresie edukacji ekologicznej to przede wszystkim: wymiana informacji na temat kierunków działań w zakresie edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju, wyda-

wanie wspólnych publikacji (np. przetłumaczona na język polski publikacja dla dzieci pt.: „Mariusz, mysz zaklinająca wodę”), tłumaczenia na język polski kilku książek z dziedziny ochrony środowiska, wyjazdy studyjne polskich grup specjalistów z zakresu ochrony środowiska oraz wspólne kampanie organizacji pozarządowych WWF (np. CITES – akcja edukacyjna skierowana do osób kupujących egzotyczne zwierzęta oraz turystów przywożących z zagranicznych podróży pamiątki wykonane z ginących gatunków).

Innym przykładem współpracy polsko-niemieckiej w której Ministerstwo Środowiska bierze aktywny udział są polsko-niemieckie przedsięwzięcia dotyczące edukacji ekologicznej.

W listopadzie 2005 r. (27-29.XI.2005 r.) z inicjatywy Ministerstwa Środowiska we współpracy z Akademią Fundacji Kraju Związkowego Saksonia „Przyroda i Środowisko” (Sächsische Landesstiftung Natur und Umwelt) zostały zorganizowane w Ośrodku Edukacji Przyrodniczej w miejscowości Chalin (na terenie Wielkopolskiego Parku Krajobrazowego) Polsko-Niemieckie warsztaty edukacji ekologicznej – „Kontynuacja polsko-niemieckiej współpracy w edukacji ekologicznej – wspieranie wspólnych projektów”. Celem tego spotkania była prezentacja istniejących już wspólnych projektów edukacyjnych, wymiana doświadczeń i informacji na temat dalszej współpracy oraz omówienie perspektyw na przyszłość. W spotkaniu wzięli udział przedstawiciele: administracji państwowej, samorządowej, pozarządowych organizacji ekologicznych, jednostek naukowo-badawczych, parków narodowych i krajobrazowych, nadleśnictw oraz ośrodków edukacji ekologicznej.

W marcu 2006 r. strona niemiecka zorganizowała Seminarium wstępne w ramach projektu „Transgraniczne powiązanie edukacji ekologicznej”, które odbyło się w Ostritz. Głównym celem tego projektu jest wspieranie instytucji organizacji ekologicznych trzech krajów w transgranicznej współpracy (Saksonii, Północnych Czech oraz Dolnego Śląska). Ponadto, celem jest zbudowanie w ciągu najbliższych lat trwałego partnerstwa pomiędzy liderami edukacji ekologicznej oraz administracją środowiska trzech regionów, a także wspólne budowanie koncepcji projektów. Przedsięwzięcie to ma służyć wymianie doświadczeń i informacji na temat edukacji dla zrównoważonego rozwoju pomiędzy administracją państwową a organizacjami pozarządowymi. W spotkaniu wzięli udział przedstawiciele: administracji państwowej, samorządowej, pozarządowych organizacji ekologicznych, jednostek naukowo-badawczych, parków narodowych i krajobrazowych, nadleśnictw oraz ośrodków edukacji ekologicznej. Omówiono dotychczasowe doświadczenia w zakresie współpracy transgranicznej Polski, Niemiec i Czech. Jako przykłady współpracy zaprezentowano działalność: Stacji Ochrony Przyrody Annaberg, Muzeum Przyrodniczego

Görlitz, Stacji Ochrony Przyrody Neschwitz, Zachodniego Forum Samorządu Terytorialnego „Pogranicze” oraz Gospodarstwa Państwowego Lasów Saksońskich. We wszystkich prezentacjach podkreślano wagę i potrzebę wspólnych działań pomiędzy trzema krajami sąsiedzkimi dla rozwoju regionu. Organizatorzy zaprezentowali uczestnikom spotkania nowy projekt z cyklu Edukacja ekologiczna bez granic pn. „Budowa transgranicznej sieci edukacji ekologicznej” oraz zaproponowali współpracę partnerom polskim i czeskim. Przedsięwzięcie to przebiega pod kierunkiem Saksońskiej Fundacji Natura i Środowisko przy współpracy z Chrześcijańskim Stowarzyszeniem Saksonii.

20-22 kwietnia 2006 r. na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu odbyła się konferencja na temat „Tradycja i innowacja – rozwój regionu i edukacja jako zadania zrównoważonego rozwoju w Polsce”. Organizatorami tej konferencji zorganizowanej z okazji „Polsko-Niemieckiego roku 2005/2006” były Uniwersytet w Lüneburgu oraz Uniwersytet im. Adama Mickiewicza przy współpracy z Akademią Ekonomiczną i Akademią Rolniczą w Poznaniu. Polski i niemiecki oddział UNESCO wsparły to przedsięwzięcie jako część „Dekady edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju”. Podczas spotkania omawiane były zagadnienia związane z „Projektem Wielkopolska – kształcenie nauczycieli w kontekście rozwoju regionalnego jako projekt zrównoważonego rozwoju w Polsce”. W spotkaniu tym uczestniczył Pan Jan Szyszko – Minister Środowiska.

Deutsch-polnische Zusammenarbeit im Bereich der Umweltbildung

Robert Jakubik

Hauptabteilung Bildung und Förderung einer Nachhaltigen Entwicklung

Umweltministerium, Warschau

Das polnische Umweltministerium bemüht sich auf eine sehr aktive Art und Weise auf dem Gebiet der Umweltbildung die deutsch-polnische Zusammenarbeit zu entwickeln. Sie wird über die Beteiligung der Vertreter des Umweltministeriums an gemeinsam organisierten Treffen, Konferenzen, Workshops und Projekten im Bereich der Umweltbildung umgesetzt.

Ein Beispiel für langfristige Kooperation ist die deutsch-polnische Arbeitsgruppe »Umweltbildung«. Die AG wurde auf der Grundlage des

Schweriner Regierungsabkommens vom 7. April 1994, unterzeichnet von Umweltministern Polens und Deutschlands während der Sitzung des Deutsch-Polnischen Umweltrates, errichtet. Gemäß Art. 2 Buchstabe c des Abkommens umfasst die Zusammenarbeit auch »Umwelterziehung und die Aufklärung der Bevölkerung zu Umweltfragen«. Für die Umsetzung der Aufgaben im Zusammenhang mit der Umweltbildung im Rahmen der Zusammenarbeit zwischen der Republik Polen und der Bundesrepublik Deutschland ist auf polnischer Seite die Hauptabteilung Bildung und Förderung einer Nachhaltigen Entwicklung im Umweltministerium zuständig.

Hauptziel der AG »Umweltbildung« ist es, Informationen und Erfahrungen auf dem Gebiet der Bildung für eine nachhaltige Entwicklung auszutauschen. Die letzte, 10. Sitzung der Gruppe fand vom 9. bis 11. Mai 2006 in Białowieża statt. Vorher gab es ähnliche Treffen u.a. in Angermünde (13.-15. Oktober 2004), Prenzlau b. Berlin (7.-9. November 2001) und in Przysiek bei Thorn (5.-7. Dezember 2000). Ein weiteres Treffen ist für 2007 in Mecklenburg-Vorpommern in Deutschland geplant. An den Arbeiten der deutsch-polnischen Arbeitsgruppe »Umweltbildung« beteiligen sich die Vertreter der Verwaltungsbehörden aus beiden Staaten, also des Bildungsministeriums und des Umweltministeriums auf polnischer Seite und des Bundesministeriums für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit sowie der Umweltressorts der Länder Brandenburg und Sachsen auf deutscher Seite, und zusätzlich Vertreter der Öko-NGOs (z.B. WWF Polen und Deutschland, Stiftung »Umweltbibliothek« aus Posen, Arbeitsgemeinschaft Natur- und Umweltbildung). Die Ergebnisse der langjährigen deutsch-polnischen Kooperation auf dem Gebiet der Umweltbildung sind vor allem: Austausch der Informationen zu den Richtungen der Maßnahmen im Bereich der Bildung für eine nachhaltige Entwicklung, gemeinsame Veröffentlichungen (z.B. das ins Polnische übersetzte Kinderbuch »Marius, die Wasserzaubermaus«), polnische Übersetzungen von einigen Umweltschutzbüchern, Studienreisen der polnischen Umweltschutzexperten sowie gemeinsame Kampagnen der WWF (z.B. CITES – eine Aktion, gerichtet an Käufer der exotischen Tiere und an Touristen, die von Auslandsreisen Erzeugnisse aus bedrohten Tier- und Pflanzenarten als Souvenirs mitbringen).

Ein weiteres Beispiel der deutsch-polnischen Zusammenarbeit, an der das Umweltministerium aktiv beteiligt ist, sind gemeinsame Vorhaben auf dem Gebiet der Umweltbildung.

Im November 2005 (vom 27. bis 29.) wurde in Chalin (auf dem Gebiet des Großpolnischen Landschaftsparks) auf die Initiative des Umweltministeriums

in Zusammenarbeit mit der Sächsischen Landesstiftung Natur und Umwelt der deutsch-polnische Umweltbildungsworkshop »Fortsetzung der deutsch-polnischen Zusammenarbeit in der Umweltbildung – Unterstützung der gemeinsamen Projekte« organisiert. Ziel des Treffens war es, bestehende gemeinsame Bildungsprojekte zu präsentieren, Erfahrungen und Informationen auszutauschen sowie Zukunftsperspektiven zu besprechen. An dem Treffen nahmen Vertreter der Staats- und Landesverwaltungen, der Selbstverwaltungen, der NGOs, der Wissenschaft, der National- und Landschaftsparks, der Forstämter sowie der Umweltbildungseinrichtungen teil.

Im März 2006 wurde von der deutschen Seite im Rahmen des Projekts »Grenzüberschreitende Vernetzung der Umweltbildung« eine Auftaktveranstaltung organisiert, die in Ostritz stattfand. Hauptziel des Projekts ist es, im Rahmen einer grenzüberschreitenden Kooperation die Umweltorganisationen aus drei Ländern/Regionen (Sachsen, Nordböhmen und Niederschlesien) institutionell zu unterstützen. Zu weiteren Zielen gehört der Aufbau (innerhalb der nächsten Jahre) einer dauerhaften Partnerschaft zwischen den führenden Umweltbildnern und den Umweltverwaltungen der drei Regionen sowie gemeinsame Erarbeitung der Projektkonzepte. Das Vorhaben soll einem Erfahrungsaustausch auf dem Gebiet der Bildung für eine nachhaltige Entwicklung zwischen den Staats- bzw. Landesverwaltungen und den NGOs dienen. An dem Treffen nahmen Vertreter der Staats- und Landesverwaltungen, der Selbstverwaltungen, der NGOs, der Wissenschaft, der National- und Landschaftsparks, der Forstämter sowie der Umweltbildungseinrichtungen teil. Erörtert wurden bisherige Erfahrungen im Bereich der grenzüberschreitenden Zusammenarbeit zwischen Polen, Deutschland und Tschechien. Als Beispiele der Kooperation wurden die Aktivitäten der folgenden Träger vorgestellt: Naturschutzzentrum Annaberg, Museum für Naturkunde Görlitz, Naturschutzstation Neschwitz, Südwestliches Forum der Kommunalen Selbstverwaltung »Grenzgebiet« sowie Staatsbetrieb Sachsenforst. In allen Präsentationen wurde die Bedeutung sowie die Notwendigkeit der zwischen drei Nachbarländern koordinierten Maßnahmen aus Sicht der Regionalentwicklung betont. Die Veranstalter präsentierten den Teilnehmern des Treffens auch ein neues Projekt im Rahmen der »Umweltbildung grenzenlos«, unter dem Titel »Grenzüberschreitende Vernetzung der Umweltbildung«, und boten den tschechischen und polnischen Partnern eine Kooperation. Das Projekt wird unter der Leitung der Sächsischen Landesstiftung Natur und Umwelt durchgeführt, in Partnerschaft mit dem Christlich-Sozialen Bildungswerk Sachsen e.V.

Vom 20. bis 22. April 2006 fand an der Adam-Mickiewicz-Universität in Posen die deutsch-polnische Tagung »Tradition und Innovation – Region und

Bildung als Aufgabenbereiche einer nachhaltigen Entwicklung« statt. Die Veranstalter der Konferenz, die im Rahmen des »Deutsch-Polnischen Jahres 2005/2006« organisiert wurde, waren die Universitäten in Lüneburg und Posen, in Zusammenarbeit mit der Wirtschaftsakademie Posen sowie der dortigen Landwirtschaftsakademie. Die deutsche und die polnische UNESCO unterstützten dieses Vorhaben als Teil der UN-Bildungsdekade »Bildung für eine nachhaltige Entwicklung«. Während des Treffens wurden Fragen im Zusammenhang mit dem »Wielkopolska-Projekt« erörtert, hauptsächlich Weiterbildung der Lehrkräfte und Studiengänge, die nachhaltige Regionalentwicklung berücksichtigen. An dem Treffen nahm der polnische Umweltminister, Jan Szyszko, teil.

Efektywność edukacji ekologicznej na przykładzie kampanii informacyjno-edukacyjnej „Warszawa Stolicą Czystości”

Agnieszka Kłab

Sebastian Bodzenta

Zarząd Oczyszczania Miasta, Warszawa

klab@zom.waw.pl

W ubiegłym roku wyprodukowano w Polsce 10 mln ton odpadów komunalnych, z tego około 700 tys. ton w stolicy. Warszawiacy stanowią 4,4% ludności kraju, a wytwarzają aż 7% śmieci. Statystyczny Polak przez cały rok wyniósł w sumie do śmietnika 256 kg odpadów, mieszkaniec stolicy od 44 do 64 kg więcej. Z ogólnej sumy śmieci zebranych w kraju około 94,2% zdeponowano na składowiskach. Zaledwie 2,5% poddano przetworzeniu. Z warszawskich śmieci do recyklingu trafia jedynie około 2%. Tymczasem śmieci stają się współcześnie surowcem, który napędza nową, coraz dynamiczniej rozwijającą się gałąź przemysłu – gospodarkę odpadami.

Właśnie po to, by zmienić te niekorzystne statystyki, opracowano i wdrożono 18 maja 2005 r. program informacyjno-edukacyjny „**Warszawa Stolicą Czystości**”. Jest on skierowany do statystycznej stołecznej rodziny – Jana Warszawskiego, jego żony Anny oraz ich dzieci Ani i Kuby. Ubóstwianym członkiem tej rodziny jest pies Reks. Rodzina ta przyznaje, że w zasadzie nie segreguje śmieci i nie sprząta po psie, choć na osiedlu ma ustawione pojemniki do selektywnej zbiórki odpadów. Celem kampanii jest popularyzacja selektywnej zbiórki odpadów i upowszechnienie sprzątania po psach. „Śmieć przykładem – segreguj odpady” to główne hasło kampanii zachęcającej do selektywnej zbiórki odpadów i recyklingu papieru (podhasło „Papier rośnie w oczach”), szkła („Szkło bije po oczach”) oraz plastiku („Plastik rozłożony na łopatki”). Kampania zachęcająca do sprzątania po psach przebiega pod hasłem: „W kupie raźniej! – Wszyscy sprzątajmy po swoich pieskach”. Poszczególne działania kampanii miały służyć uświadomieniu i podnoszeniu osobistej odpowiedzialności obywateli za sprawy ochrony środowiska, służyć uświadomieniu społeczeństwu zasad i korzyści płynących z prowadzenia selektywnej zbiórki odpadów i konieczności wdrażania tej idei, by przywrócić i zachować czystość i estetykę środowiska, w którym wszyscy żyjemy. Selektywna zbiórka odpadów czy pielęgnacja zieleni miała w konsekwencji wypromować Warszawę jako miasto czyste, estetyczne i zadbane. Dla zwiększenia efektywności różnicowaliśmy jednocześnie podejmowane działania tak, by z przekazem proekologicznym dotrzeć do docelowego adresata. Bezdyskusyjne jest również to, iż motywowanie

do segregacji powinno odbywać się przy wykorzystaniu argumentów nie tylko ekologicznych, ale głównie ekonomicznych. Rodzinie Warszawskich tłumaczymy w sposób bardzo konkretny, że jeśli prowadzicie na osiedlu segregację śmieci, wówczas ich mniejsza ilość trafia do ogólnych pojemników. W konsekwencji firma wywozi na wysypisko mniej odpadów i w związku z tym mniej płaci za ich składowanie. To z kolei powinno stać się poważnym argumentem za obniżeniem rachunków wystawianych za odbiór odpadów.

Elementy kampanii „Warszawa Stolicą Czystości”:

- **Kampania medialna** obejmowała:
  - wydruk i umieszczenie na terenie Warszawy **210 billboardów** z czterema kreacjami – segregacja papieru, szkła, plastiku oraz sprzątanie po pieskach;
  - 120 publiproxów z plakatami;
  - reklamę na **dziesięciu autobusach** (tzw. *fullback*);
  - projekt, przygotowanie oraz instalację **serwisu internetowego** (adres www.stolicaczystosci.pl) wraz z dwiema gramami na potrzeby kampanii; na tej stronie internetowej zamieszczane są ogólne informacje ekologiczne, dane dotyczące kampanii Warszawa Stolicą Czystości, informacje o konkursach, szkoleniach, ciekawostki, praktyczne porady dotyczące segregacji śmieci, aktualności, itp.; przygotowanie do druku i emisja **ogłoszeń prasowych**, reklamujących idee segregacji odpadów ze szczególnym uwzględnieniem odpadów opakowaniowych i recyklingu;
  - przygotowanie oraz druk i emisja **naklejek** edukacyjnych (jako insert do Gazety Wyborczej) w ilości 200 000 sztuk;
  - **spoty telewizyjne i radiowe** promujące konieczność segregacji śmieci oraz sprzątania po psach.

Z bardzo dobrym odbiorem wśród mieszkańców Warszawy spotkały się spoty reklamowe. Udało się zaangażować znanych i lubianych aktorów (np. Alina Janowska, Mieczysław Hryniewicz, Joanna Jabłczyńska). Odebrano wiele ciepłych i pochwalnych opinii na temat samego pomysłu, jak i słusznego przesłania spotów. Spoty stanowiły też podstawę programu o segregacji odpadów w „Dzień Dobry TVN”.

- **Szkolenia.** W 2005 r. zorganizowano **22 szkolenia** z zakresu selektywnej zbiórki odpadów (w tym także odpadów opakowaniowych) i recyklingu oraz zasad utrzymania czystości i porządku w m.st. Warszawie dla zarządców i właścicieli nieruchomości, wspólnot i spółdzielni mieszkaniowych, dozorców i gospodarzy domów oraz wszystkich innych osób, dla których kwestia utrzymania czystości w mieście nie jest obojętna. Prelegentami byli

przedstawiciele Centralnego Ośrodka Badawczo-Rozwojowego Opakowań, Straży Miejskiej, Zarządu Oczyszczania Miasta oraz Biura Ochrony Środowiska Urzędu m.st. Warszawy. Przeszkolono 541 osób. Cykl szkoleń był powiązany z konkursem „Nasza Czysta Warszawa”.

- Konkurs „**Nasza Czysta Warszawa**” skierowany do wspólnot, spółdzielni mieszkaniowych i właścicieli nieruchomości (kategoria I) oraz dozorców i gospodarzy domów (kategoria II). Celem konkursu było propagowanie czystości i estetyki na terenach osiedli i posesji oraz promowanie wszelkich działań mających na celu podniesienie poziomu czystości i estetyki na terenie m.st. Warszawy. W ramach tego konkursu przyjęto 700 zgłoszeń w kategorii I (2783 kontrolowanych nieruchomości) oraz 834 zgłoszeń w kategorii II (1330 kontrolowanych nieruchomości). Wybrano 104 laureatów edycji miesięcznych w kategorii I oraz 88 laureatów w kategorii II. Przyznano nagrody o łącznej wartości 296 000 zł. II edycja konkursu jest prowadzona w 2006 r.
- Konkurs „**Moje Środowisko**” rozpisany dla warszawskich szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Celem rzeczowym konkursu było określenie stopnia zanieczyszczenia środowiska odpadami oraz próba oceny gospodarki odpadami i określenie stopnia innych zagrożeń dla zdrowia ludzi lub dla środowiska w najbliższym otoczeniu z próbą przeprowadzenia analizy przyczyn i sposobów przeciwdziałania. Do końca trwania konkursu wpłynęły 23 zgłoszenia w kategorii I Konkursu (gimnazja) oraz 16 zgłoszeń w kategorii II Konkursu (szkoły ponadgimnazjalne). Najlepsze szkoły otrzymały laptopy, projektory multimedialne, cyfrowe aparaty fotograficzne i mikroskopy.
- Kampania swoim zasięgiem objęła także najmłodszych mieszkańców stolicy. Z myślą o nich stworzono i wydrukowano książeczkę do czytania i kolorowania „**DOBRE RADY NA ZŁE ODPADY, czyli ekologiczny Czerwony Kapturek**”. Jest to książeczka do czytania i kolorowania z rebusami i zadaniem rysunkowym przeznaczona dla młodszych dzieci, mająca na celu zapoznanie dzieci „od podstaw” z problemem utrzymania czystości, promująca w ciekawej i przystępnej formie segregację odpadów. Książki były bezpłatnie dystrybuowane dla klas 0- III warszawskich szkół podstawowych, domów dziecka, przedszkoli i szpitali. Wydrukowano 52 tys. egzemplarzy książki, co wystarczyło dla wszystkich dzieci w danym przedziale wiekowym.
- Zarząd Oczyszczania Miasta był też współorganizatorem i współtwórcą wystawienia spektaklu teatralnego pt: „**Cywilizacja – Vivat!**” na podstawie książki Umberto Eco „Gnom z planety GNU”. Reżyserem przedstawienia był pan Robert Tondera. Spektakl przygotowano z myślą o dzieciach w wie-

ku 5-12 lat. Spektakl jest przedstawiany na scenie Teatru Nowego. Do końca 2006 r. powinno go obejrzeć bezpłatnie 10 tys. uczniów warszawskich szkół podstawowych.

- Wiosną 2006 r. ruszyła akcja „**Psie sprawy Warszawy**”. Celem akcji jest przypomnienie właścicielom psów, że sprzątanie po podopiecznych to tak samo ważny obowiązek jak spacer czy karmienie. Akcja jest prowadzona wielotorowo na terenie całego miasta. Najważniejszym założeniem akcji jest: zwiększenie poczucia odpowiedzialności i rozbudzenie krytycznego podejścia do właścicieli czworonogów, którzy nie chcą przyjąć na siebie obowiązku sprzątania po pupilach oraz wzmocnienie pozytywnych postaw wobec osób, które czują się współodpowiedzialne za środowisko i otoczenie w którym mieszkają, jak również edukacja i informacja na temat zagrożeń i skutków ubocznych powstawania tego typu zanieczyszczeń. Chodzi bowiem nie tylko o względy estetyczne, ale także o zapobieganie chorobom odzwierzęcym szczególnie wśród dzieci. Warszawiacy otrzymali 120 tys. zestawów higienicznych składających się z papierowej torebki i tekturowej szufelki. Takie zestawy były też dołączone do gazety „Zycie Warszawy” w formie wrzutki 19 i 20 czerwca br. Ponadto, dostępne one są w dzielnicowych Wydziałach Ochrony Środowiska, stołecznych lecznicach weterynaryjnych oraz Towarzystwie Opieki nad Zwierzętami. Nośnikami akcji były billboardy, spot telewizyjny, spot radiowy, plakaty, ulotki, tabliczki w parkach, okolicznościowe kartki pocztowe.
- Kolejną niekonwencjonalną metodą miasta promującą selektywną zbiórkę odpadów oraz sprzątanie po psach w ramach kampanii była „**Niewidzialna ręka ZOM**” – **inspektor Czyścioch wyrusza na łowy**. Patrol Zarządu Oczyszczania Miasta przemieszczał się po ulicach stolicy w towarzystwie reporterów lokalnych stacji radiowych, którzy nagłaśniają postawy warte naśladowania i poszukuje osób, które rzeczywiście segregują śmieci oraz sprzątają po swoich czworonożnych pupilach. Osoby „przyłapane na gorącym uczynku” zostały nagradzane „Orderem wzorowego Warszawiaka” i biletem do kina lub teatru. Akcja trwała do końca czerwca 2006 r.; ponownie ruszy po wakacjach.

Próba oceny efektywności kampanii „Warszawa Stolicą Czystości”

Zdajemy sobie sprawę, iż edukacja ekologiczna jest działaniem zaplanowanym na wiele, wiele lat. Rok funkcjonowania kampanii to mało, by odczuć wymierne, rzeczowe efekty. Dlatego właśnie program informacyjno-edukacyjny został przygotowany jako wieloletnia sekwencja zaprogramowanych działań skierowanych do różnych grup docelowych przy wykorzystaniu najbardziej trafnej argumentacji dla współczesnych realiów, czyli efektów ekonomicznych i środowiskowych. Efekty jednak już widać.

Od lipca 2004 r. w ramach działań informacyjno-edukacyjnych w Warszawie działa **Infolinia CZYSTOŚĆ**. Bezpłatny numer Infolinii 0800-800-117 wraz z adresem e-mailowym: infolinia@zom.waw.pl jest narzędziem walki o poprawę estetyki stolicy. Dajemy warszawiakom możliwość zgłaszania swoich uwag, czyli pośrednio zadbania o porządek w mieście. Dominującymi tematami zgłoszeń jest segregacja śmieci oraz sprzątanie po psach, co zapewne jest efektem prowadzonej kampanii. W okresie od 1 września 2004 r. do 30 czerwca 2006 r. odnotowano około 1500 zgłoszeń. Jak ważnym narzędziem zarówno kontaktu, jak i pomiaru efektywności kampanii niech świadczy fakt, iż od chwili rozpoczęcia kampanii „Warszawa Stolicą Czystości” (18 maja 2005 r.) liczba prośb o ustawienie pojemników do selektywnej zbiórki odpadów wzrosła o około 300-400%.

Po roku prowadzenia kampanii na stronach Zarządu Oczyszczania Miasta przeprowadzono ankietę, z której wynika, że 65% słyszało o kampanii, 21% respondentów brało czynny udział w akcjach prowadzonych w ramach programu, 59% twierdzi, iż efekty kampanii są widoczne na ulicach. Budujące jest to, że aż 86% badanych osób stwierdziła, że kampania powinna nadal być prowadzona.

Realizowany przez Zarząd Oczyszczania Miasta program informacyjno-edukacyjny „Warszawa Stolicą Czystości” jest początkiem wieloletnich działań. W kolejnych etapach będziemy intensyfikować i urozmaicać formy przekazu w celu zmaksymalizowania zaangażowania społecznego i poprawy efektywności edukacji. Wiele bowiem jest jeszcze do zrobienia. Spektakularnych efektów oczekujemy w przyszłości.

Effizienz der Umweltbildung am Beispiel der Informations- und Bildungskampagne »Warschau, Hauptstadt der Sauberkeit«

Agnieszka Kłab
Sebastian Bodzenta
Stadtreinigungsbetriebe, Warschau
klab@zom.waw.pl

Im vorigen Jahr wurden in Polen ca. 10 Mio. Tonnen Kommunalabfälle produziert, davon 700 Tsd. Tonnen allein in der Hauptstadt. Die Warschauer machen 4,4% der polnischen Bevölkerung aus, produzieren hingegen satte 7% Müll. Ein »statistischer Durchschnittspole« brachte 2005 insgesamt 256 Kilo

Abfälle zur Mülltonne, ein Warschauer dagegen im Schnitt von 44 bis 64 Kilo mehr. Vom gesamten Abfallaufkommen wurden ca. 94,2% auf Deponien gelagert und lediglich 2,5% verarbeitet. Vom Warschauer Müll werden nur ca. 2% recycelt. Dabei wird doch derzeit Müll zu einem Rohstoff, der die Entwicklung eines jungen, sich dynamisch entwickelnden Industriezweiges fördert, nämlich der Abfallwirtschaft.

Um gerade die oben erwähnten ungünstigen Statistiken zu ändern, wurde am 18. Mai 2005 ein Informations- und Bildungsprogramm unter dem Motto »**Warschau, Hauptstadt der Sauberkeit**« gestartet. Das Programm ist an eine modellhafte Warschauer Familie gerichtet: Jan Warszawski, seine Frau Anna und ihre Kinder Anja und Jacob (Kuba). Das vergötterte fünfte Familienmitglied ist ein Hund namens Rex. Die Familie gibt zu, dass sie im Prinzip keine Mülltrennung betreibt und Hundekot nicht entsorgt, obwohl in ihrer Wohnanlage Mülltrennungsbehälter aufgestellt sind. Ziel der Kampagne ist es, Abfalltrennung und Entsorgung des Hundekots zu popularisieren. *Grundlage der wichtigsten Slogans der Kampagne sind witzige polnische Wortspiele, die kaum übersetzbar sind. Sie ähneln denen der Wiener Hundekot-Kampagne, z.B. »Sack zum Trümmerl leise Servus«, »Shit will mit« oder »Nimm ein Sackerl für mein Gackerl«.* Die einzelnen Maßnahmen der Kampagne sollen das Umweltbewusstsein der Bürger und ihr persönliches Verantwortungsgefühl im Zusammenhang mit der Umwelt steigern sowie auf Vorteile der gelebten Abfalltrennung aufmerksam machen, die zu einer sauberen und ästhetischen Umwelt wesentlich beiträgt. Im Endeffekt soll die Abfalltrennung und die Pflege der Grünflächen Warschau als eine saubere, ästhetische und gepflegte Stadt promoten. Um die Effizienz zu steigern, haben wir gleichzeitig die Maßnahmen so differenziert, dass die Botschaft verschiedene Zielgruppen erreichen kann. Es liegt auch auf der Hand, dass die Motivierung zur Mülltrennung nicht nur unter Anwendung der ökologischen, sondern auch der ökonomischen Argumentation (Wirtschaftlichkeit) zu erfolgen hat. Der Familie Warszawski erklären wir dies sehr konkret: Wenn ihr bei der Mülltrennung in eurer Wohnanlage mitmacht, landet eine geringere Abfallmenge in allgemeinen Sammelbehältern. Dadurch kann die Müllfirma weniger Müll zur Deponie fahren und somit für die Lagerung weniger zahlen. Dies kann wiederum ein wichtiges Argument für die Reduktion der Müllabfuhrgebühren sein.

Bestandteile der Kampagne »Warschau, Hauptstadt der Sauberkeit«:

- **Die Medienkampagne umfasste:**

- **210 Billboards** zu vier Hauptthemen: Abfalltrennung Papier, Glas und Kunststoffe sowie Hundekotbeseitigung;

- 120 sog. **Publiprox-Träger** mit Postern;
- Werbung auf **zehn Bussen** (sog. *fullback*);
- Internetservice (unter www.stolicaczystosci.pl) samt zwei Spielen im Zusammenhang mit der Kampagne. Auf dieser Homepage sind allgemeine Umweltinformationen, Angaben zur Kampagne, aktuelle Infos, auch zu Wettbewerben und Schulungen, sowie praktische Ratschläge zur Abfalltrennung zu finden;
- **Presseanzeigen**, die Abfalltrennung (insb. bei Verpackungen) und Recycling promoten;
- 200 Tsd. **Aufkleber** als Zeitungsbeilagen zu *Gazeta Wyborcza*
- **Fernseh- und Radiospots**, die Abfalltrennung und Hundekotbeseitigung promoten.

Die Spots kamen bei den Warschauern sehr gut an. Es gelang uns, für die Spots bekannte und beliebte SchauspielerInnen (z.B. Alina Janowska, Mieczysław Hryniewicz, Joanna Jabłczyńska) zu gewinnen. Viele Bürger lobten nicht nur die Idee, sondern auch die richtige Botschaft der Spots. Die Werbespots wurden auch zum Thema eines Beitrags über Abfalltrennung in der Fernsehsendung »Guten Tag TVN« »Dzień Dobry TVN«.

- **Schulungen** Insgesamt 22 Schulungen für 541 Personen zur Problematik der Abfalltrennung (darunter Verpackungstrennung), des Recyclings sowie der Sauberkeit und Ordnung in Warschau wurden 2005 durchgeführt. Sie waren an Immobilienverwalter, Grundstückseigentümer, Bewohnergemeinschaften, Wohnungsgenossenschaften, Hausmeister und alle anderen Personen gerichtet, denen die Fragen der Sauberkeit und Ordnung in der Stadt am Herzen liegen. Als Referenten wurden Vertreter des Forschungs- und Entwicklungszentrums für Verpackungen, der *Straż Miejska* (Kommunalpolizei), der Stadtreinigungsbetriebe sowie des Büros für Umweltschutz beim Stadtamt Warschau eingeladen. Die Schulungsreihe war mit dem Wettbewerb »Unser sauberes Warschau« verbunden.
- Der Wettbewerb »**Unser sauberes Warschau**« war an Grundstückseigentümer, Bewohnergemeinschaften und Wohnungsgenossenschaften (Kategorie I) sowie an Hausmeister (Kategorie II) gerichtet. Ziel des Wettbewerbs war es, Sauberkeit und Ästhetik in Wohnanlagen und auf Grundstücken sowie jegliche Maßnahmen zur Erreichung dieses Ziels in Warschau zu fördern. Im Rahmen des Wettbewerbs wurden 700 Teilnahmeanmeldungen in der Kategorie I (2783 überprüfte Objekte) und 834 Anmeldungen in der Kategorie II (1330 überprüfte Objekte) registriert. Insgesamt wurden 104

Preisträger des Monats in der Kategorie I und 88 Preisträger des Monats in der Kategorie II gewählt. Die Preise hatten einen Gesamtwert von 296 000 Zloty (umgerechnet ca. 74 Tsd. Euro). Die zweite Auflage des Wettbewerbs wird 2006 ausgetragen.

- **Der Wettbewerb »Meine Umwelt«** für Warschauer Schulen (Klassen 7 bis 12). Inhaltliche Ziele: Bestimmung der Umweltbelastung durch Abfälle (Belastungsgrad), Versuch einer Beurteilung der Abfallwirtschaft, graduelle Bestimmung anderer Gefährdungspotenziale für menschliche Gesundheit und Umwelt in der nächsten Umgebung, verbunden mit einem Versuch, Ursachen und Gegenmaßnahmen zu analysieren. Insgesamt 23 Teilnehmer in der Kategorie I (Klassen 7 bis 9) und 16 Teilnehmer in der Kategorie II (Klassen 10 bis 12). Die besten Schulen haben Laptops, Beamer, Digitalkameras und Mikroskope gewonnen.
- Die Kampagne erreichte auch jüngste Einwohner der Hauptstadt. Gerade für sie wurde das Büchlein **»Guter Rat gegen Unrat. Öko-Rotkäppchen«** konzipiert und gedruckt. Es ist ein Buch zum Lesen und Malen, mit Bild- und Worträtseln sowie einer zeichnerischen Aufgabe, gerichtet an jüngere Kinder mit dem Ziel, sie mit den Grundlagen der Sauberhaltung vertraut zu machen und ihnen auf eine interessante und fassliche Art und Weise die Abfalltrennung näher zu bringen. Die Bücher wurden kostenlos an Vorschul- und Schulklassen (0 bis 3), Kinderheime, Kindergärten und Krankenhäuser verteilt. Die Gesamtauflage lag bei 52 Tsd. und war somit für alle Kinder aus der zu erreichenden Altersgruppe ausreichend.
- Die Stadtreinigungsbetriebe waren auch Mitveranstalter der Theateraufführung **»Zivilisation – vivat!«** nach dem Buch »Die Gnome von Gnu« von Umberto Eco, unter Regie von Robert Tondera. Das Stück ist an Kinder im Alter von 5 bis 12 gerichtet und wird im Warschauer *Teatr Nowy* vorgeführt. Bis Ende 2006 soll es kostenlos von ca. 10 Tsd. Warschauer Schülern der jüngeren Klassen gesehen werden.
- Im Frühjahr 2006 wurde die Aktion **»Warschauer Hundangelegenheiten«** (*»Psie sprawy Warszawy«*) gestartet. Ziel der Maßnahme ist es, die Hundehalter daran zu erinnern, dass die Beseitigung der Hinterlassenschaften ihrer Hunde eine genauso wichtige Pflicht ist wie Gassigehen oder Füttern. Die Maßnahme wird mehrgleisig in der ganzen Stadt durchgeführt. Die wichtigsten Ziele und Prämissen der Aktion sind: Steigerung des Verantwortungsgefühls und einer kritischen Einstellung gegenüber denjenigen Vierbeinerbesitzern, die der Pflicht, Häufchen ihrer

Lieblinge zu entfernen, nicht nachgehen wollen, zusätzlich Stärkung einer positiven Wahrnehmung derjenigen Bürger, die sich für die Umwelt mitverantwortlich fühlen. Auch Information zum Gefährdungspotential und zu Nebeneffekten derartiger Verunreinigungen. Denn es geht nicht nur um ästhetische Fragen, sondern auch um Vorbeugungsmaßnahmen gegen Zoonosen (Krankheiten, die von Tier auf Mensch übertragbar sind), insb. bei Kindern. Im Rahmen der Aktion bekamen die Warschauer 120 Tsd. Hygienesets (Papiertüte plus Pappschaufel). Die Sets wurden auch zwei Ausgaben von *Życie Warszawy* (am 19. und am 20. Juni) beigelegt. Sie sind ebenfalls in den Umweltämtern auf Stadtbezirksebene, in tierärztlichen Einrichtungen sowie im Verein »Gesellschaft für Tierbetreuung in Polen« (TOZ) zu bekommen. Botschaftsträger der Aktion waren Billboards, ein Fernsehspot, ein Hörfunkspot, Poster, Flyer, Informationstafeln in Parks und aktionsbezogene Postkarten.

- Eine weitere unkonventionelle Methode der Stadt zur Förderung der Abfalltrennung und der Hundekotbeseitigung im Rahmen der Kampagne war die Aktion **»Unsichtbare Hand der SRB – Inspektor Saubermann geht auf die Jagd«**. Eine »Streife« der Stadtreinigungsbetriebe patrouillierte die Hauptstadt gemeinsam mit Reportern der lokalen Radiosender in der Suche nach Personen, die tatsächlich Abfalltrennung betreiben und die Hinterlassenschaften ihrer vierbeinigen Lieblinge beseitigen. Über lobenswerte Verhaltensweisen wurde im Radio berichtet. Personen, die »auf frischer Tat« (im positiven Sinne) ertappt wurden, erhielten den »Orden eines musterhaften Warschauers« sowie Kino- oder Theaterkarten. Die Aktion dauerte bis Ende Juni 2006 und wird erneut nach den Sommerferien gestartet.

Kampagne »Warschau, Hauptstadt der Sauberkeit«: Versuch einer Effizienzbeurteilung

Wir sind uns darüber im Klaren, dass ökologische Bildung ein Vorhaben darstellt, das für viele lange Jahre geplant ist. Ein Jahr mit der Kampagne ist noch zu wenig, um konkrete, messbare Ergebnisse verspüren zu können. Gerade deswegen wurde unser Bildungs- und Informationsprogramm als eine langjährige Sequenz von entsprechend programmierten und an verschiedene Zielgruppen gerichteten Maßnahmen konzipiert, und zwar unter Anwendung der in der heutigen Realität treffendsten Argumentation, also der Argumentation im Zusammenhang mit wirtschaftlichen und ökologischen Folgen. Die ersten Ergebnisse sind trotzdem bereits zu beobachten.

Seit Juli 2004 funktioniert im Rahmen der Bildungs- und Informationsmaßnahmen in Warschau eine **Sauberkeits-Hotline** unter kostenloser Nummer 0800-800-117 sowie der E-Mail-Adresse infolinia@zom.waw.pl

Sie ist ein Werkzeug im Kampf um die Verbesserung der Ästhetik der Hauptstadt. Wir geben den Warschauern eine Möglichkeit, ihre Anmerkungen und Kommentare an uns zu richten, also indirekt einen Beitrag zur Ordnung in der Stadt zu leisten. Hauptthemen der Gespräche und E-Mails sind derzeit Abfalltrennung und Hundekotbeseitigung, was sicherlich aus der geführten Kampagne resultiert. Vom 1. September 2004 bis 30. Juni 2006 wurden ca. 1500 Meldungen registriert. Von der Bedeutung der Kontaktmöglichkeiten und von der Effizienz der Kampagne »Warschau, Hauptstadt der Sauberkeit« zeugt schon allein die Tatsache, dass seit ihrem Beginn (am 18. Mai 2005) die Zahl der Bitten um Aufstellung der Abfalltrennbehälter um ca. 300-400% gestiegen ist.

Nach einem Jahr seit Anfang der Kampagne wurde auf der Homepage der Stadtreinigungsbetriebe eine Befragung durchgeführt, aus der hervorgeht, dass 65% der Befragten von der Kampagne gehört haben. 59% der Befragten haben festgestellt, dass die Ergebnisse der Kampagne auf den Straßen zu sehen sind. Ermutigend ist die Feststellung (von 86% der Befragten), dass die Kampagne fortgesetzt werden soll.

Das von den Stadtreinigungsbetrieben durchgeführte Programm »Warschau, Hauptstadt der Sauberkeit« ist der Anfang von langjährigen Aktivitäten. In weiteren Phasen werden wir die Kommunikationsformen intensivieren und differenzieren, um das Engagement der Bürger zu maximieren und die Bildungseffizienz zu verbessern, denn es gibt noch eine Menge zu tun. Spektakuläre Effekte erwarten wir erst in der Zukunft.

„KURS 21 – Współpraca szkół i przedsiębiorstw” – best practice. Przykład wdrożenia edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju*

Maria J. Welfens

Ina Schaefer

Instytut Wuppertal ds. Klimatu, Środowiska i Energii

jola.welfens@wupperinst.org

ina.schaefer@wupperinst.org

1. Projekt KURS 21¹

Wdrożenie zasad rozwoju zrównoważonego (ekorozwoju) wymaga dialogu wszystkich grup społecznych, które wspólnie szukają praktycznych i efektywnych rozwiązań. Przedstawiciele przedsiębiorstw i uczniowie są szczególnie ważnymi grupami tego procesu. Przedsiębiorcy decydują o dzisiejszej produkcji i opracowują projekty produktów przyszłości. Młodzi ludzie, którzy dzisiaj są konsumentami, jutro przejmą odpowiedzialne role społeczne: będą wyborcami, politykami, menadżerami i pracownikami.

Z inicjatywą „**KURS 21 – szkoły kształtują przyszłość**” wystąpiła Niemiecka Fundacja ds. Środowiska (Deutsche Bundesstiftung Umwelt) w 2002 r. Projekt został zrealizowany przez Instytut Wuppertal ds. Klimatu, Energii i Środowiska (Wuppertal Institut für Klima, Umwelt und Energie) oraz Instytut ds. Przedsiębiorstwa i Szkoły w Bonn (Institut Unternehmen & Schule). Projekt był sponsorowany przez Fundację w latach 2002-2005.

W projekcie KURS 21 przedsiębiorstwa i szkoły tworzą partnerstwa na rzecz kształcenia, które są planowane jako długofalowa forma współpracy. Celem projektu jest zapoczątkowanie dialogu między uczniami, personelem pedagogicznym i przedsiębiorstwami oraz długookresowa kooperacja w ramach partnerstwa. Porozumienia zawierane są formalnie między szkołami i przedsiębiorstwami oraz uroczystie ratyfikowane w obecności mediów. Współpraca partnerska pozwala na połączenie procesu dydaktycznego z realiami życia zawodowego.

Koncepcja partnerstw na rzecz kształcenia niesie za sobą więcej niż tylko praktyki w przedsiębiorstwie bądź zwiedzanie przedsiębiorstw. Przedsiębior-

---

* Tłumaczyła Maria U. Droemann.

¹ Nazwa projektu KURS 21 pochodzi od niemieckiej nazwy inicjatywy: Kooperation von Unternehmen der Region mit Schule, liczba 21 wskazuje na powiązanie z Agendą 21.

stwo w ramach współpracy typu KURS 21 staje się dla uczniów, obok szkoły, ważną placówką dydaktyczną. Dzięki partnerstwu nauka szkolna w większym zakresie uwzględnia praktyczne problemy gospodarcze, problemy wyboru zawodu i szans na rynku pracy. Uczniowie mogą również odpowiednio wcześniej zapoznać się z dziedzinami działalności przedsiębiorstwa z punktu widzenia różnych dyscyplin naukowych.

Grupą docelową projektu są uczniowie w wieku 14-16 lat wszystkich rodzajów szkół oraz przedsiębiorstwa o różnych profilach produkcji, z różnych branż i o różnej skali produkcji – począwszy od małych i średnich przedsiębiorstw a skończywszy na międzynarodowych koncernach. W projekcie biorą udział wszystkie rodzaje szkół ponadpodstawowych (tj. gimnazja, szkoły realne, łączne). Kooperujące przedsiębiorstwa reprezentują bardzo różne branże: chemiczną, gospodarkę wodną i energetyczną, budownictwo, przemysł samochodowy, ubezpieczenia, bankowość, handel, oświatę i in. Projekt modelowy KURS 21 został przeprowadzony w Wuppertalu, gdzie powstało w sumie 14 partnerstw między szkołami i przedsiębiorstwami. Partnerstwa na rzecz kształcenia są koordynowane w Wuppertalu przez komitet sterujący, w skład którego wchodzi przedstawiciele współpracujących ze sobą szkół i przedsiębiorstw.

Po zakończeniu fazy modelowej projektu w Wuppertalu (Nadrenia-Westfalia), KURS 21 został wdrożony w Saksonii, Turyngii i Badenii-Wirtembergii. W sumie w latach 2003-2004 powstało ok. 30 partnerstw na rzecz kształcenia w każdym z wymienionych czterech krajów związkowych.

2. KURS 21 – korzyści współpracy partnerskiej

Współpraca partnerska – jaka ma miejsce w projekcie KURS 21 – przynosi wiele korzyści obu stronom: umożliwia transfer kompetencji, podnoszenie kwalifikacji uczniów, nauczycieli i pracowników przedsiębiorstw, jak również umożliwia uczniom wcześniejszą orientację zawodową oraz rozszerza ich zakres wiedzy o gospodarce.

Istotnym jest to, że współpraca ta odbywa się na zasadzie 1:1, tzn. jedna szkoła kooperuje intensywnie z jednym przedsiębiorstwem położonym w sąsiedztwie szkoły, aby można było indywidualnie kształtować profil wspólnych działań i uwzględniać indywidualne potrzeby obydwu stron.

Do realizowanych wspólnie tematów należą zarówno tematy związane z przygotowaniem uczniów do ich przyszłego życia zawodowego – procesu szukania pracy, trening ich kompetencji społecznych, zdolności do pracy w zespole, trening interkulturalny, jak też tematy związane z profilem działalności przedsiębiorstwa – cykl życia produktu, struktura organizacyjna przedsiębiorstwa, działalność rady zakładowej, ochrona środowiska, komunikacja w przedsiębiorstwie i inne.

Przykład partnerstwa szkoły realnej im. Maxa Plancka w Wuppertalu i firmy Delphi Automotive Systems w zakresie cyklu życia produktu

Uczniowie 10. klasy szkoły realnej im. Maxa Plancka na lekcji geografii analizują wspólnie z przedstawicielami firmy Delfi Automotive Systems cykl życia produktu. Celem tej wspólnej lekcji jest poznanie cyklu produkcyjnego w skali globalnej na przykładzie wiązek elektrycznych. Uczniowie zapoznają się z poszczególnymi fazami cyklu życia produktu począwszy od pozyskiwania zasobów, poprzez produkcję i fazę użytkowania produktu a skończywszy na recyklingu i usuwaniu odpadów wraz z konsekwencjami ekologicznymi tych procesów.

Proces rozwoju partnerstw na rzecz kształcenia trwa od 4 do 6 miesięcy i obejmuje kilka etapów. W pierwszym okresie, po podjęciu rozmów między szkołą i przedsiębiorstwem, ma miejsce przedstawienie koncepcji współpracy typu KURS 21 radzie pedagogicznej szkoły. Następnie, przedstawiciele szkoły zwiedzają przedsiębiorstwo i zapoznają się z profilem jego działalności. W pierwszych rozmowach z przedstawicielami szkoły i przedsiębiorstwa są dyskutowane tematy interesujące obydwie strony i konkretyzowane idee pierwszych działań. Następnie jest formułowane, ratyfikowane i wdrażane porozumienie o współpracy.

3. KURS 21 – Moduły edukacyjne dotyczące gospodarki zrównoważonej

W projekcie KURS 21 ma miejsce zarówno transfer wiedzy, jak również intensywne wspieranie rozwoju kluczowych kompetencji uczniów, zarówno we wspólnych działaniach w ramach partnerstwa z przedsiębiorstwem, jak też w ramach nauczania przy pomocy innowacyjnych modułów edukacyjnych².

W celu przygotowania uczniów oraz nauczycieli do dialogu na temat zrównoważonego rozwoju z przedsiębiorstwem partnerskim Instytut Wuppertal opracował materiały edukacyjne o strukturze modułowej, zorientowane na praktyczne wdrożenie zrównoważonego rozwoju.

Moduł 1: „Rozwój zrównoważony”

Celem tego modułu jest wprowadzenie w złożoną problematykę zrównoważonego rozwoju. Temat jest potraktowany z punktu widzenia społeczeństwa, jak i jednostki.

Moduł 2: „Produkty, usługi i rozwój zrównoważony”

Materiały zawarte w tym module przedstawiają problematykę procesów produkcji, produktów i usług z uwzględnieniem aspektów zrównoważonego rozwoju

---

² Ch. Liedtke, M.J. Welfens (2005), „Lernmodule für Lernpartnerschaften Schule-Wirtschaft”, Ökom-Verlag, Monachium, ISBN 3-86581-002-0.

ju. Analizowane są wszystkie fazy życia produktu – od pozyskania surowców po recykling lub usuwanie odpadów – oraz dyskutowane są możliwości minimalizacji oddziaływania poszczególnych procesów na środowisko.

Moduł 3: „Przedsiębiorstwo i rozwój zrównoważony”

Centrum tego modułu jest zapoznanie z działalnością przedsiębiorstwa pod kątem zrównoważonego rozwoju. Moduł zawiera materiały dotyczące ekonomicznych, społecznych i ekologicznych aspektów działalności przedsiębiorstwa.

Moduł 4: “Przedsiębiorstwo w zglobalizowanym świecie”

W ramach tego modułu edukacyjnego uczniowie zapoznają się ze złożonymi problemami globalizacji i jej wpływem na decyzje przedsiębiorstw, szczególnie w zakresie polityki zatrudnienia. Globalizacja jest dyskutowana pod kątem różnych aspektów zrównoważonego rozwoju, jak np. „przedsiębiorstwa międzynarodowe” lub „przyszłość zatrudnienia”.

Koncepcja modułów edukacyjnych, obejmujących małe, w dużej mierze niezależne od siebie jednostki lekcyjne, pozwala na dowolne ich włączenie w proces nauczania. W zależności od kontekstu lekcji i stanu wiedzy uczniów, nauczyciele mogą wykorzystywać materiały edukacyjne w różnym zakresie – w całości lub tylko wybrane ich części.

4. Public relation i wyróżnienia projektu KURS 21

Projekt KURS 21 cieszył się dużą uwagą mediów. Zarówno gazety regionalne, jak też ponadregionalne zamieszczały obszernie informacje o projekcie. Trzy wybrane przykłady partnerstwa zostały sfilmowane.

W listopadzie 2003 r. KURS 21 został wyróżniony jako jeden z *best practice* spośród projektów AGENDY 21 w Nadrenii-Westfalii.

W maju 2004 r. *Regionale 2006* przyznała firmom biorącym udział w projekcie KURS 21 wyróżnienie za to, że stanowią one przykład „żywej kultury korporacyjnej”.

Następnym wyróżnieniem było uznanie w 2005 r. KURS-21 za projekt Dekady Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju ogłoszonej przez ONZ.

5. Kryteria oceny efektywności projektu KURS 21

KURS 21 spełnia najważniejsze kryteria efektywności jakie stawiane są projektom typu *best practice* w zakresie edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju. Do kryteriów tych należą:

- Zapewnienie transferu wyników projektu – włączenie wyników projektu w proces nauczania: wspólne działania kooperacyjne miały miejsce w ramach programu szkolnego.
- Publikacje: moduły edukacyjne zostały opublikowane w fachowym wydawnictwie i są udostępniane wszystkim zainteresowanym³.
- Stworzenie regionalnej sieci: partnerstwa KURS 21 w regionach wymieniają się doświadczeniami; w Wuppertalu ta współpraca jest koordynowana przez komitet sterujący.
- Wspieranie dialogu różnych grup społecznych: w projekcie KURS 21 ma miejsce dialog między szkołami i przedsiębiorstwami, między starszą i młodszą generacją, między producentami i konsumentami.
- Innowacyjne treści i trening kompetencji – ma miejsce zarówno w ramach wspólnych działań, jak również w szkole w procesie przygotowania do podjęcia dialogu z przedsiębiorstwem.
- Uwzględnianie trzech aspektów zrównoważonego rozwoju: we wspólnych działaniach są uwzględniane ekologiczne, ekonomiczne i społeczne aspekty zrównoważonego rozwoju.
- Szeroki zakres oddziaływania – w latach 2003-2006 powstało w Niemczech ok. 120 kooperacji partnerskich w czterech krajach związkowych. Partnerzy sieci KURS 21 współpracują w regionach z przedsiębiorstwami, izbami handlowo-przemysłowymi, zrzeszeniami, administracją na szczeblu komunalnym i innymi organizacjami. Ponadto, zorganizowano wiele szkoleń dla nauczycieli.

6. Dalszy rozwój projektu KURS 21

KURS 21 jest stabilną strukturą organizacyjną w Wuppertalu i innych regionach. Po zakończeniu finansowania przez Niemiecką Fundację ds. Środowiska projekt został przejęty przez Fundację Zrównoważonego Rozwoju w trójce miast Wuppertal-Remscheid-Solingen (www.kurs21-rsw.de). Sieć KURS 21 została rozszerzona na miasta Remscheid i Solingen, w których powstały nowe partnerstwa na rzecz kształcenia szkół i przedsiębiorstw.

W ramach kolejnego projektu „Kurs na przyszłość” („*AufKURS in die Zukunft*”, www.kurs-auf-zukunft.de), w którym również jest inicjowana współpraca między szkołami i przedsiębiorstwami, punkt ciężkości jest położony na szkoły powszechne i zawodowe oraz uczniów pochodzących z rodzin emigrantów. Celem tego projektu jest zapoznanie tej młodzieży ze strukturą i pracą przedsiębiorstw w celu umożliwienia im odpowiednio wczesnej orientacji zawodowej.

---

³ Ch. Liedtke, M.J. Welfens (2005), „KURS 21, Lernmodule für Lernpartnerschaften Schule-Wirtschaft”, Ökom-Verlag, München, ISBN 3-86581-002-0.

“KURS 21 – Kooperation zwischen Schulen und Unternehmen” – best practice Beispiel für die Umsetzung der Bildung für Nachhaltige Entwicklung

Maria Jolanta Welfens

Ina Schaefer

Wuppertal Institut für Klima, Umwelt, Energie

jola.welfens@wupperinst.org

ina.schaefer@wupperinst.org

1. Das Projekt KURS 21¹

Die Umsetzung einer nachhaltigen Entwicklung verlangt nach einem Dialog aller gesellschaftlichen Gruppen die gemeinsam nach praktikablen und effizienten Lösungen suchen. Unternehmer und Schülerinnen und Schüler sind besonders wichtige Gruppen in diesem Prozess: Unternehmen entscheiden über die Produktion von heute und entwickeln Produkte für die Produktion von morgen. Jugendliche sind die Konsumenten von heute sowie Entscheidungsträger, Wähler, Manager und Beschäftigte von morgen.

Im Jahr 2002 wurde von der Deutschen Bundesstiftung Umwelt (DBU) die Bildungsinitiative »KURS 21: Schulen unternehmen Zukunft« ins Leben gerufen. Dieses Projekt wurde gemeinsam vom Wuppertal Institut (WI) und vom Institut Unternehmen und Schule (UnS) durchgeführt. Der Gesamtförderzeitraum betrug vier Jahre und endete 2005.

KURS 21 führt Unternehmen und Schulen zu Lernpartnerschaften zusammen, die mittel- bis langfristig ausgelegt sind. Ziel des Projektes ist es, einen Nachhaltigkeitsdialog zwischen Jugendlichen, Lehrkräften und Unternehmensvertretern zu initiieren und langfristig den Aufbau von Lernpartnerschaften, die das schulische Lernen mit einem realen Kontext zu verbinden, zu institutionalisieren. Dieser Dialog geht dabei weit über die häufig praktizierten Modelle der Kooperation wie Praktika oder Unternehmenserkundungen hinaus.

Das Unternehmen wird für die Schülerinnen und Schüler zu einem wichtigen außerschulischen Lernort. Der Unterricht wird so praxisnäher auf Wirtschaft und Beruf bzw. Berufswahl und -aussichten, ausgerichtet. Die Schülerinnen und Schüler lernen so das Unternehmen, seine Geschäfts- und

---

¹ KURS steht für **K**ooperation von **U**nternehmen der **R**egion mit **S**chule, die Zahl »21« deutet auf die Agenda 21 an.

Arbeitsfelder, Probleme und Leistungen in verschiedenen Jahrgangsstufen und aus dem Blickwinkel unterschiedlicher Fächer kennen.

Zielgruppen von KURS 21 sind verschiedenen Schulformen der Sekundarstufe I und II sowie Unternehmen aus unterschiedlichen Branchen, von kleinen und mittelständischen Unternehmen bis zu Global Playern. Verschiedene Schultypen sind beteiligt, von Gymnasien, zu Real- und Gesamtschulen. Ebenfalls sind Unternehmen aus verschiedenen Branchen vertreten: Chemie, Energie- und Wasserwirtschaft, Bau, Automobil, Elektroindustrie, Finanzdienstleistung, Versicherung, Handel und Bildung, u.a.

Das Projekt KURS 21 wurde modellhaft zunächst in Wuppertal umgesetzt. Insgesamt sind in dem Projektzeitraum 14 Lernpartnerschaften entstanden, die vom Wuppertal Institut vor Ort unterstützt und begleitet wurden. Für den gemeinsamen Austausch über die jeweiligen 1:1 – Lernpartnerschaften hinaus wurde ein Steuerungskreis etabliert, der sich aus den Kooperationsverantwortlichen aus den Schulen und Unternehmen zusammensetzt.

KURS 21 wurde nach der Modellphase in Wuppertal in andere Regionen transferiert. Insgesamt sind in NRW, Sachsen, Thüringen und Baden-Württemberg jeweils über 30 Lernpartnerschaften fest etabliert worden.

2. KURS 21 – Vorteile der Partnerkooperation

Durch diese moderne Kooperationskultur in Form von Lernpartnerschaften – so wie die im Projekt KURS 21 stattfindet – soll der Kompetenztransfer durch gemeinsame Kooperationsaktivitäten, die Qualifizierung von Schülern, Lehrern und Mitarbeitern sowie die Wirtschafts- und Berufsorientierung von Schülerinnen und Schülern unterstützt und erzielt werden.

Dabei ist von großer Wichtigkeit der Aufbau von sogenannten 1:1 – Lernpartnerschaften zwischen je einer Schule und einem Nachbarunternehmen, um für diese Schule und dieses Unternehmen individuelle Kooperationsaktivitäten und nach deren Bedürfnisse Themen und Veranstaltungen zu realisieren.

Zu den Themen der Kooperationsaktivitäten gehören u.a. spezifische Vorbereitungen für den späteren Beruf z.B., Berufsorientierung, Bewerbertraining, es werden Sozialkompetenz, Teamfähigkeit und interkultureller Dialog trainiert und unternehmensspezifische Themen bearbeitet wie, Lebensweg eines Produktes, Aufbau eines Unternehmens, Arbeitnehmervertretung (Betriebsrat), Umweltschutz und Kommunikation im Unternehmen.

Kooperationsbeispiel: Produktlebenszyklus

Max-Planck-Realschule in Wuppertal und Delphi Automotive Systems in Wuppertal

In der 10. Jahrgangsstufe der Max-Planck-Realschule haben sich die Schülerinnen und Schüler im Erdkundeunterricht zusammen mit ihrem Kooperationspartner Delphi (Systemtechnologie-Unternehmen und Hersteller von Komponenten für Automobile und Mobilelektronik) den Weg der Ware angesehen. Ziel dieser gemeinsam gestalteter Unterrichtsstunde war es, die weltweite Vernetzung von Produkten und ihren Bestandteilen zu erfahren. Exemplarisch wurde an dem Produkt Kabelbaum der Weg vom Rohstoff bis zum fertigen Produkt aufgezeigt und die davon ausgehenden Wirkungen beschrieben.

Für den Aufbau dieser Lernpartnerschaften (dieser Prozess dauert ca. 4-6) Monate wird als erstes zwischen interessierten Schulen und Unternehmen der Kontakt hergestellt und in Fach- oder Lehrerkonferenzen wird das Konzept von KURS 21 vorgestellt. Danach erfolgt eine Unternehmensbesichtigung. In den ersten Kooperationsgesprächen werden gemeinsame Ideen und Vorstellungen diskutiert und Aktivitäten konkretisiert. Abschließend wird eine Kooperationsvereinbarung formuliert, die ratifiziert und danach umgesetzt wird.

3. Die KURS 21-Lernmodule zu nachhaltigen Wirtschaften

Im Projekt KURS 21 findet sowohl der Wissenstransfer statt als auch werden die Schlüsselkompetenzen sowohl in den Kooperationsaktivitäten mit dem Partnerunternehmen als auch im Unterricht mit Hilfe von innovativen Lernangeboten gefördert².

Um die Schülerinnen und Schüler auf die Zusammenarbeit im Bereich der nachhaltigen Entwicklung mit konkreten Partnerunternehmen vorzubereiten und die Lehrkräfte in diesem relativ neuen Themengebiet zu unterstützen, werden vom Wuppertal Institut modular aufgebaute und praxiserprobte Unterrichtsmaterialien angeboten, welche inhaltlich die folgenden Themenfelder abdecken:

Lernmodul 1: »Nachhaltige Entwicklung«

Ziel dieses Lernmoduls ist es, einen Einstieg in das Thema Nachhaltige Entwicklung zu ermöglichen. Der Themenkomplex wird anhand unterschiedlicher Zugänge behandelt. Dabei werden sowohl die gesellschaftliche als auch die individuelle Perspektive beleuchtet.

---

² Ch. Liedtke, M.J. Welfens (2005), Lernmodule für Lernpartnerschaften Schule-Wirtschaft, Ökom-Verlag, Monachium, ISBN 3-86581-002-0.

Lernmodul 2: »Produkte, Dienstleistungen und Nachhaltigkeit«

Ziel dieser Unterrichtsmaterialien ist es, einen Einstieg in die Thematik Produktion, Produkte und Dienstleistungen zu ermöglichen. Es werden Nachhaltigkeitsaspekte – vom Rohstoffabbau bis zur Entsorgung – entlang der Produktkette erkundet und Optimierungsoptionen unter dem Aspekt der Reduzierung der Umweltbelastung diskutiert.

Lernmodul 3: »Unternehmen und Nachhaltigkeit«

Im Zentrum dieses Lernmoduls steht die Erkundung von Unternehmen unter den Blickwinkel einer Nachhaltigen Entwicklung. Es werden unterrichtliche Erschließungen zu ökonomischen, ökologischen und sozialen Aspekten der Unternehmenstätigkeit angeboten.

Lernmodul 4: »Unternehmen in einer globalisierten Welt«

In diesem Lernmodul lernen die Schülerinnen und Schüler die Komplexität der Globalisierung und deren Auswirkungen auf Unternehmen, insbesondere auf den Faktor Arbeit, kennen. Die unterrichtlichen Erschließungen beziehen sich auf wichtige Aspekte der Globalisierungsdiskussion im Nachhaltigkeitskontext, wie z.B. »multinationale Unternehmen« oder »Zukunft der Arbeit«.

Die Lernmodule sind in ihrer Konzeption flexibel anschlussfähig an das aktuelle Unterrichtsgeschehen. Je nach Lernkontext und Stand des Wissens können die einzelnen unterrichtlichen Erschließungen im vollen Umfang oder nur ausschnittsweise im Unterricht umgesetzt werden.

4. Öffentlichkeitsarbeit und Auszeichnungen von KURS 21

KURS 21 hat ein breites Medienecho erfahren. In vielen regionalen als auch überregionalen Zeitungen und Zeitschriften wurde über diese Bildungsinitiative ausführlich berichtet. Drei ausgewählte Kooperationsbeispiele wurden gefilmt.

Im November 2003 wurde KURS 21 als Best-Practice-Beispiel der Agenda 21 NRW ausgezeichnet. Im Mai 2004 folgte die Auszeichnung der Regionalen 2006 für die KURS 21-Unternehmen als ein Beispiel für »Lebendige Unternehmenskultur«.

Das Projekt wurde im Mai 2005 für den Wuppertaler Wirtschaftspreis nominiert, im Juni 2005 startete die Bewerbung als Dekade-Projekt der UN-Dekade »Bildung für eine nachhaltige Entwicklung« und im November erfolgte die Auszeichnung.

5. Effizienzkriterien des Projektes KURS 21

Das Projekt KURS 21 hat die wichtigsten Effizienzkriterien, die man den best practice Projekten im Bereich der Bildung für Nachhaltigkeit stellt, erfüllt. Dazu gehören:

- die **Sicherung des Transfers der Produktergebnisse**
  - **Integration der Ergebnisse in den Unterricht:** die KURS 21 –Projektaktivitäten haben im Unterricht stattgefunden.
  - **Publikationen:** die Lernmodule wurden in einem Fachverlag publiziert und sind allen Interessierten zugänglich³.
  - **Aufbau eines regionalen Netzwerkes:** die KURS 21 – Lernpartnerschaften in einer Region tauschen gegenseitig die Ergebnisse; In Wuppertal wird diese Zusammenarbeit durch einen Steuerungskreis koordiniert.
- Förderung des Dialogs **der gesellschaftlichen Akteure:** im Projekt KURS 21 kommt es zu einem Dialog zwischen Schulen und Unternehmen, zwischen alten und jungen Generation, zwischen heutigen Produzenten und Konsumenten.
- **Innovative Inhalte und Kompetenztraining** – finden sowohl in gemeinsamen Aktionen als auch im Unterricht in dem Prozess der Vorbereitung auf den Dialog mit Unternehmen statt.
- **Berücksichtigung von drei Dimensionen der Nachhaltigkeit:** in den gemeinsamen Aktivitäten werden ökonomische, ökologische und soziale Dimension der Nachhaltigkeit berücksichtigt.
- **Breiter Wirkungskreis:** in den Jahren 2003-2006 wurden in Deutschland ca. 120 Lernpartnerschaften in vier Bundesländern aufgebaut. Die Zusammenarbeit mit Unternehmen, IHKs, Verbänden sowie mit kommunalen Verwaltungen und anderen Organisationen und Institutionen wurde erzielt. Darüber hinaus wurden mehrere Lehreraus- und -fortbildungen eingerichtet.

6. Weiterentwicklung des Projektes KURS 21

KURS 21 konnte als ein fester Bestandteil in Wuppertal und in anderen Regionen etabliert werden. Nach Ablauf der Förderung der Deutschen Bundesstiftung Umwelt wurde das Projekt in Wuppertal durch die Stiftung *Zukunftsfähiges Wirtschaften im Bergischen Städtedreieck* (www.kurs21-rsw.de) übernommen. KURS 21 wurde auf die Städte Remscheid und

---

³ Ch. Liedtke, M.J. Welfens (2005), KURS 21, Lernmodule für Lernpartnerschaften Schule-Wirtschaft, Ökom-Verlag, München, ISBN 3-86581-002-0.

Solingen ausgeweitet und seit 2005 wurden neue Kooperationen in Form von Lernpartnerschaften zwischen Schulen und Unternehmen in der Region geschlossen.

Mit dem andern Projekt »Auf KURS in die Zukunft« (www.kurs-auf-zukunft.de), das ebenfalls Kooperationen zwischen Schulen und Wirtschaft initiiert, wird besonders mit Schülerinnen und Schülern von Haupt-, Förder- sowie Schulen mit hohem Migrationsanteil zusammengearbeitet. Ihnen werden Unternehmen, insbesondere die Arbeitsweise und Struktur von Unternehmen praxisnah und vielschichtig näher gebracht und ihnen eine frühzeitige Berufsorientierung ermöglicht.

Podsumowanie

Andrzej Kassenberg
Instytut na rzecz Ekorozwoju
a.kassenberg@ine-isd.org.pl

W 1992 r. na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro uzgodniono dokument Globalny Plan Działania Agenda 21 zobowiązujący wszystkie państwa-strony porozumienia do „Promowania nauczania, kształtowania świadomości i szkolenia w zakresie zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska”. Szczyt w Johannesburgu w 2002 r. wskazał, że postępy w dziedzinie edukacji i stanu społecznej świadomości są mniejsze niż należałoby się spodziewać. Dalsze działania doprowadziły do ogłoszenia rezolucji ONZ i inauguracji 1 stycznia 2005 r. Dekady Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju.

Podczas spotkania wysokiego szczebla Ministrów ds. Edukacji oraz Środowiska, które odbyło się w Wilnie w dniach 17-18 marca 2005 r. przyjęto Strategię wdrażania założeń Dekady dla Europy. Celem Europejskiej Strategii jest zachęcenie państw naszego kontynentu do opracowania i wcielenia zasad zrównoważonego rozwoju do formalnych i nieformalnych systemów edukacji.

Opracowanie szczegółów realizacji strategii leży w kompetencji poszczególnych państw członkowskich. W Niemczech zadanie to realizuje Niemiecka Komisja UNESCO, wspierana przez Federalne Ministerstwo Edukacji i Badań Naukowych, które odpowiada za realizację celów dekady w ramach niemieckiego rządu federalnego. W Niemczech dekada cieszy się wsparciem politycznym i jest szeroko dyskutowana. Niestety w Polsce działania promujące Dekadę są znikome, podejmowane głównie przez szkoły, uczelnie, centra edukacji ekologicznej, organizacje pozarządowe, itp. Nie ma opracowanego jakiegokolwiek planu działań na rzecz wdrażania Dekady. Z drugiej strony, polski system edukacji wydaje się dobrze przygotowany do wdrażania idei i zasad zrównoważonego rozwoju. Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej włączyła tematykę zrównoważonego rozwoju do podstaw programowych na wszystkich etapach nauczania – od przedszkola do szkół wyższych.

Analiza sytuacji wskazuje, że w Polsce nadal koncentrujemy się na edukacji ekologicznej, mniej na tej związanej ze zrównoważonym rozwojem (ZR). Dzieje się tak między innymi dlatego, że ochrona środowiska nie znalazła się jeszcze wśród norm etycznych społeczeństwa. W Niemczech udało się bardzo szybko rozpowszechnić w społeczeństwie recykling. Oczywiście była to zakrojona na

szeroką skalę i kosztowna inwestycja, ale segregowanie śmieci stało się normą zachowania. W Polsce najmłodsze pokolenie również uczone jest segregowania śmieci; dzieci biorą aktywny udział w akcjach, wciągając w to swoje rodziny. Niestety dobre nawyki zanikają w momencie zakończenia edukacji w szkole, ponieważ nie istnieje system, który wspierałby i pozwalał na ich ugruntowanie.

W polskim systemie edukacji pojęcia „edukacja ekologiczna” i „edukacja dla zrównoważonego rozwoju” (EZR) są często używane zamiennie. W niemieckim systemie kładzie się nacisk, nie tyle na ochronę środowiska, ale na nabycie kompetencji w zakresie kształtowania przyszłości. Podczas konferencji zaprezentowano programy realizowane m.in. w Nadrenii Północnej-Westfalii, które pozwalają na połączenie procesu dydaktycznego z realiami życia zawodowego, na porozumienie i współpracę międzykulturową z uwzględnieniem aspektów ekologicznych.

Podczas konferencji podkreślano istotną rolę mediów, zwłaszcza reklamy, w kreowaniu zachowań konsumenckich. Badania wskazują, że rodziny o niskich dochodach, w których dzieci osiągają słabe wyniki w nauce, nie mają zakorzenionych norm etycznych, a zachowanie dostosowują do dominujących poglądów propagowanych przez reklamę.

Wskazano również na potrzebę edukacji pracowników administracji centralnej i regionalnej, ale przede wszystkim polityków, gdyż oni właśnie odpowiadają za zrównoważony rozwój. Powinny powstać instytucje łączące wszystkie trzy aspekty zrównoważonego rozwoju i ułatwiające współpracę odpowiednich resortów.

Ważnym elementem konferencji była dyskusja. Jednym z tematów była możliwość współpracy polsko-niemieckiej. Wśród propozycji wspólnych działań znalazły się m.in.:

- opracowanie narzędzi oceny efektywności edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju;
- utworzenie Biura Dekady w Polsce;
- badania dot. roli mediów w kształtowaniu postaw konsumenckich;
- opracowanie programu kształcenia dla ZR poprzez turystykę;
- opracowanie wspólnego plakatu – jak ograniczyć zużycie plastikowych torebek – dla sieci niemieckich supermarketów działających również w Polsce;
- wprowadzenie projektu KURS21 w Polsce;
- opracowanie programu dot. ścieżki produktu, uwzględniającego aspekty interkulturowe, uczciwej produkcji oraz uczciwego handlu;

- program łączący korzenie grup etnicznych i kulturę kraju przebywania;
- stworzenie platform lub forum wymiany informacji, projektów w dziedzinie edukacji na rzecz ZR dla szkół, rzemieślników, Parków Narodowych, itp.;
- opracowanie wymogów dla nowego zawodu: menedżer ZR ew. pełnomocnik ds. ZR;
- szkolenia z dziedziny gospodarowania przestrzenią dla zarządzających krajobrazem władz lokalnych.

Ocena efektywności edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju nie jest łatwa, na co wskazuje powołanie specjalnej grupy w celu opracowania wskaźników efektywności dla potrzeb Dekady. Podczas konferencji podkreślano konieczność zebrania i klasyfikacji działań z zakresu edukacji dla zrównoważonego rozwoju oraz pokazania zmian, jakie przynosi.

Instytucją finansującą najwięcej projektów z dziedziny edukacji ekologicznej w Polsce jest Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Wśród nich są programy aktywnej edukacji ekologicznej; ich efekty można zmierzyć poprawą jakości wód, oszczędnościami w zużyciu energii i wody, zastosowaniem odnawialnych źródeł energii, opisywane są działania tzw. ekozespołów (edukacja rodziny poprzez dzieci). Ale obok nich jest wiele projektów, których efekty są niemierzalne lub, których możemy się spodziewać w przyszłości. Wskazane byłoby powołanie instytucji monitoringu efektywności edukacji ekologicznej.

Ważnym dla oceny efektywności EZR wydaje się badanie aktywności ekologicznej ludności, które można by połączyć z badaniami gospodarstw domowych, przeprowadzanymi regularnie przez GUS. Również warto byłoby wykorzystać sprawozdawczość przedsiębiorstw. Jedną z miar świadomości ekologicznej przedsiębiorstw mógłby być wzrost ilości przyznawanych certyfikatów zarządzania środowiskowego ISO 14001. Pewną miarą świadomości społeczeństwa może być ilość powstających dzikich wysypisk śmieci.

Rozwój zrównoważony wpisany jest formalnie we wszystkie etapy nauczania, ale nadal potrzebne jest opracowanie minimów programowych. Jedną z miar oceny wdrażania ZR do systemu szkolnictwa wyższego mógłby być wzrost ilości prac magisterskich z zakresu zrównoważonego rozwoju.

W Polsce problemem jest malejąca akceptacja społeczeństwa dla spraw środowiskowych. Dzieje się tak zarówno z powodów ekonomicznych, jak i z po-

wodu nieprzychylniej prasy. W Niemczech natomiast, temat środowiska jest szeroko dyskutowany, co jednak nie znajduje odzwierciedlenia w postawach konsumenckich. W obu przypadkach należy poszukiwać metod, którymi skutecznie dotrze się do jak najszerszego grona odbiorców, do różnych grup społecznych, a do opracowania programów niezbędna jest pomoc zarówno etyków, jak i socjologów. Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju ma wspomóc zapewnienie godnego życia w poszanowaniu dla środowiska naturalnego. Miarą jej efektywności będzie ugruntowanie zgodnych z zasadami zrównoważonego rozwoju działań, zachowań, które następne pokolenia uznają za oczywiste.

Resümee

Andrzej Kassenberg
Institut für Nachhaltige Entwicklung, Warschau
a.kassenberg@ine-isd.org.pl

1992 wurde auf der Umwelt-Weltkonferenz in Rio de Janeiro ein Papier, der Globale Aktionsplan »Agenda 21«, das alle Unterzeichnerstaaten Staaten zur »Förderung von Bildung, öffentlichen Bewusstseinsbildung und beruflichen Ausbildung im Bereich von nachhaltiger Entwicklung und dem Umweltschutz« verpflichtete, verabschiedet. Der Weltgipfel in Johannesburg in 2002 zeigte, dass die Fortschritte im Bereich der Bildung und der öffentlichen Bewusstseinsbildung bescheidener sind als erwartet. Weitere Maßnahmen führten zur Verabschiedung einer UN-Resolution und der Einleitung der Dekade der Bildung für nachhaltige Entwicklung am 1. Januar 2005.

Bei einem hochrangigen Treffen der Bildungs- und Umweltminister in Vilnius am 17. – 18. März 2005 wurde eine Umsetzungsstrategie für diese Dekade für Europa verabschiedet. Die europäische Strategie bezweckt, Staaten unseres Kontinents zu ermutigen, Grundsätze der nachhaltigen Entwicklung festzulegen und diese in formelle und informelle Bildungssysteme aufzunehmen.

Die Ausarbeitung von Detaillösungen zur Umsetzung dieser Strategie obliegt einzelnen Mitgliedstaaten. In Deutschland wird diese Aufgabe durch den Deutschen UNESCO-Ausschuss wahrgenommen, der durch das Bundesministerium für Bildung und Forschung unterstützt wird (BMBF ist im Rahmen der deutschen Bundesregierung für die Realisierung der in der Dekade definierten Ziele zuständig). In Deutschland erfreut sich die Dekade politischer Unterstützung und wird auch ausführlich diskutiert. Leider sind die Maßnahmen zur Popularisierung der Dekade in Polen äußerst rar und werden hauptsächlich durch Schulen, Hochschulen, Einrichtungen für Öko-Bildung, regierungsunabhängige Organisationen usw. ergriffen. Es ist gar kein Aktionsplan für die Dekade-Umsetzung vorhanden. Andererseits scheint das polnische Bildungssystem gut gerüstet, um Ideen und Grundsätze der nachhaltigen Entwicklung umzusetzen. Aufgrund Landesstrategie für Öko-Bildung wurde die Problematik der nachhaltigen Entwicklung in das Lehrprogramm aller Unterrichtsstufen (ab Kindergarten bis zur Hochschule) aufgenommen.

Aufgrund der Auswertungsergebnisse zur derzeitigen Lage kann festgehalten werden, dass in Polen das größte Augenmerk nach wie vor auf Öko-Bildung und

weniger auf die Bildung im Zusammenhang mit der nachhaltigen Entwicklung gelegt wird. Dies ist unter anderem dadurch bedingt, dass der Umweltschutz in die ethischen Normen der Bevölkerung noch keinen Eingang gefunden hat. In Deutschland ist es gelungen, die Bevölkerung sehr schnell für Recycling von Abfällen zu gewinnen. Selbstverständlich handelte es sich dabei um ein groß angelegtes und kostspieliges Vorhaben, dennoch wurde Mülltrennung inzwischen zu einer Verhaltensnorm. In Polen wird der jüngsten Generation ebenfalls beigebracht, wie Müll zu trennen ist; Kinder nehmen an entsprechenden Aktionen aktiv teil und ziehen dabei ihre Familienangehörigen mit ein. Leider verschwinden gute Gewohnheiten mit der Beendigung der Schulausbildung, da kein System vorhanden ist, mit dem sie sich weiter fördern und festigen ließen.

Im polnischen Bildungssystem werden Begriffe »Öko-Bildung« und »Bildung für nachhaltige Entwicklung« oftmals austauschbar verwendet. Im deutschen Bildungssystem wird dagegen nicht so der Umweltschutz schwerpunktmäßig behandelt, sondern die Aneignung von Kompetenzen im Bereich der künftigen Gestaltung. Während der Konferenz wurden Programme, die unter anderem in Nordrhein-Westfalen realisiert werden, präsentiert; diese Programme lassen den Lernprozess mit der Realität des beruflichen Lebens verknüpfen und die Verständigung und interkulturelle Zusammenarbeit unter Berücksichtigung ökologischer Aspekte verfolgen.

Auf der Konferenz wurde besondere Rolle der Medien, insbesondere die der Werbung, bei der Entwicklung von Verhaltensweisen der Verbraucher unterstrichen. Forschungsergebnisse zeigen, dass einkommensschwache Familien, in denen Kinder in der Schule schwache Leistungen erzielen, über keine verwurzelten ethischen Normen verfügen und ihre Verhaltensweisen nach vorherrschenden Vorbildern, die sie aus der Werbung gewinnen, richten.

Es wurde auch auf die Notwendigkeit hingewiesen, die Angestellten der zentralen und regionalen Regierungsverwaltung, aber vor allem die Politiker, entsprechenden ausbilden zu lassen, denn gerade sie sind für die nachhaltige Entwicklung verantwortlich. Es sollten Institutionen entstehen, die alle drei Aspekte der nachhaltigen Entwicklung miteinander zusammenbinden und die Mitwirkung einschlägiger Ressorts erleichtern würden.

Wichtiges Element der Konferenz war die Diskussion. Eines der Themen war die Möglichkeit der Aufnahme der deutsch-polnischen Zusammenarbeit. Unter den Vorschlägen gemeinsamer Schritte wurden unter anderem genannt:

- Entwicklung von Tools zur Beurteilung von Effizienz der Bildung für nachhaltige Entwicklung;

- Koordination der Aktivitäten zu der UN-Dekade in Polen; Gründung des Dekade-Büros in Warschau;
- Untersuchung der Rolle der Medien bei der Herausbildung der Verbraucherhaltung;
- Ausarbeitung eines auf den Reiseverkehr gestützten Bildungsprogramms für nachhaltige Entwicklung;
- Entwurf eines gemeinsamen Plakats über Beschränkung des Verbrauchs von Plastiktaschen für deutsche Supermarktketten, die ihre Filialen auch in Polen betreiben;
- Umsetzung des Projekts KURS21 in Polen;
- Entwicklung eines Programms zum Produktpfad unter Berücksichtigung der Aspekte der Interkulturalität, der fairen Herstellung und Vermarktung;
- Programm, das die Wurzeln ethnischer Gruppen mit der Kultur des Aufenthaltslandes verbindet;
- Entwicklung von Plattformen bzw. Foren zum Austausch von Informationen, Projekten im Bereich der Bildung für nachhaltige Entwicklung für Schulen, Handwerker, Nationalparks usw.;
- Ausarbeitung von Anforderungen für ein neues Berufsbild: Manager bzw. Beauftragter für nachhaltige Entwicklung;
- Schulungen im Bereich der Raumbewirtschaftung für Landschaftsmanager lokaler Behörden.

Die Effizienz der Bildung für nachhaltige Entwicklung zu beurteilen, fällt keinesfalls leicht, wovon auch die Einsetzung einer Sondergruppe zeugt, die die Effektivitätskennziffern für die Dekade-Anforderungen definieren soll. Während der Konferenz wurde die Notwendigkeit hervorgehoben, die Maßnahmen aus dem Bereich der Bildung für nachhaltige Entwicklung zusammenzufassen und die Änderungen zu zeigen, die durch diese gebracht werden.

Der Träger, der die meisten Projekte aus dem Öko-Bildungsbereich in Polen finanziert, ist Nationaler Fonds für Umweltschutz und Wasserwirtschaft. Dabei handelt es sich um Programme der aktiven Öko-Bildung; ihre Ergebnisse lassen sich an der Verbesserung von Wasserqualität, den Einsparungen an Energie- und Wasserverbrauch sowie an dem Einsatz erneuerbarer Energiequellen messen; es werden Aktivitäten der sog. Öko-Teams (Familienbildung durch Kinder) beschrieben. Es gibt aber auch eine Reihe von Projekten, deren Ergebnisse nicht messbar sind bzw. die sich erst in Zukunft ggf. einstellen werden. Es wäre durchaus zweckmäßig, eine Einrichtung für Monitoring der Öko-Bildung zu gründen.

Wichtig für die Effizienzbeurteilung der Bildung für nachhaltige Entwicklung scheint die Untersuchung der ökologischen Aktivität der

Bevölkerung zu sein, die sich mit den Haushaltserhebungen, die regelmäßig durch das Statistische Hauptamt durchgeführt werden, sinnvoll verbinden lassen würde. Dazu könnte auch die Berichterstattung der Unternehmen herangezogen werden. Als Maßstab für das ökologische Bewusstsein der Unternehmer könnte die Zunahme der Zahl vergebener Umweltmanagementzertifikate ISO 14001 dienen. Ein gewisser Maßstab für das Bewusstsein der Bevölkerung kann dagegen die Zahl neu angelegter illegaler Mülldeponien sein.

Die nachhaltige Entwicklung ist formell Bestandteil aller Etappen des Lernprozesses; es ist aber nach wie vor notwendig, in den Lernprogrammen Mindestgehalte zu definieren. Ein Maßstab für die Beurteilung der Einführung der Öko-Bildung im Hochschulsystem könnte die Zunahme der Diplomarbeiten, die sich schwerpunktmäßig mit der nachhaltigen Entwicklung auseinandersetzen, sein.

Ein Problem stellt in Polen ist die schrumpfende Akzeptanz der Bevölkerung für Umweltfragen dar. Dies ist sowohl durch wirtschaftliche Gründe als auch durch ablehnend eingestellte Presse bedingt. In Deutschland werden Umweltprobleme ausführlich diskutiert, was sich aber in der Verbraucherhaltung nicht widerspiegelt. In beiden Fällen gilt es, nach Methoden zu suchen, mit denen eine möglichst große Empfängergruppe sowie verschiedene soziale Gruppen angesprochen werden könnten; für die Entwicklung von Programmen ist auch die Mitwirkung von Ethikern und Soziologen unerlässlich. Die Bildung für nachhaltige Entwicklung soll sichern helfen, ein würdiges Leben unter Achtung der natürlichen Umwelt zu führen. Ein Maßstab für die Effektivität dieser Bemühungen ist die Festigung nachhaltiger Handlungs- und Verhaltensweisen, die den künftigen Generationen wohl als selbstverständlich erscheinen werden.